

Dr Ivana Stevanović

**IZAZOVI U POSTPENALNOM PRIHVATU
MALOLETNIH UČINILACA
KRIVIČNIH DELA U SRBIJI
(norme, praksa i mere unapređenja)**

Beograd
2020

Dr Ivana Stevanović
**Izazovi u postpenalnom prihvatu maloletnih učinilaca
krivičnih dela u Srbiji (norme, praksa i mere unapređenja)**

Izdavač
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja,
Gračanička 18, Beograd

E-mail
krinstitut@gmail.com

Za izdavača
Dr Ivana Stevanović

Recenzenti

Prof. dr Milan Škulić, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u
Beogradu i sudija Ustavnog suda Republike Srbije

Prof. dr Branislava Knežić, naučni savetnik Instituta za kriminološka
i sociološka istraživanja i redovni profesor Filozofskog fakulteta
Univerziteta u Beogradu

Dr Ana Batrićević, viši naučni saradnik Instituta za kriminološka
i sociološka istraživanja

Kompjuterska obrada teksta
Slavica Miličić

Dizajn korica
Ana Batrićević

Štampa
Pekograf d.o.o.

Tiraž
300

SADRŽAJ

PREDGOVOR	9
UVOD	17
POGLAVLJE I.....	29
1. MALOLETNIČKO PRESTUPNIŠTVO	29
1.1. Maloletničko prestupništvo u Srbiji	32
1.2. Kretanje maloletničkog kriminaliteta u Srbiji prema podacima Republičkog zavoda za statistiku.....	37
1.2.1. Prijavljena krivična dela maloletnika	38
1.2.2. Vrste krivičnih dela i prijavljeni maloletnici.....	42
1.2.3. Maloletni učinioci krivičnih dela i izrečene krivične sankcije	43
POGLAVLJE II.....	47
2. PRAVCI REFORME SISTEMA MALOLETNIČKOG PRAVOSUĐA U REPUBLICI SRBIJI	47
POGLAVLJE III.....	55
3. IZVRŠENJE VASPITNE MERE UPUĆIVANJA U VASPITNO-POPRAVNI DOM SA POSEBNIM OSVRTOM NA USLOVNI OTPUST I POSTINSTITUCIONALNI TRETMAN	55

3. 1. Vaspitna mera upućivanja u vaspitno-popravni dom	58
3.1.1. Izricanje i izvršenje vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravni dom	58
3.1.2. Nadzor nad sprovođenjem vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravni dom	66
3.1.3 Uslovni otpust kod vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravni dom	68
3.1.4. Obustava izvršenja i zamena izrečene vaspitne mere drugom vaspitnom merom.....	70
3.1.5. Postinstitucionalni tretman maloletnika po izlasku iz vaspitno-popravnog doma	73
 POGLAVLJE IV	 83
4. PILOT ANALIZA POSTOJEĆEG SISTEMA REINTEGRACIJA MALOLETNIH PRESTUPNIKA I PRESTUPNICA U REPUBLICI SRBIJI	83
4.1. Uloga sistema socijalne i zdravstvene zaštite	87
4.2. Psiho-socijalna podrška maloletnicima/cama, njihovoj porodici i profesionalcima.....	88
4.3. Osposobljavanje bivšeg/e prestupnika/ce da se uključi u zajednicu.....	90
4.4. Kontinuirana supervizija i praćenje uspešnosti programa.....	91
 POGLAVLJE V	 93
5. SMERNICE ZA RAZVOJ PROGRAMA REINTEGRACIJE I POSTPENALNE PODRŠKE MALOLETNIH UČINILACA KRIVIČNIH DELA.....	93
5.1. Primer iz prakse.....	96
5.2. Ko su maloletnice i maloletnici koji napuštaju Vaspitno-popravni dom u Kruševcu?	99
5.3. Postpenalna podrška.....	101

5.4. Načela dobre postpenalne podrške	103
5.5. Značaj institucije i udruženja građana u sistemu pružanja postpenalne podrške maloletnicama i maloletnicima	106
POGLAVLJE VI	111
6. "PODRŠKA MALOLETNIM PRESTUPNICIMA DA SE PONOVO INTEGRIŠU U DRUŠTVO I TRŽIŠTE RADA"	111
6.1. Pripremne aktivnosti	113
6.2. Prvi kontakt sa štíćenikom vaspitno-popravnog doma i kreiranje individualnog plana	116
6.3. Kreiranje plana za postpenalni prihvát	119
6.4. Definísani zadaci i njihova realizacija u lokalnoj zajednici	121
6.4. Praćenje realizacije postpenalnog plana podrške i dostizanje kratkoročnih ciljeva	125
6.5. Zapošljavanje maloletnica i maloletnika koji napuštaju vaspitno-popravni dom	126
ZAKLJUČAK	131
LITERATURA	137
Odabrani instrumenti	145

PREDGOVOR

Postpenalni prihvata, resocijalizacija i reintegracija maloletnika moraju da budu u fokusu svake države, jer se preko uspešnosti ovih instituta meri i uspešnost kriminalne politike jedne države prema maloletnim učiniocima krivičnih dela. Ukoliko nema uspešnosti na ovom planu, ukoliko sistem maloletničkog pravosuđa nije povezan sa sistemom socijalne zaštite, sistemom obrazovanja, tržištem rada i postpenalnog prihvata za odrasle, rezultati postignuti u tretmanu maloletnih lica i završene obuke nisu dovoljan uslov da ova lica pri izlasku iz ustanova u sistemu maloletničkog pravosuđa ne ponove vršenje krivičnog dela. Iz tog razloga, želeli smo da u ovoj monografiji prikažemo i ukažemo da nažalost i pored normativnog okvira koji daje mogućnost za rad u ovoj oblasti, ona i dalje predstavlja najslabiju kariku. Sa druge strane, želeli smo da pokažemo da se poslednjih godina čine ogromni napori, prevashodno na nivou inicijativa i projekata u koji su uključeni predstavnici Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, predstavnici Vaspitno-popravnog doma u Kruševcu, organizacije civilnog društva (udruženja građana), predstavnici sistema socijalne zaštite, pojedini predstavnici lokalne zajednice, kao i poslodavci koji prepoznaju značaj ovakvih inicijativa. I sam Institut za kriminološka i sociološka

istraživanja je u poslednjih pet godina svoj istraživački kapacitet usmerio na istraživanja poput: "Istraživanja i analize povrata u Republici Srbiji", publikovanog u istoimenoj studiji 2018. godine i realizovano uz podršku misije OEBS u Srbiji, a jedan od zaključaka ove studije bio je "da ukoliko nisu otklonjeni uzroci kriminalnog povrata, odnosno obezbeđen adekvatan postpenalni prihvat za svako konkretno lice, postignuti rezultati tretmana i završene obuke nisu dovoljan uslov da ova lica po izlasku iz ustanove kao što je vaspitno-popravni dom, ne ponove vršenje krivičnog dela, tj. da recidiviraju.

Postpenalna pomoć/podrška podrazumeva skup mera i postupaka koji se primenjuju radi uključivanja lica koja su izvršila zavodske krivične sankcije u život na slobodi, a sastoji se od pružanja pomoći prilikom pronalaženja smeštaja i ishrane, ostvarivanja prava na zdravstvenu i socijalnu zaštitu, davanja saveta u cilju usklađivanja porodičnih odnosa, pružanja podrške i pomoći prilikom zaposlenja, uspostavljanje saradnje sa nadležnim centrom za socijalni rad u cilju davanja novčane podrške za podmirivanje najnužnijih životnih potreba, pružanje pomoći i podrške u održavanju od uživanja opojnih droga i alkohola, kao i pružanje drugih oblika i pomoći i podrške za koje se proceni da su licu potrebna u svakom konkretnom slučaju. U doslovnom prevodu reč "postpenalna" označava nešto *posle kazne*, pa samim tim kada govorimo o postpenalnoj podršci govorimo o podršci nakon kazne.

Vremenom pojam "postpenalna podrška" počeo se dovoditi u vezu sa svakom vrstom podrške nakon lišavanja slobode do kojeg je dovela neka sankcija, bila ona kazna ili vaspitna mera. Značaj i

neophodnost postpenalne podrške, kao skupa mera i postupaka koji se primenjuju prema licima kojima je izrečena prevashodno zavodska sankcija nakon izlaska iz penitencijarne ustanove, sve se više prepoznaje kao završna faza programa resocijalizacije koja ima jednu od najznačajnijih uloga u prevenciji recidivizma. Navedeno je prepoznala i Vlada Republike Srbije i Evropska unija koje su definisale i počele sa realizacijom projekta: "Podrška aktivnom uključivanju mladih", koji finansira Evropska unija u okviru IPA 2014, a kofinansira Vlada Republike Srbije, i koji ima za cilj da obezbedi veću društvenu uključenost mladih u Srbiji povećanjem zaposlenosti, preko jačanja omladinskih aktivnosti, sticanja radnog iskustva i preduzetničke prakse. U okviru navedenog projekta realizuje se kao jedan od potprojekata: "Podrška maloletnim prestupnicima da se ponovo integrišu u društvo i tržište rada" kao vid prepoznavanja neophodnosti da se mladima koji su bili u sukobu sa zakonom i na izvršenju mere upućivanja u vaspitno popravni dom pomogne, i u okviru programa postpenalne podrške omogući povratak u zajednicu i zapošljavanje. Kao opšti cilj ovog projekta prepoznata je neophodnost unapređenja aktivnih mera socijalne inkluzije marginalizovanih grupa, odnosno njihovo neposredno zapošljavanje preko podrške u Edukaciji i podizanje nivoa zapošljivosti 50 štićenika Vaspitno-popravnog doma u Kruševcu, kreiranje modela postpenalne podrške za bivše štićenike Vaspitno-popravnog doma u Kruševcu, kreiranje i jačanje kapaciteta Mreže za postpenalnu podršku bivšim štićenicima Vaspitno-popravnog doma iz Rasinskog, Beogradskog i Južno Bačkog okruga u Srbiji, podizanje nivoa svesti kod poslodavaca u vezi sa zapošljavanjem bivših štićenika, doprinos nacionalnim

strategijama i politikama koje se bave postpenalnom podrškom i konačno neposredna podrška bivšim štićenicima vaspitno-popravnog doma da nakon obustave, odnosno izvršenja vaspitne mere kroz pomoć u zapošljavanju i reintegraciji u društvo, ne učine ponovo krivično delo i time kao recidivisti uđu u kazneni sistem Republike Srbije za punoletne učinioce krivičnih dela. Kao neko ko je i sam uključen u program koji predstavlja korak ka unapređenju prakse, autorka ove monografije je posebnu pažnju posvetila analizi postavljenih ciljeva i do sada realizovanih rezultata.

Sadržaj monografije pored uvoda i zaključka, podeljen je u šest poglavlja. U prvom poglavlju pod nazivom "Maloletničko prestupništvo" autorka ističe da se radi o relevantnom, aktuelnom i često istraživanom problemu. Takođe, ona ukazuje da prestupništvo mladih predstavlja jedan od ozbiljnih društvenih problema sa kojim se suočava i srpsko društvo, kao i da se u poslednjim decenijama beleži značajniji broj istraživanja i teorijskih razmatranja koji za svoj cilj ima razvoj efikasnih preventivnih programa i programa resocijalizacije i reintegracije ovih lica. Imajući u vidu da je u javnosti, kako u laičkoj, stručnoj i naučnoj, u Srbiji, široko rasprostranjeno uverenje o stalnom porastu i sve težim posledicama maloletničkog prestupništva i da je ono u velikoj meri kreirano i pod uticajem medija koji uglavnom iznose na dokazima neutemeljene podatke. Imajući navedeno u vidu, smatrali smo za neophodno da i u ovoj studiji ukažemo na zvanične statističke podatke Republičkog zavoda za statistiku (RZS), u osnovi potpuno svesni ograničenosti pravosudnih statistika, ali smatrajući ih bitnim za koncipiranje mera društvenog reagovanja (represivnih, ali i

preventivnih) i promovisanja nekih budućih rešenja u delu koja su prevashodno predmet analize ove monografije.

Drugo poglavlje pod nazivom "Pravci reforme sistema maloletničkog pravosuđa u Republici Srbiji", posvećeno je prikazu koraka u reformi sistema maloletničkog pravosuđa i njihovo dalje usklađivanje sa novo-ustanovljenim evropskim standardima, odnosno razumevanju maloletničkog kriminaliteta, njegovih uzroka i posledica, a uvažavajući i rezultate istraživanja "otpornosti" koja su ukazala na činjenicu da se pojedinci uspešno razvijaju uprkos rizicima i nedaćama, prevashodno preko protektivnih faktora koji jačaju otpornost i koji se mogu naći u individualnim karakteristikama pojedinaca, porodici, školi i širem okruženju. Razvoj navedenog sociološkog koncepta od velikog je značaja i za bolje prepoznavanje deteta kao subjekta pravne zaštite i nosioca prava na zaštitu. Navedeno je zahtevalo i ustanovljavanje novog pravosudnog modela u zaštiti njihovih prava poznatog kao - "pravosuđe po meri deteta." U ovom poglavlju, uz prikaz, međunarodnih normi i standarda, ukazano je na korake koje Republika Srbija čini ka punoj implementaciji koncepta "pravosuđa po meri deteta", koji pored ostalog insistira i na punoj implementaciji koncepta tretmana u resocijalizaciji maloletnih učinilaca krivičnih dela, neophodnosti njihove reintegracije u društvo i pružanje postpenalne podrške.

Treće poglavlje posvećeno je trenutno važećem normativnom okviru u Srbiji vezano za izvršenje zavodske vaspitne mere upućivanje u vaspitno-popravni dom, normama koje insistiraju na značaju postpenalnog prihvata lica koja izlaze iz ove ustanove na

slobodu nakon obustave ili izvršenja mere, kao i normama koje se primenjuju nakon uslovnog otpusta i izvršenja kazne zatvora punoletnih učinilaca krivičnih dela. Autorka u ovom poglavlju posebno insistira na stvaranju uslova za povezivanje ova dva sistema pogotovo imajući u vidu da iz vaspitno-popravnog doma prevashodno nakon izvršenja, odnosno obustave izvršenja ove zavodske vaspitne mere izlaze punoletna lica. Treće poglavlje nosi naziv: "Izvršenje vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravni dom sa posebnim osvrtom na uslovni otpust i postinstitucionalni tretman".

Četvrto poglavlje pod nazivom "Pilot analiza postojećeg sistema reintegracije maloletnih prestupnika i prestupnica u Republici Srbiji" daje procenu dosadašnjih efekta reintegracije bivših prestupnika/ca koji zavise kako od kvaliteta primenjenih intervencija tokom sprovođenja vaspitne mere, tako i od uspešnosti programa resocijalizacije u koje se uključuju po napuštanju institucije. Naime, stručni tim Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja uz podršku Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju - Misije u Srbiji, realizovao je Pilot istraživanje potreba maloletnih učinilaca krivičnih dela kojima je izrečena vaspitna mera upućivanja u vaspitno-popravni dom. Istraživanje je sprovedeno u martu 2016. godine u Vaspitno-popravnom domu u Kruševcu i za svoj rezultat imalo je prikaz trenutnog stanja i preporuke za unapređenje kako normativnog okvira, tako i predloge aktivnosti koje je neophodno sprovesti da bi se programi reintegracije i postpenalnog prihvata uspešnije realizovali.

Peto i šesto poglavlje: "Smernice za razvoj programa reintegracije i postpenalne podrške maloletnih učinilaca krivičnih dela" i "Podrška maloletnim prestupnicima da se ponovo integrišu u društvo i tržište rada", sadrži analizu sadržaja programa reintegracije i postpenalne podrške koji je prikazan, i ocenu zašto je on bitan u resocijalizaciji i integraciji maloletnika. Autorka posebno insistira da od sadržine ovih programa, njihovog kvaliteta i uspešnosti u velikoj meri zavisi da li će se lica štíćenici Vaspitno-popravnog doma u Kruševcu po izlasku na slobodu vratiti vršenju krivičnih dela. Ona ukazuje da moramo razumeti da postpenalna podrška predstavlja važnu fazu u procesu reintegracije maloletnika za život u lokalnoj zajednici, prevashodno nakon izvršenja mera zavodskog karaktera. Zbog toga je izuzetno bitno da ova završna faza omogući da maloletnici, po pravilu već punoletna lica po izlasku iz ustanova, imaju podršku i steknu znanja, veštine i sposobnosti za život na slobodi u skladu sa prihvatljivim društvenim normama. Međutim, sticanje ovih veština i osposobljavanje za određena zanimanja dok je maloletnik u ustanovi, po mišljenju autorke, predstavlja jednu kariku, a raznovrsne aktivnosti od kojih postpenalni tretman kao poslednja faza u resocijalizaciji predstavlja drugu i nezamenljivu kariku.

Poštovani čitaoci, na kraju želim da se zahvalim, i svima onima koji su mi kao naučnom radniku omogućili da budem deo tima koji u Republici Srbiji čini važne korake da mladi koji su zbog "sukoba sa zakonom u maloletstvu", ne ponove krivična dela, uz adekvatne programe podrške, kako dok su još u samoj zavodskoj ustanovi gde izvršavaju ovu krivičnu sankciju, do povratka na slobodu i

uključivanja uz postpenalnu podršku u život u lokalnoj zajednici. Nadam se da će ova monografija biti i jedan mali doprinos u umanjeњу predrasuda prema ovim licima i pružanju šanse za novi početak.

Autorka

UVOD

Maloletničko krivično pravo, kao deo jedinstvenog pravnog sistema, podložno je promenama s ciljem njegovog unapređenja, a radi pružanja adekvatnih odgovora na kriminalitet maloletnika za koje svaka država ima poseban interes. U Republici Srbiji poslednjih godina inteziviraju se naponi na reformi sistema s ciljem njegovog daljeg usklađivanju sa novo-ustanovljenim evropskim standardima, prevashodno po uzoru na *Evopska pravila* usvojena od strane Komiteta ministara Saveta Evrope pod nazivom *Evropska pravila za maloletne učinioce kojima su izrečene sankcije ili mere* (Preporuka¹ kojom su svim državama članicama Saveta Evrope date smernice za dalji razvoj nacionalnih sistema za postupanje sa decom u sukobu sa zakonom, a kojima su izrečene "sankcije ili mere"). U smislu navedenog, izričito se propisuje:

- da se sa maloletnim učiniocima kojima su izrečene sankcije ili mere, postupa uz i sa poštovanjem njihovih ljudskih prava;

---

¹ *Preporuka CM/Rec(2008)11 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o evropskim pravilima za maloletne učinioce kojima su izrečene sankcije ili mere*, usvojena od strane Komiteta ministara Saveta Evrope 5. novembra 2008. godine na 1040-toj sednici zamenika ministara.

- da se sankcije i mere, kao i način njihovog izvršenja isključivo utvrđuju zakonom i zasnovani su na načelima socijalne integracije i obrazovanja i prevencije vršenja krivičnih dela u budućnosti;
- da se krivične sankcije prema maloletnicima izriču isključivo od strane suda;
- da donja granica za izricanje sankcija mera mora biti propisana zakonom;
- da je izricanje i izvršenje sankcija ili mera zasnovano na najboljim interesima maloletnih učinilaca i ograničeno težinom izvršenog krivičnog dela (načelo srazmernosti), pri čemu se vodi računa o uzrastu maloletnika, socijalnoj, fizičkoj i psihičkoj zrelosti, razvoju, sposobnosti i ličnim okolnostima (načelo individualizacije), koji se, kada je potrebno, utvrđuju na osnovu odgovarajućih psiholoških, psihijatrijskih ili socijalnih izveštaja;
- da se u cilju prilagođavanja izvršenja sankcija i mera posebnim okolnostima svakog slučaja, organi koji su odgovorni za izvršenje imaju ovlašćenja koja su bazirana na poštovanju osnovnih prava maloletnika i ne smeju voditi nejednakosti u postupanju;
- da se sankcije ili mere izvršavaju bez neopravdanog odlaganja (načelo hitnosti) i to samo u meri i za vreme koje je striktno određeno i neophodno za intervenciju (načelo minimalne intervencije);

- da se lišenje slobode maloletnika izriče isključivo kao krajnja mera, koja se izvršava u najkraćem mogućem periodu. Posebni napori se preduzimaju kako bi se izbeglo određivanje pritvora;
- da se sankcije i mere izriču i izvršavaju bez diskriminacije po bilo kom osnovu, poput pola, rase, boje, jezika, religije, seksualne orijentacije, političkog i drugog mišljenja, nacionalnog i socijalnog porekla, veze sa nekom nacionalnom manjinom, imovine, rođenja ili drugog statusa (načelo zabrane diskriminacije);
- da se posredovanje i druge restorativne mere podstiču se u predistražnom postupku, kao i u postupku pred sudijom za maloletnike;
- da se maloletnicima se zakonom garantuje pravna sigurnost (načelo vladavine prava) koja podrazumeva da maloletnici ne smeju imati manje prava i garancije od onih koje imaju punoletni izvršiocu u skladu sa opštim pravilima krivičnog postupka;
- da se multidisciplinarni i multisektorski pristup integriše sa širim socijalnim inicijativama za maloletnike, kako bi se osigurao holistički pristup i kontinuitet brige za maloletnika (načela uključivanja zajednice i kontinuirane brige);
- da se pravo maloletnika na privatnost mora u potpunosti poštovati u svim fazama postupka. Zabranjeno je otkrivanje informacija o identitetu maloletnika i davanje

poverljivih informacija o njima i njihovim porodicama svakom licu koje nije zakonom ovlašćeno da ih prima;

- da se onda kad je to primereno, uspostavlja mogućnost da se prema mlađim punoletnim učiniocima krivičnih dela postupa na način kao i prema maloletnicima.

Navedeno je od izuzetnog značaja imajući u vidu i definisani okvir za odnose Evropske unije prema zaštiti i promociji prava deteta u zemljama koje nisu članice, odnosno posebno je definisan EU Smernicama za promociju i zaštitu prava deteta, a koje su od velikog značaja u procesu pridruživanja zemalja kandidata. Usvajanjem EU Agende za prava deteta 2011. godine² usvaja se na nivou Evropske unije i novi koncept "pravosuđa po meri deteta". U osnovi koncept "pravosuđe po meri deteta"³ označava pravosudni sistem koji jemči poštovanje i delotvorno sprovođenje svih prava deteta na najvišem mogućem nivou. To je pre svega pravosuđe koje je dostupno, primereno uzrastu, efikasno, prilagođeno potrebama i pravima deteta i usredsređeno na te potrebe i prava, uz poštovanje prava deteta, uključujući pravo na postupak u skladu sa zakonom, pravo da učestvuje u postupku i da razume postupak, na poštovanje privatnog i porodičnog života i na integritet i dostojanstvo. "Pravosuđe (pravda) po meri deteta" predstavlja neophodan

---

² Agenda Evropske unije o pravima deteta usvojena od strane Evropske Komisije Evropske unije 52011DC0060 od 15. februara 2011. godine 52011DC0060, (52011DC0060, 15. februar 2011. godine).

³ *Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta*, usvojene 17. novembra 2010. na 1.098. zasedanju zamenika ministara Saveta Evrope - Redigovana verzija od 31. maja 2011.

korak u ostvarivanju, unapređenju i zaštiti prava deteta. Ostvarivanje "pravosuđa (pravde) po meri deteta" podrazumeva pravosuđe prilagođeno na način da bude primerenije detetu i efikasne postupke dostupne deci uz obezbeđenje neophodne nezavisne pravne reprezentacije. Na ovaj način se omogućava deci da, kada dođu u kontakt sa pravosudnim i upravnim sistemom, bilo kao svedoci, žrtve (oštećeni) ili kao učinioci krivičnih dela, tužioc i podnosioci pritužbi u građanskim, upravnim postupcima i postupcima pred nezavisnim organima, budu u mogućnosti da na adekvatan način zaštite svoja prava i interese.

Uvažavanje osnovnih načela „pravosuđa po meri deteta“ podrazumeva primenu osnovnih principa (Smernice Komiteta Ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta – III Osnovna načela – od A. do E):

- *Principa participacije* (Pravo je svakog deteta da bude obavешteno o svojim pravima, da mu se ukaže na odgovarajuće puteve koji su mu obezbeđeni radi pristupa pravosuđu i da bude konsultovano i saslušano u postupcima u kojima učestvuje ili koji utiču na njega. Decu treba smatrati punim nosiocima prava i tako treba postupati prema njima)
- Uvažavanje *najboljih interesa* deteta (Prilikom procene najboljih interesa dece koja su u postupak uključena ili dece na koju to utiče, važno je uzeti u obzir: njihove stavove i mišljenja; sva druga prava deteta, kao što je pravo na dostojanstvo, slobodu i ravnopravno postupanje

treba u svakom trenutku da budu poštovana; svi nadležni organi vlasti treba da usvoje sveobuhvatan pristup kako bi na odgovarajući način uzeli u obzir sve interese o kojima se tu radi, uključujući psihološko i fizičko blagostanje i pravne, socijalne i ekonomske interese deteta);

- Poštovanje njihovog *dostojanstva* (Prema deci treba postupati s pažnjom, osećajno, pravično i s poštovanjem sve dok traje postupak ili rasprava o predmetu, a posebnu pažnju treba posvećivati njihovom ličnom položaju, blagostanju i konkretnim potrebama, uz puno poštovanje njihovog fizičkog i psihičkog integriteta. Na taj način treba postupati prema deci bez obzira na to kako su došla u dodir sa sudskim ili vansudskim postupkom ili kakvom drugom intervencijom, i bez obzira na njihov pravni status i svojstvo u bilo kom postupku ili predmetu. Deca ne smeju biti podvrgnuta mučenju ili nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju;
- *Zaštitu od diskriminacije* (Prava deteta treba da se obezbeđuju bez ikakve diskriminacije po bilo kom osnovu, kao što su pol, rasa, boja kože ili etničko poreklo, uzrast, jezik, veroispovest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno poreklo, socioekonomsko poreklo, status roditelja (jednog ili oba), veza s nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje, rodni identitet ili drugi status);
- *Vladavinu prava* (Načelo vladavine prava treba da bude primenjeno na svu decu, u potpunosti, isto onako kao i na

odrasle. Elementi valjanog (pravosudnog) postupka, kao što su načela zakonitosti i srazmernosti, pretpostavka nevinosti, pravo na pravično suđenje, pravo na pravni savet, pravo na pristup sudu i pravo na žalbu, treba da budu zajemčeni deci na isti način na koji su zajemčeni odraslima i ne smeju biti umanjeni ili uskraćeni pod izgovorom najboljih interesa deteta. To važi za sve sudske i vansudske i upravne postupke. Deca treba da imaju pravo pristupa odgovarajućim nezavisnim i delotvornim mehanizmima za ulaganje žalbe).

Poštovanje navedenih principa je u skladu sa Konvencijom o pravima deteta,⁴ Fakultativnim protokolom uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji,⁵ Fakultativnim protokolom uz Konvenciju o pravima deteta o učešću dece u oružanim sukobima⁶ kao i sa brojnim međunarodnim dokumentima, a posebno "Standardnim minimalnim pravilima Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe" (Pekinška pravila),⁷ "Pravilima Ujedinjenih nacija o zaštiti maloletnika lišenih slobode",⁸ "Smernicama Ujedinjenih

---

⁴ *Konvencija o pravima deteta*, "Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 15/90.

⁵ *Fakultativni protokol o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji uz Konvenciju o pravima deteta* ("Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 22/02).

⁶ *Fakultativni protokol o učešću dece u oružanim sukobima uz Konvenciju o pravima deteta* ("Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 22/02).

⁷ *Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe (Pekinška pravila)*, usvojena rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 40/33 od 29. novembra 1985. godine (A/Rezol/40/33, 29. novembar 1985).

⁸ *Pravila o zaštiti maloletnika lišenih slobode*, usvojena rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 45/113 od 14. decembra 1990. godine

nacija za prevenciju maloletničke delinkvencije" (Rijadske smernice),⁹ "Standardnim minimalnim pravilima Ujedinjenih nacija za mere alternativne institucionalnom tretmanu" (Tokijska pravila),¹⁰ Preporukom CM/Rec(2008)11 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o evropskim pravilima za maloletne učinioce kojima su izrečene sankcije ili mere, kao i Smernicama Komiteta Ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta, usvojenim 2010. godine.

Komitet za prava deteta, želeći posebno da ohrabri države ugovornice da usvoje i sprovede sveobuhvatnu politiku maloletničkog pravosuđa za sprečavanje i tretiranje maloletničke delinkvencije na bazi i u skladu sa *Konvencijom o pravima deteta* doneo je i Opšti Komentar broj 10: "Prava dece u maloletničkom pravosuđu" (u daljem tekstu: Opšti komentar br. 10).¹¹ Ciljevi donošenja Opšteg Komentara br. 10 ogledaju se u: davanju smernica i preporuka državama članicama u pogledu sadržaja sveobuhvatne politike u oblasti maloletničkog pravosuđa, sa posebnim naglaskom na prevenciju maloletničke delinkvencije, uvođenju alternativnih mera koje obezbeđuju da se pitanje maloletničke delinkvencije rešava bez primene

---

(A/Rezol/45/113, 14. decembar 1990).

⁹ *Smernice za prevenciju maloletničke delinkvencije (Rijadske smernice)* usvojene rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 45/112 od 14. decembra 1990. godine (A/Rezol/45/112, 14. decembar 1990).

¹⁰ *Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za mere alternativne institucionalnom tretmanu*, usvojena rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 45/100 od 14. decembra 1990. godine (A/Rezol/45/110, 14. decembar 1990).

¹¹ *Opšti Komentar br. 10: "Prava dece u maloletničkom pravosuđu"*, usvojen od Komiteta za prava deteta 25. aprila 2007. godine na 44 sednici (CRC/C/GC/10).

sudskog postupka, kao i prilikom tumačenja i primene svih ostalih odredbi sadržanih u članovima 37 i 40 Konvencije o pravima deteta, i u podsticanju država da u svoje nacionalne sisteme maloletničkog pravosuđa uključe novousvojene međunarodne standarde¹². Imajući navedeno u vidu, Komitet za prava deteta u Opštem Komentaru br. 10 utvrđuje set osnovnih principa za postupanje koje treba prilagoditi deci u sukobu sa zakonom: "Postupanje na način koji uvažava osećanje dostojanstva i vrednosti deteta; Postupanje koje kod deteta jača poštovanje prava čoveka i sloboda drugih. U tom smislu u okviru sistema maloletničkog pravosuđa, postupanje sa decom i njihovo vaspitanje treba da bude usmereno na razvoj poštovanja ljudskih prava i sloboda, kao i Poštovanje i primenu garancija za pošteno suđenje, o čemu govori član 40 (2) *Konvencije o pravima deteta*¹³.

Povratak u zajednicu nakon lišenja slobode i izvršenja mera zavodskog karaktera uz podršku mora biti prioritet svakog društva. Za politike socijalnog uključivanja „dece u sukobu sa zakonom“ od izuzetne važnosti su međunarodno-pravni instrumenti zaštite, koji treba da predstavljaju i okvire nacionalnih politika prema ovoj deci. Ovi pravni instrumenti polaze od principa prava dece, prepoznavanja osetljivosti populacije koja dolazi u „dodir sa krivičnim pravosuđem“, humanog postupanja, posedovanja posebnih znanja za osobe koje rade sa decom u „sukobu sa zakonom“, a sve sa konačnom svrhom reintegracije

---

¹² Vučković Šahović, N. Doek, J. Zermatten, J. (2012) *The Rights of the Child in International Law*, Berne: Stampfli Publications Ltd, pp. 303-309.

¹³ Paragraf 40-67. Opšti Komentar Komiteta za prava deteta, broj 10.

ove dece u društvo. Konvencija UN o pravima deteta sadrži opšte odredbe o pravima deteta koje uključuju različite segmente njihovog statusa. Prema članu 40, *Konvencije o pravima deteta* krivični postupak prema detetu treba da bude usklađen sa unapređivanjem detetovog osećaja dostojanstva i vrednosti koji njega/nju podstiče na poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda drugih ljudi. Krivični postupak treba da uzme u obzir uzrast deteta i činjenicu da je poželjno zalaganje za njegovu/njenu reintegraciju i preuzimanje konstruktivne uloge u društvu. U tom smislu moraju biti osmišljena posebna rešenja koja mogu da im pomognu prilikom povratka u društvo, porodični život, obrazovanje ili zaposlenje nakon otpuštanja iz ustanova u sistemu maloletničkog pravosuđa.

Procedure uključujući i rani otpust,¹⁴ kao i pohađanje kurseva još dok su u ustanovi koji će im omogućiti sticanje životnih veština i lakše zaposlenje, moraju biti osmišljeni i realizovani još prilikom ulaska maloletnika u ustanovu. Takođe, nadležni organi moraju da prepoznaju i ustanove službe i usluge čiji zadatak treba da bude pomoć maloletnicima prilikom povratka u društvo, i to dok je maloletnik još u ustanovi na izvršenju mere, a sami programi reintegracije treba da započnu od ulaska maloletnika na izvršenje u zavodsku ustanovu.¹⁵ Postpenalni prihvati, resocijalizacija i

---

¹⁴ Često i rano pribegavanje uslovnom oslobađanju nadležni organi u sistemu maloletničkog pravosuđa moraju koristiti u najvećoj mogućoj meri, a uslovno oslobođeni maloletnici moraju dobiti pomoć i podršku zajednice, kao i nadzor socijalnog radnika ili drugog službenog lica zaduženog za postpenalni prihvati (Videti: paragraf 28, *Standardnih minimalnih pravila Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe*).

¹⁵ Par. 79-80 "Povratak u zajednicu" u: *Pravilima Ujedinjenih nacija o zaštiti*

reintegracija maloletnika, moraju da budu u fokusu svake države jer se preko uspešnosti ovih instituta meri i uspešnost kriminalne politike jedne države prema maloletnim učiniocima krivičnih dela. Ukoliko nema uspešnosti na ovom planu, ukoliko sistem maloletničkog pravosuđa nije povezan sa sistemom socijalne zaštite i postpenalnog prihvata, rezultati postignuti u tretmanu maloletnih lica i završene obuke nisu dovoljan uslov da ova lica pri izlasku iz ustanova u sistemu maloletničkog pravosuđa ne ponove vršenje krivičnog dela.¹⁶ U tom smislu i opšta uloga i ciljevi sistema socijalne zaštite u društvenom reagovanju na krivična dela maloletnika, definisane su normativno-zakonskim okvirima unutar kojih ova oblast ima svoje metodološke, methodske i konceptualne postavke. U metodološko-sadržinskom pogledu, uloga sistema socijalne zaštite može da se označi kao: savetodavno instruktivna, stručno-metodološka, inicijativno pokretačka, organizatorska i koordinativna. Ono što pokazuje praksa je da je ovaj sistem najprisutniji u pojedinačnoj ili specijalnoj prevenciji, kada je cilj delovanja socijalna i porodično-pravna zaštita maloletnog prestupnika, reintegracija i sprečavanje recidivizma. Međutim, sistem socijalne zaštite nije izolovano ostrvo i uspešnost ovoga

---

maloletnika lišenih slobode.

¹⁶ Videti šire: Stevanović, I., Vujičić, N. (2019) "Adequate Training of Juveniles Deprived of Liberty: A step Toward Successful Reintegration", *Protection of the Rights of the Child "30 Years After the Adoption on the Convention of the Rights of the Child*, Novi Sad: Pokrajinski zaštitnik građana & Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, pp. 255-282; Stevanović, I., Međedović, J., Petrović, B., & Vujičić, N. (2018) *Ekspertska istraživanje i analiza povrata u Republici Srbiji*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u saradnji sa Organizacijom za evropsku bezbednost i saradnju - Misija OEBS u Srbiji, str. 29-32, 36-37.

sistema u razvoju postpenalne podrške maloletnim učiniocima krivičnih dela, zasnovana je zajedničkom delovanju sa sistemom obrazovanja, zdravstva, udruženjima građana i poslodavcima na nivou svake lokalne zajednice. U osnovi uspeh svakog institucionalnog tretmana, bilo prema maloletnim ili punoletnim učiniocima krivičnih dela, proverava se u njihovom ponašanju na slobodi i "ne treba mnogo mudrosti", kako to ističu pojedini autori, da se zaključi da ni najdelotvorniji tretman u penalnim ustanovama ne može biti efikasan u smanjivanju recidivizma, ako nije povezan sa institucijama u lokalnoj zajednici koje treba da pomognu licima koja su nakon izvršenja krivične sankcije izašla na slobodu.¹⁷

---

¹⁷ Videti šire: Knežić, B. (2017) *Obrazovanje osuđenika: način da se bude slobodan*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 189.

POGLAVLJE I

1. MALOLETNIČKO PRESTUPNIŠTVO

Maloletničko prestupništvo predstavlja vrlo relevantan, aktuelan i često istraživani problem. Na državnom nivou, delinkvencija dovodi do značajnih izdataka, s jedne strane zbog umanjenog potencijala među mladima koji treba da budu nosioci napretka, a s druge zbog ulaganja u tretman i resocijalizaciju. Na individualnom planu, viktimizacija se svrstava u značajne i učestale faktore rizika za različite somatske i mentalne probleme.¹⁸ Takođe, osobe koje čine nasilje češće se suočavaju sa zdravstvenim problemima i dolaze u životno ugrožavajuće situacije. To je posebno karakteristično za mlade u vaspitno-popravnim ustanovama koje karakterišu značajno viši rezultati na testovima depresije, kao i činjenica da najčešće potiču iz porodica sa

---

¹⁸ Videti šire: Fortier, M. A., DiLillo, D., Messman-Moore, T. L., Peugh, J., DeNardi, K. A., & Gaffey, K. J. (2009) "Severity of child sexual abuse and revictimization: The mediating role of coping and trauma symptoms", *Psychology of Women Quarterly*, 33(3), str. 308-320.

nepovoljnim socio-ekonomskim statusom, nepotpunom strukturom, većim priustvom duševnih oboljenja i osuđivanih članova porodice.¹⁹

Prema podacima pojedinih istraživanja broj prestupnika/ca značajno raste na uzrastu od 7. do 17. godine i tada obuhvata veći procenat populacije adolescenata; nakon puberteta, broj prestupnika opada, a do 28. godine 85% prestupnika prestaje da čini kriviča dela, pri čemu značajno manji procenat delinkventkinja nastavlja s krivičnim delima nakon adolescencije u odnosu na procenat delinkvenata.²⁰ Pored toga, najveći broj devojaka se upušta u antisocijalno ponašanje s pojavom puberteta, tačnije oko petnaeste godine – izrazito retko u ranijem uzrastu ili prvi put u odraslom dobu, što može ukazati na posebnu osetljivost adolescentnog perioda za pojavu antisocijalnog ponašanja, naročito među devojkama.

Nalazi o diskontinuitetu prestupničkog ponašanja među većinom adolescenata/kinja i o održavanju istog u slučaju manjeg broja adolescenata/kinja, podstakli su autore da sastave taksonomiju zasnovanu na razvojnom pristupu, koju čine trajno i na adolescenciju ograničeno antisocijalno ponašanje. Odnosno, na prvoj razvojnoj stazi su deca koja pokazuju hronično delinkventno ponašanje, koje se pojavilo na sasvim ranom uzrastu i opstaje i u odraslom dobu. Težina prestupa raste sa uzrastom: od tuča na

---

¹⁹ Hrnčić, J. (2011) *Depresija i delinkvencija*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 141-151.

²⁰ Moffitt, T. E. (Ed.) (2001) *Sex differences in antisocial behaviour: Conduct disorder, delinquency, and violence in the Dunedin Longitudinal Study*, Cambridge University Press.

trogodišnjem uzrastu, krađa i laganja sa deset godina, prodaje droge i krađa kola sa šesnaest, razbojništva i silovanja sa dvadeset i prevare, iznude i zlostavljanja dece u tridesetim godinama.²¹

Na drugoj razvojnoj stazi je znatno veći broj adolescenata/kinja koji, uz adekvatnu pomoć, prestaju sa antisocijalnim ponašanjem oko osamnaeste godine, međutim težina učinjenih dela do tog uzrasta može biti i veća u odnosu na vršnjake koji će pokazati perzistentno kriminalno ponašanje.²²

Kako bi se bolje razumela priroda fenomena, a samim tim osmislile adekvatne preventivne mere i programi tretmana, resocijalizacije i reintegracije, različite struke su problemu etiologije prilazile na različite načine. Na ovom mestu posebno želimo da ukažemo na integrativne modele koji uzimaju u obzir i psihološke i socijalne i biološke faktore. Jedan od njih je i socio-emocionalni model Van IJzendorna koji uzima u obzir navedene razlike u razvojnoj putanji i životnim ishodima. On ističe ulogu odbacujućeg i hladnog roditeljstva u slučaju adolescencijom ograničenog prestupništva, odnosno nerazrešenog gubitka i/ili nasilja u porodici kada je trajno prestupništvo u pitanju, u oko 80% slučajeva.²³ Nerazvijen kapacitet za empatiju, neuspeh u internalizaciji moralnih

---

²¹ Moffitt, T. E., & Caspi, A. (2001) "Childhood predictors differentiate life-course persistent and adolescence-limited antisocial pathways among males and females", *Development and psychopathology*, 13(02), pp. 355-375.

²² Moffitt, T. E. (1993) "Life-course-persistent" and "adolescence-limited" antisocial behavior: A developmental taxonomy, *Psychological Review*, vol. 100, pp. 674-701.

²³ Van I. Jzendoorn, M.H. (1997) "Attachment, Emergent Morality, and Aggression: Toward a Developmental Socio-emotional Model of Antisocial Behaviour", *International Journal of behavioral development*, 21(4), pp. 703-727.

struktura rezonovanja, nedostatak drugog odnosa vezanosti koji bi pružio sigurnost i drugačiji model interakcije s drugima u različitoj meri su prisutni među ovim maloletnicima/cama. Pored disfunkcionalnosti, njihove porodice se suočavaju i sa nedostatkom socijalne mreže i slabom integrisanošću u zajednicu – komšiluk, školu, zdravstveni i socijalni sistem. Izopšteni iz pozitivnih sfera društva, adolescenti su često izloženi pritisku vršnjačke ili odrasle grupe da uđu u kriminal ili takvim uzorima. Konačno, različiti biološki faktori (ADHD sindrom, neurološka nemogućnost da se oseti strah i dr.) prisutni su u grupi prestupnika/ca koji se najčešće pokazuju kao perzistirajući učinioci krivičnih dela.²⁴

1.1. Maloletničko prestupništvo u Srbiji

Prestupništvo mladih je jedan od ozbiljnih društvenih problema sa kojim se suočava i srpsko društvo i u poslednjim decenijama beleži se značajniji broj istraživanja i teorijskih razmatranja koji za svoj cilj ima razvoj efikasnih preventivnih programa i programa resocijalizacije i reintegracije ovih lica.²⁵ Međutim, kritička razlika između delinkvencije i ostalih asocijalnih, antisocijalnih i devijantnih ponašanja u osnovi je zakon. Sa druge strane u kriminološkoj literaturi u Srbiji se ukazuje i na značaj razlikovanja maloletničke

---

²⁴ Videti šire: Stevanović, I., Batrićević, A., Milojević, S. (2016), "What to expect after juvenile correctional institution? Recidivism or reintegration", *Criminal and Misdemeanor Sanctions and Measures: Imposing, Enforcement and Conditional Release, Criminal and Misdemeanor Sanctions and Measures: Imposing, Enforcement and Conditional Release*, Belgrade: Institute of Criminological and Sociological Research, pp. 307 - 319.

²⁵ Hrnčić, J. (2009) *Prestupništvo mladih, rizici, tokovi i ishodi*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 13.

delinkvencije i maloletničkog kriminaliteta, pri čemu delinkvencija predstavlja vršenje u pravu kažnjivih radnji (delikata) što znači - ne samo krivičnih dela, nego i prekršaja, privrednih prestupa, a tu spadaju i disciplinske krivice. U tom smislu, maloletnički kriminalitet je uži pojam u odnosu na maloletničku delinkvenciju.²⁶ Ipak, ni ovo shvatanje nije apsolutno, jer se pomenuta dva termina poistovećuju.²⁷

U osnovi, pravno određenje, koje je sastavni deo užih i širih definicija, se razlikuje i podložno je promenama i zavisi od konkretnog pravnog sistema.²⁸ Imajući u vidu naše ukupno maloletničko krivično zakonodavstvo koje se zasniva na krivičnopravnom reagovanju na maloletničko prestupništvo, može se ipak zaključiti da pravno shvatanje dominira.²⁹

Međutim, često se u ovu oblast proučavanja uvodi i pojam antisocijalnog ponašanja koji ima drugačije i šire značenje i u osnovi je sociološki pojam. Primera radi, vandalizam, izazivanje buke u toku noći, ispisivanje grafita i sl. navode se kao klasični primeri

---

²⁶ Ignjatović, Đ. (2015) "Kriminalitet maloletnika: stara tema i nove dileme", u: Stevanović, I. (ur.) *Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 19-38.

²⁷ Škulić, M. (2011) *Maloletničko krivično pravo*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu & Službeni glasnik, str. 26-27.

²⁸ Nikolić Ristanović, V. (2014) "Određivanje pojma i njegove konsekvence: kriminalitet maloletnika ili maloletnička delinkvencija" u: Nikolić Ristanović, V. & Stevković, Lj. (ur.) *Maloletnička delinkvencija u svetu i Srbiji - trendovi i društveni odgovori*, Beograd: "Prometej" & Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, str. 9.

²⁹ Simeunović Patić, B. (2009) *Kriminalitet maloletnika u Srbiji i savremena društvena reakcija*, doktorska disertacija, Kragujevac: Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu; Škulić, M., Stevanović, I. (1999) *Maloletni delinkventi u Srbiji*, Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.

antisocijalnog ponašanja mladih.³⁰ Sa druge strane, iako su npr. autori grafita mlade, najčešće maloletne osobe, pri čemu je grafitni način izražavanja motivisan mladalačkom željom da se na takav način bude viđen, u literaturi se sa pravom ukazuje da na ovakav način mladi često mogu da izvrše neko od krivičnih dela koja se u kriminološkoj literaturi označavaju kao zločini mržnje.³¹ U tom smislu, granica između antisocijalnog i kriminalnog ponašanja može biti tanka. Ali ono što uvek treba imati u vidu je da antisocijalno ponašanje mladih predstavlja vrlo relevantan, aktuelan i često istraživani problem.

Navedeni terminološki problemi koji se javljaju u praksi ni u kom slučaju ne umanjuju značaj istraživanja koja se sprovode u ovoj oblasti, pri čemu se poseban značaj ukazuje na neophodnost longitudinalnih studija,³² kao i studija samooptuživanja.³³ Na ovom mestu želimo da ukažemo na značaj ispitivanja samooptuživanjem (ISR3)³⁴ koje je sprovedeno u Republici Srbiji, u periodu od 2013. i

---

³⁰ Joyce, P., Wain, N. (2010) *A Dictionary of Criminal Justice*, London: Routledge.

³¹ Mršević, Z. (2005) "Maloletni autori grafita mržnje", u: Stevanović, I. (ur.) *Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 213.

³² Longitudinalne studije su bile ključne u otkrivanju razvojnih puteva maloletničke delinkvencije jer na sveobuhvatan način sagledavaju sve moguće uticaje koji dovode do nastanka kriminaliteta maloletnika i prate ga u vremenu, npr. razvojni tok fizičke agresije u detinjstvu prati se i analizira u vezi povezanosti sa (ne)nasiljnim ponašanjem u adolescenciji (videti šire: Loeber, R. et al. (1999) *Behavioral antecedents to serious and violent juvenile offending: Joint analyses from the Denver Youth Survey, Pittsburgh Youth Study, and the Rochester Youth Development Study, Studies in Crime and Crime Prevention*, 8, pp. 245-263).

³³ Videti šire: Ignjatović, Đ. (2013) *Metodologija istraživanja kriminaliteta*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 83-88; 109-111.

³⁴ Treća Međunarodna anketa samoprijavlivanja maloletničke delinkvencije se

2014. godine, i koje je obuhvatilo ukupno 1.344 ispitanika, učenika 20 škola koje se prema stepenu obrazovanja klasifikuju na gimnazije, srednje stručne škole i osnovne škole. Shodno tome, uzorkom je obuhvaćeno 11 srednjih i 9 osnovnih škola.³⁵ Dobijeni podaci, između ostalog, ukazali su da u strukturi delinkvencije u užem smislu dominiraju imovinska dela, odnosno ponašanja koja su usmerena protiv imovine, bilo da se radi o oduzimanju tuđe stvari (različiti oblici krađe) ili o uništenju i oštećenju tuđe stvari, odnosno imovine (vandalizam i pisanje grafita). Kada je u pitanju struktura delinkvencije maloletnih lica prema polu, istraživanjem nisu zabeležene statistički značajne razlike između dečaka i devojčica u pogledu upuštanja u ponašanja koja predstavljaju delinkvenciju u širem smislu, i to tokom njihovog života. Međutim, nalazi pokazuju da se dečaci češće upuštaju u vršenje različitih vidova delinkvencije u užem smislu nego devojčice, pri čemu su razlike posebno izražene u slučaju vandalističkog ponašanja, nošenja oružja ili drugih predmeta kojima mogu da se nanese teške telesne povrede, učestvovanja u tuči i nanošenju povreda drugome u tuči, dakle, u slučaju ponašanja koja su povezana sa ispoljavanjem agresije i nasiljem.³⁶

---

prema standardizovanoj metodologiji primenjuje u 35 država s ciljem dobijanja međunarodno uporedivih podataka o delinkventnom ponašanju i viktimizaciji maloletnika i u vezi sa tim testiranja teorijskih koncepata koji mogu biti od značaja za koncipiranje programa za prevenciju i suzbijanje maloletničke delinkvencije.

³⁵ Kovačević, M. (2016) "Opis uzorka", u: Nikolić-Ristanović, V. (ur.) *Delinkvencija i viktimizacija maloletnih lica u Srbiji: Rezultati Međunarodne ankete samoprijavlivanjem delinkvencije*, Beograd: IGP Prometej, str. 19-22.

³⁶ Čopić, S. (2016) "Delinkventno ponašanje maloletnih lica: obim i struktura", u: Nikolić-Ristanović, V. (ur.) *Delinkvencija i viktimizacija maloletnih lica u*

Takođe, i pored toga što se pravosudnim statistikama neretko upućuju zamerke da ne beleže pravo stanje problema već samo aktivnost pojedinih organa, one i dalje imaju jednu od važnih uloga kada je reč o sagledavanju rasprostranjenosti kriminaliteta u jednoj državi, pre svega sa aspekta broja krivičnih prijava, pokrenutih postupaka izrečenih krivičnih sankcija kada je reč o maloletnicima kao učiniocima krivičnih dela. Kao takve, daju jednu opštu sliku, koja bi morala da se sagleda prilikom sagledavanja problema, postavljanja istraživačkih zadataka i ono što je možda najznačajnije, prilikom izmena odredaba krivičnog zakonodavstva (naravno, ne kao jedini značajan pokazatelj).³⁷ Navedeno je imalo i uticaj na izmene statističkih obrazaca na osnovu kojih se prikupljaju podaci na nivou Republike Srbije, a u smislu njihovog unapređenja i mogućnosti da se dobije potpunija slika o stanju i trendovima maloletničkog kriminaliteta na osnovu statističkih obrazaca SK3 i SK4 Republički zavod za statistiku.³⁸

Srbiji: Rezultati Međunarodne ankete samoprijavlivanjem delinkvencije. Beograd: IGP Prometej, str. 46.

³⁷ Vujičić, N. (2020) "Stanje i tendencije kriminaliteta maloletnika u Republici Srbiji", Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Godina XXXIX, br. 1. str. 84.

³⁸ Stevanović, I. (2012) "Koraci ka unapređenju sistema evidencije, prikupljanja i praćenje podataka od značaja za statistiku u okviru sistema maloletničkog pravosuđa u Republici Srbiji", Temida, br. 3., str. 49-65.

1.2. Kretanje maloletničkog kriminaliteta u Srbiji prema podacima Republičkog zavoda za statistiku

U javnosti, kako u laičkoj, stručnoj i naučnoj, u Srbiji, široko je rasprostranjeno uverenje o stalnom porastu i sve težim posledicama maloletničkog prestupništva. Ovakvo uverenje u velikoj meri je kreirano i pod uticajem medija koji ne retko iznose na dokazima neutemeljene podatke.³⁹ Uticaj moralne panike, penalnog populizma i ideologije⁴⁰ nažalost od značajnog je uticaja na trend povećanja represivnosti i primene modela društvenog reagovanja na maloletnički kriminalitet i tokom poslednjih godina se primećuje i u Republici Srbiji, po mišljenju autora, na sreću još uvek ne i na normativnom planu.

Imajući navedeno u vidu, smatrali smo za neophodno da i u ovoj studiji ukažemo na zvanične statističke podatke Republičkog zavoda za statistiku (RZS), u osnovi potpuno svesni ograničenosti pravosudnih statistika, ali smatrajući ih bitnim za koncipiranje mera društvenog reagovanja (represivnih, ali i preventivnih) i promovisanja nekih budućih rešenja u delu koje su prevashodno predmet analize ove publikacije. Naime sredinom jula meseca 2019. godine, Republički zavod za statistiku objavio je podatke - Bilten o *maloletnim* učiniocima krivičnih dela (*u nastavku*:

---

³⁹ Nikolić Ristanović, V. (2014) "Između ideologije i na dokazima zasnovanih društvenih odgovora na maloletničku delinkvenciju" u: Nikolić Ristanović, V. & Stevković, Lj. (ur.) Maloletnička delinkvencija u svetu i Srbiji - trendovi i društveni odgovori, Beograd: "Prometej" & Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, str. 239-240.

⁴⁰ Nikolić Ristanović, V. (2014) *op. cit.* str. 241-245.

Bilten)⁴¹ kao i Bilten o *punoletnim* učiniocima krivičnih dela⁴², oba za 2018. godinu, u okviru kojih su, pored detaljne analize prijave, optuženja i osuda za navedenu godinu, dostupni i opšti podaci o kretanju kriminaliteta u periodu od 2009. do 2018. godine (desetogodišnji presek).

1.2.1. Prijavljena krivična dela maloletnika

U posmatranom periodu, prosečno učešće maloletnika u ukupnoj strukturi prijavljenih krivičnih dela iznosi 3.74% (3.564 prijavljenih dela) pri čemu je u poslednje posmatranoj godini zabeleženo minimalno učešće od 2.87% (2.744 prijavljenih dela). Ukoliko se prijavljena krivična dela maloletnika posmatraju nezavisno od kriminaliteta punoletnih lica, najveći broj prijave je zabeležen u 2011. godini (4.323 prijavljenih dela) a najmanji broj u 2018. godini. Detaljan prikaz po godinama i procentualno učešće maloletnika u ukupnoj strukturi dela u periodu od 2009. do 2018. godine, dat je u Tabeli 1.

---

⁴¹ Republički zavod za statistiku (2019) *Bilten: maloletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2018 - prijave, optuženja i osude*. Beograd: Republički zavod za statistiku.

⁴² Republički zavod za statistiku (2019) *Bilten: punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2018 - prijave, optuženja i osude*. Beograd: Republički zavod za statistiku.

Tabela 1. Prijavljena krivična dela u periodu od 2009. do 2018. godine.

PRIJAVE

Godina	Punoletni	Maloletni	Ukupno	Maloletni % učešće
2009	100026	3497	103523	3.38
2010	74279	3747	78026	4.80
2011	88207	4323	92530	4.67
2012	92879	3913	96792	4.04
2013	91411	3844	95255	4.04
2014	92600	3110	95710	3.25
2015	108759	3355	112114	2.99
2016	96237	3643	99880	3.65
2017	90348	3465	93813	3.69
2018	92874	2744	95618	2.87
PROSEK	92762	3564.1	96326.1	3.74

Na osnovu dostupnih podataka, a u odnosu na višegodišnji prosek (3.564) primetne su oscilacije u broju prijavljenih krivičnih dela koja vrše maloletna lica. Kao što se može videti na Tabeli 1, u periodu od 2010. zaključno sa 2013. godinom, taj broj je bio iznad prosečnih vrednosti, da bi od 2014. godine bio zabeležen pad, pri čemu se jedino u 2016. godini ponovo beleži blagi porast (3.643) da bi u 2017. a naročito u 2018. godini ta brojka bila znatno ispod proseka (primera radi, u 2018. godini je za 20.8% prijavljeno manje

dela u odnosu na 2017. godinu, odnosno 23% manje u odnosu na desetogodišnji prosek).⁴³

Ukoliko bi se sagladale stope što je i najrelevantnije, odnosno broj prijavljenih krivičnih dela maloletnika na 100.000 stanovnika⁴⁴, desetogodišnji prosek iznosi 51, dok je u poslednje posmatranoj - 2018. godini stopa iznosila 39 (sa druge strane, prosečna stopa prijavljenih dela punoletnih lica, u datom periodu iznosi 1.328). Na osnovu navedenog i prema ovoj vrsti pokazatelja, kriminalitet maloletnika nije u porastu, nego naprotiv beleži pad i u potpunom je nesaglasju sa onim što objavljuju pojedini mediji o njegovom drastičnom povećanju.⁴⁵ U kriminologiji se jasno ukazuje da apsolutne brojke koje sadrže pravosudne statistike, same po sebi ne znače mnogo. Na osnovu apsolutnih pokazatelja, moguće je, njihovim dovođenjem u vezu sa drugim podacima, utvrditi njihove odnose (izražene relativnim brojevima). Iz tog razloga, kvota kriminaliteta (tzv. stope) daju nam mnogo značajnije podatke o

---

⁴³ Mada se na osnovu datih parametara jasno vidi da se poslednjih godina mahom registruje manji broj prijavljenih dela izvršenih od strane maloletnika, u javnosti su početkom 2020. godine, izneti suprotni stavovi u dnevnom listu "Politika", da je "broj krivičnih dela koja čine maloletnici, drastično povećan pre nekoliko godina, a u poslednje tri, zadržan je isti visok nivo" (Izvor: <http://www.politika.rs/sr/clanak/446755/Zakon-ne-moze-nista-mladima-od-14-godina>, pristupljeno: 27.5.2020. godine), što nažalost pokazuje da u našim medijima i dalje zastupljen koncept koji kriminologija prepoznaje kao koncept "moralne panike".

⁴⁴ Za parametar ukupnog broja stanovnika u Republici Srbiji, uzet je podatak RZS, odnosno procena iz 2018. godine, prema kojoj u Republici (bez AP Kosovo i Metohija) živi ukupno 6.982.604 stanovnika.

⁴⁵ Tako su se u javnosti početkom 2020. godine, pojavili napisi da je "broj krivičnih dela koja čine maloletnici, drastično povećan pre nekoliko godina, a u poslednje tri zadržan je isti visok nivo". Izvor: <http://www.politika.rs/sr/clanak/446755/Zakon-ne-moze-nista-mladima-od-14-godina>, pristupljeno: 26.6.2020. godine.

određenoj kriminalnoj pojavi stavovi su brojnih teoretičara⁴⁶ i posebno treba na njima insistirati kada se navedeni statistički podaci predstavljaju u medijima, bilo od strane policije, bilo od strane pravosudnih organa i drugih predstavnika naučne i stručne javnosti.

Kada je reč o polnoj strukturi, učešće maloletnica u ukupnom broju prijavljenih lica u posmatranom periodu iznosi 10.8%. Taj podatak je sličan i kod punoletnih lica, odnosno osobe ženskog pola sa 10.2% učestvuju u ukupnoj strukturi prijavljenog kriminaliteta. Rodna disproporcija u skladu je sa statistikama u drugim zemljama, a studije pokazuju da razlika u vrsti delikata između momaka i devojaka postaje izraženija u korist muške populacije za teže prestupe i prestupe sa elementima nasilja.⁴⁷ Neka istraživanja pokazuju i da se distribucija roda kreće u obrnutom smeru kada su u pitanju nenasilni prestupi poput prostitucije⁴⁸ i bežanja od kuće.⁴⁹

Takođe, prema podacima Republičkog zavoda za statistiku najveći broj maloletnika - 45.1% u Srbiji ima završenu osnovnu školu, sa nepotpunom osnovnom školom je 17.1% lica, 16.5% ima završenu srednju školu, dok je najmanje onih ispitanika koja su bez škole - 2% (podatak nije dostupan za 19.3% lica). Podaci o

---

⁴⁶ Ignjatović, Đ. (2013) *op. cit.* str. 98.

⁴⁷ Videti šire: Moffitt, T. E., & Caspi, A. (2001) "Childhood predictors differentiate life-course persistent and adolescence-limited antisocial pathways among males and females", *Development and psychopathology*, 13(02), 355-375.

⁴⁸ Gaarder, E., Belknap. J. (2002) "Tenuous Borders: Girls Transferred to Adult Court", *Criminology*, 40, 481-517.

⁴⁹ Chesney-Lind M, Shelden R. (1992) *Girls, Delinquency, and Juvenile Justice*, Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.

obrazovanju se relativizuju, budući da je reč o licima koja su i dalje uključena u obrazovni proces. Naime, oko 2/3 maloletnika se i dalje školuje (62.8% redovno i 3% vanredno) dok je van obrazovnog procesa ukupno 10.1% (podatak nije dostupan za 24.1% lica). Kada je reč o teritorijalnoj distribuciji, primetna je znatna razlika između maloletnih i punoletnih učinioca krivičnih dela. Prema sistematici koja je primenjena u *Biltenu*, distribucija prijavljenog kriminaliteta sagledava se kroz sledeću podelu: sever (obuhvata grad Beograd i Vojvodinu) i jug (sa jedne strane obuhvata Šumadiju i zapadnu Srbiju, a sa druge južnu i istočnu Srbiju). Posmatrajući ove kriterijume, u statističkoj jedinici sever, zabeleženo je učešće od 31.7% (u Beogradu 5.6%, a u Vojvodini 26.1%) dok je u statističkoj jedinici jug zabeleženo učešće od 68.3% (Šumadija i zapadna Srbija 28.5%, južna i istočna Srbija 39.8%) i buduća kriminološka istraživanja trebalo bi da objasne zašto je stopa prijavljenog kriminaliteta maloletnika znatno niža na severu u odnosu na jug.⁵⁰ Sa druge strane, kod punoletnih lica, postoji relativna ujednačenost između dve osnovne statističke jedinice sever (52%) i jug (48%).

1.2.2. Vrste krivičnih dela i prijavljeni maloletnici

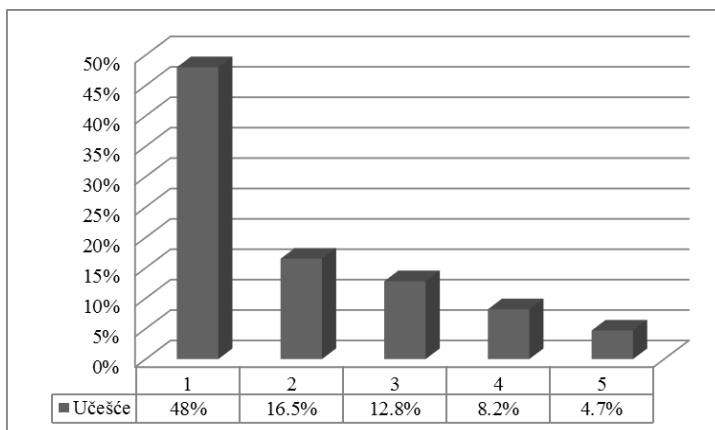
Struktura prijavljenog kriminaliteta maloletnika za 2018. godinu potvrđuje da oni u Srbiji najčešće budu prijavljeni za krivična dela protiv imovine (48%). Iako krivična dela protiv imovine i dalje imaju primat, primetno je da je u odnosu na neke ranije periode taj procenat ipak smanjen, što ne bi bio problem da ujedno nije

---

⁵⁰ Ignjatović, Đ. (2015) *op. cit.* str. 21.

uvećan broj prijavljenih krivičnih dela protiv života i tela (16.5%). Na trećem mestu u strukturi dela se nalaze krivična dela iz grupe krivičnih dela protiv javnog reda i mira i pravnog saobraćaja (12.8%) potom krivična dela protiv zdravlja ljudi (8.2%) i na petom mestu krivična dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina (4.7%) što je prikazano na Slici 1. Učešće krivičnih dela iz preostalih grupa krivičnih dela je neznatno.

Slika 1. Prijavljenih krivičnih dela prema grupama krivičnih dela u 2018. godini

1.2.3. Maloletni učinioci krivičnih dela i izrečene krivične sankcije

Ukoliko se posmatra kretanje broja izrečenih krivičnih sankcija prema maloletnim učiniocima krivičnih dela (*vaspitne mere i maloletnički zatvor*) kao i slučaju prijavljenog kriminaliteta, od 2014. godine se beleži pad u odnosu na desetogodišnji prosek (1.996) uz napomenu da je od tada, jedino u 2016. godini

zabeleženo nešto više izrečenih krivičnih sankcija (2.032). Takođe, u posmatranom periodu je najveći broj sankcija izrečen 2013. godine (2.648) dok je najmanje (1.548) izrečeno u 2018. godini.

U ukupnoj strukturi izrečenih krivičnih sankcija prema maloletnicima, u periodu od 2009. do 2018. godine, najviše je vaspitnih mera, od kojih su: 9.657 (48.6%) mere pojačanog nadzora, potom 9.308 (46.9%) mere upozorenja i usmeravanja i 904 (4.5%) zavodske mere. Kada je reč o kazni maloletničkog zatvora, kao najtežoj krivičnoj sankciji koja se može izreći maloletniku, od ukupnog broja svih izrečenih sankcija (19.955) ona je u desetogodišnjem periodu izrečena u svega 86 (0.4%) slučajeva.

Tabela 2. Vaspitne mere izrečene u periodu od 2009. do 2018. godine.

GODINA	VASPITNE MERE					
	Mlađi maloletnici			Stariji maloletnici		
	Mere upozorenja i usmeravanja	Mere pojačanog nadzora	Zavodske mere	Mere upozorenja i usmeravanja	Mere pojačanog nadzora	Zavodske mere
2009	363	387	41	471	573	48
2010	316	320	34	431	509	25
2011	452	467	60	562	692	44
2012	460	472	52	535	728	53
2013	471	559	64	651	818	77
2014	428	362	35	576	573	54
2015	386	320	38	594	543	36
2016	406	327	50	639	550	51
2017	360	270	36	490	431	39
2018	286	292	41	431	464	26
UK.	3928	3776	451	5380	5881	453

Ukoliko se vaspitne mere sagledaju sa aspekta dve kategorije učinilaca koje *Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica* prepoznaje, ujednačenost postoji u broju izrečenih zavodskih mera prema mlađim (451) i starijim maloletnicima (453). Međutim, razlika je primetna u pogledu mera upozorenja i usmeravanja, sa jedne strane i mera pojačanog nadzora, sa druge. Naime, od ukupnog broja izrečenih mera upozorenja i usmeravanja, 58% je izrečeno starijim maloletnicima, dok je ta razlika u korist iste kategorije mlaloletnika još veća u pogledu broja izrečenih mera pojačanog nadzora - 61%. Drugim rečima, ako se sagleda procentualno uvećanje između različitih kategorija maloletnika i različitih vrsta vaspitnih mera, za 37% su mere upozorenja i usmeravanja češće izricane starijim maloletnicima, kao što je to slučaj i sa merama pojačanog nadzora - oko 56%. Detaljniji podaci, navedeni su u Tabeli 2.

Uzimajući u obzir predmet analize ove publikacije posebno su interesantni podaci koji ukazu na kretanje broja izrečenih zavodskih vaspitnih mera, kao što smo videli njihovo izricanje je ujednačeno između mlađih i starijih maloletnika i njihova učestalost u opštoj strukturi izrečenih krivičnih sankcija prema maloletnicima ne prelazi 5% na godišnjem nivou.⁵¹ Imajući u vidu da se zavodska vaspitna mera upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanja

---

⁵¹ Navedeno potvrđuju i podaci nekih ranijih istraživanja i u potpunom su saglasju sa zvaničnim statističkim podacima. Videti šire: Perić, O., Milošević, N., Stevanović, I. (2008) "Analiza kretanja broja i vrste izrečenih krivičnih sankcija prema maloletnicima u periodu 2003-2007", u: *Politika izricanja krivičnih sankcija prema maloletnicima u Srbiji*, Beograd: Centar za mir i razvoj demokratije.

neizvršava od početka primene *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica* iz razloga jer od početka primene ovog zakona nisu stvorene uslovi za njeno izvršenje (adekvatna ustanova ili posebna odeljenja u već postojećim zdravstvenim ili socijalnim ustanovama) jasno je da se izriču i izvršavaju samo dve zavodske vaspitne mere: vaspitna mera upućivanja u vaspitnu ustanovu i vaspitna mera upućivanja u vaspitno-popravni dom. Prva mera izvršava se u sistemu socijalne zaštite, a druga čije je izvršenje posebno predmet našeg interesovanja, iako to samo ime jasno ne govori, predstavlja vaspitnu meru ali sa jasnim elementima lišenja slobode i izvršava se u okviru sistema Uprave za izvršenje krivičnih sankcija Republike Srbije. Imajući u vidu pošto se radi o specifičnoj zavodskoj vaspitnoj meri koja se izvršava jedino u Vaspitno-popravnom domu u Kruševcu za ovu vaspitnu meru važe i posebna pravila postpenalne podrške na kojoj i sam *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica* insistira.

POGLAVLJE II

2. PRAVCI REFORME SISTEMA MALOLETNIČKOG PRAVOSUĐA U REPUBLICI SRBIJI

U Republici Srbiji poslednjih godina intezivirani su napori na reformi sistema maloletničkog pravosuđa i njegovo dalje usklađivanju sa novo-ustanovljenim evropskim standardima, odnosno razumevanju maloletničkog kriminaliteta, njegovih uzroka i posledica, a uvažavajući i rezultate istraživanja „otpornosti“ koja su ukazala na činjenicu da se pojedinci uspešno razvijaju uprkos rizicima i nedaćama, prevashodno preko protektivnih faktora koji jačaju otpornost i koji se mogu naći u individualnim karakteristikama pojedinaca, porodici, školi i širem okruženju.⁵² Razvoj navedenog sociološkog koncepta od velikog je značaja i za bolje prepoznavanje deteta kao subjekta pravne zaštite i nosioca prava na zaštitu. Navedeno je zahtevalo i

---

⁵² Pavićević, O., Stevanović, I. (2015) "Rizična ponašanja dece i mladih - rizik i otpornost" u: Stevanović, I. (ur) *Maloletnici kao učinioci i kao žrtve krivičnih dela i prekršaja*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 293-308.

ustanovljavanje novog pravosudnog modela u zaštiti njihovih prava poznatog kao - “pravosuđe po meri deteta.”

U ovom trenutku Republika Srbija se nalazi i u središtu procesa realizacije sveobuhvatnih reformi unutar sistema maloletničkog pravosuđa, te je razumljivo što je i akcenat prevashodno stavljen na Poglavlja 23 i proces pridruživanja Srbije Evropskoj uniji. Inače, maja 2014. godine Evropska komisija objavila je i: Izveštaj o skriningu za Poglavlje 23 – Pravosuđe i osnovna prava⁵³ i Poglavlje 24 – Pravda, sloboda i bezbednost,⁵⁴ a nakon održanih eksplanatornih i bilateralnih sastanaka tokom 2013. godine sa predstavnicima ovlašćenih organa Republike Srbije. Ova dva poglavlja razmatrana su u ranoj fazi pregovora kako bi se omogućio maksimalni period koji je potreban za izmenu postojećeg zakonodavnog okvira i usvajanje novih zakonskih rešenja, uspostavljanje institucija i praćenje implementacije. Navedeni *Izveštaji* sadrže značajne preporuke koje se odnose i na oblast unapređivanja primene prava deteta u sistemu maloletničkog pravosuđa. Prevashodno je istaknuta važnost unapređenja pritvorskih jedinica u skladu sa međunarodnim standardima, kao i važnost unapređenja i uspostavljanja posebnih programa koji su prilagođeni deci i mladima. Kao jedan od

---

⁵³ Evropska komisija: Izveštaj o skriningu za Poglavlje 23 - Pravosuđe i osnovna prava, EUMD 45/14,u
http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/Skrining/Screening%20Report%2023_SR.pdf

⁵⁴ Evropska komisija: Izveštaj o skriningu za Poglavlje 24 -Pravda, sloboda i bezbednost, EU MD 46/14, u
http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/Skrining/Screening-report-chapter-24-serbia.pdf

prepoznatih problema u ostvarivanju prava deteta ističe se i veoma nizak nivo svesti dece i mladih o njihovim pravima kao i o donetim zakonima koji su relevantni u oblasti prava deteta.

Nakon objavljivanja Izveštaja o skriningu Evropske komisije, Pregovaračka grupa Republike Srbije za Poglavlje 23 pripremila je Nacrt Akcionog plana, koji u tački 3.6.2. sadrži poseban deo koji se odnosi na unapređenje primene prava deteta u sistemu maloletničkog pravosuđa. Vlada Republike Srbije 27. aprila 2016. godine usvaja Akcioni plan za Poglavlje 23. Za potrebe praćenja sprovođenja aktivnosti iz Akcionog plana za Poglavlje 23, Vlada Republike Srbije je 11. decembra 2015. godine obrazovala i Savet za sprovođenje Akcionog plana za Poglavlje 23.⁵⁵ Početkom jula 2016. godine prezentovan je i Prvi izveštaj o sprovođenju Akcionog plana za Poglavlje 23.⁵⁶ Konačno, 18. jula 2016. godine u Briselu Republika Srbija otvorila je i pregovaračka Poglavlja 23 i 24.

Akcionim planom za Poglavlje 23 definiše se niz aktivnosti sa ciljem unapređenja zaštite i ostvarivanja prava deteta kroz jačanje relevantnih institucija, unapređenje saradnje između pravosuđa i socijalnog sektora, kao i obezbeđenje pune primene legislative relevantne za sistem maloletničkog pravosuđu u skladu sa

---

⁵⁵ Savet za sprovođenje Akcionog plana za Poglavlje 23 prati sprovođenje aktivnosti na dnevnom nivou, pokreće mehanizme ranog uzbunjivanja u slučaju zastoja i drugih problema u realizaciji Akcionog plana za Poglavlje 23 i koordiniše proces izveštavanja.

⁵⁶ Izveštaj je dostupan na sledećem linku:

<http://www.mpravde.gov.rs/tekst/13178/izvestaj-br-1-22016-o-sprovođenju-akcionog-plana-za-poglavlje-23.php>

standardima Evropske unije. U odnosu na obezbeđenje pune primene legislative o maloletničkom pravosuđu u skladu sa standardima Evropske unije u 2016. godini predviđene su i aktivnosti koje se odnose na unapređenje normativnog okvira, podrške radu Saveta za praćenje i unapređenje rada organa krivičnog postupka i izvršenja krivičnih sankcija prema maloletnicima, unapređenje primene vaspitnih naloga, jačanje kapaciteta profesionalaca, definisanje smernica za saslušanje dece u krivičnim postupcima radi sprečavanja sekundarne viktimizacije, unapređenje tretmana za maloletnike, unapređenje zaštite dece u građanskim sudskim postupcima i unapređenje evidencije o poštovanju najboljeg interesa deteta u sudovima. Akcionim planom je predviđeno i osnivanje odeljenja i izgradnja smeštajnih kapaciteta za izvršenje mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi koja se izriče maloletnim učiniocima krivičnih dela.

Prepoznavanje navedenih prioriteta je od velikog značaja jer iako je *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica* („Službeni glasnik RS“, br. 85/2005) počeo da se primenjuje još 2006. godine postoji značajan prostor za njegovo unapređenje, pogotovo imajući u vidu da se jedan broj mera koje ovaj zakon predvideo još uvek ne realizuje ili se realizuje u nedovoljnoj meri, pa se logično postavlja pitanje da li one i dalje treba da postoje u okviru krivičnopravnog sistema prema maloletnicima, odnosno da li je potrebno njihovo unapređenje, odnosno stvaranje objektivnih uslova za njihovu primenu. Ovo se posebno odnosi na: vaspitnu meru pojačanog

nadzora u drugoj porodici, meru pojačanog nadzora uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje maloletnika, kao i na meru upućivanja u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje jer u praksi nisu stvoreni objektivni uslovi za punu primenu ovih zakonskih instituta. Međutim, kao najslabija karika u lancu upravo je prepoznat nedovoljno razvijen sistem reintegracije maloletnika koji nakon izvršenja zavodskih vaspitnih mera i kazne maloletničkog zatvora napuštaju ustanovu i odlaze u zajednicu, kao ni razvijeni programi prihvata u toj zajednici, o čemu svedoče i pojedini naučni i stručni radovi, odnosno realizovana istraživanja.⁵⁷

Važno je ukazat da ideja da se nadzorom, pružanjem zaštite i pomoći može uticati na razvoj i jačanje lične odgovornosti maloletnih učinilaca krivičnih dela, kako bi se obezbedilo ponovno uključivanje maloletnika u društvo predstavlja važeći ali i budući koncept zakonodavnog okvira Republike Srbije⁵⁸. U osnovi zahtevi i zabrane propisani posebnom obavezom kao posebnom krivičnom sankcijom, odnosno vaspitnim nalozima kao vrstom para-sankcije, predstavljaju u suštini prepoznate potrebe maloletnika i načine da

---

⁵⁷ Videti šire: Petrović, M., Stevanović, I, Golić-Ružić, M., Anđelković, M. (2015) *Drugi i treći alternativni periodični izveštaj o primeni Konvencije o pravima deteta u Republici Srbiji* (2008-2014), Beograd: Centar za prava deteta, str. 43-47; Batrićević, A, Srnić, Nerac, J., Marković, J. (2018) "Post-Institutional Care of Juvenile Perpetrators of criminal Offences in Serbia-key Problems in Legislation and Practice", u: *Pravda po meri deteta - tematski zbornik radova međunarodnog značaja* (2018), Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 241-254.

⁵⁸ Pavićević, O., Stevanović, I. (2015) "Rizična ponašanja dece i mladih - rizik i otpornost" u: Stevanović, I. (ur) *Maloletnici kao učinioci i kao žrtve krivičnih dela i prekršaja*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 293-308.

ih kroz izvršenje krivične sankcije, odnosno primene vaspitnog naloga, sam maloletnik na najcelishodniji način zadovolji i time unapredi svoje funkcionisanje u zajednici, smanjujući istovremeno rizik od ponovnog vršenja krivičnih dela. Navedeno zahteva saradnju suda, organa starateljstva, tužilaštva ali i samog maloletnika i njegovih roditelja kao i zajednice u koju maloletnik mora da se u potpunosti integriše.⁵⁹ Međutim, kod vaspitnih mera zavodskog karaktera proces resocijalizacije i kasnije reintegracije je mnogo složeniji, o čemu smo već pisali. Navedeno zahteva i preispitivanje kako normativnog okvira za izvršenje vaspitne mere zavodskog karaktera upućivanje u vaspitno-popravni dom, tako i samu praksu njenog izvršenja i programe koji se realizuju kako u samoj ustanovi tako i u lokalnoj zajednici. Pošto se radi o zavodskoj sankciji sa relativno neodređenim vremenom trajanja u stručnoj i naučnoj javnosti razmatrana je, pre svega, mogućnost da se uvedu posebni raspon prilikom izricanja ove krivične sankcije iz razloga jer je dosadašnji sistem relativne određenosti trajanja ove mere pokazao brojne nedostatke. Takođe, želimo da ukažemo na neophodnost da sud u praksi svakih šest meseci razmatra da li postoje osnovi za obustavu izvršenja mere ili njenu zamenu drugom vaspitnom merom za svakog maloletnika kome je ova mera izrečena, uz mnogi češću primenu u praksi instituta uslovnog

---

⁵⁹ Stevanović, I. (2012) "Pravac reforme sistema maloletničkog pravosuđa u Republici Srbiji u 2012. godini – mere, sankcije i načini vođenja evidencija", u: Kron, L. (ur) *Delikt, kazna i mogućnost socijalne profilakse*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 245-255; Stevanović, I. i dr. (2012) "Izvršenje vaspitne mere posebne obaveze (samostalno i uz vaspitnu meru pojačanog nadzora)", u: Stevanović, I. (ur.) *Korak ka preuzimanju odgovornosti*, Beograd: Centar za prava deteta, str. 7-61, ISBN 978-86-83109-53-1, COBISS.SR-ID 195134732, dostupno na sajtu: www.cpd.org.rs.

otpusta, jer trenutno možemo govoriti samo o njegovom sporadičnom izricanju, što je slučaj i sa kaznom maloletničkog zatvora. Međutim, osnovi reforme ubuduće zahtevaće mnogo aktivniju ulogu svih ovlašćenih subjekata u planiranju i razvoju programa reintegracije lica kojima je izrečena vaspitna mera upućivanja u vaspitno-popravni dom. Imajući u vidu da se u najčešćem broju slučajeva po izlasku iz ove ustanove radi o punoletnim licima, mišljenja smo da u budućnosti treba doći do povezivanja sistema maloletničkog pravosuđa sa sistemom koji se razvija za punoletna osuđena lica, prevashodno u delu većeg uključivanja civilnog sektora u postupak reintegracije lica kojima su izrečene zavodske krivične sankcije.⁶⁰ U skladu sa navedenim, Akcioni plan za Poglavlje 23 promovise stvaranje uslova za izradu i pripremu specijalizovanih programa za rad sa maloletnicima, odnosno njihovu pripremu za otpust u ustanovama zavodskog tipa koje su u nadležnosti Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, kao i obuka vaspitača za rad na pomenutim programima.⁶¹

---

⁶⁰ Videti šire: Stevanović, I., Batrićević, A., Milojević, S. (2016) "What to expect after juvenile correctional Institution? Recidivism or reintegration", u: Stevanović, I., Batrićević, A. (ur.), *Krivične i prekršajne sankcije i mere: izricanje izvršenje i uslovni otpust* (Tematski zbornik radova međunarodnog značaja), str. 316-317, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

⁶¹ Videti: Prvi izveštaj o sprovođenju aktivnosti za Poglavlje 23. tač. 3.6.2.17 do 3.6.2.19.

POGLAVLJE III

3. IZVRŠENJE VASPITNE MERE UPUĆIVANJA U VASPITNO-POPRAVNI DOM SA POSEBNIM OSVRTOM NA USLOVNI OTPUST I POSTINSTITUCIONALNI TRETMAN

Važeći nacionalni pravni okvir za pokretanje i vođenje postupka prema maloletnicima učiniocima krivičnih dela, određivanje vaspitnih naloga kao mera *sui generis*, izricanje i izvršenje krivičnih sankcija prema maloletnicima i postinstitucionalni tretman maloletnika u Republici Srbiji čini nekoliko zakonskih i podzakonskih akata. Najznačajniji od njih su:

1. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica⁶²
2. Zakon o socijalnoj zaštiti⁶³

---

⁶² Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Službeni glasnik RS, br. 85/2005.

3. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija⁶⁴
4. Krivični zakonik⁶⁵
5. Zakonik o krivičnom postupku⁶⁶
6. Pravilnik o izvršenju vaspitnih mera posebnih obaveza⁶⁷
7. Pravilnik o kućnom redu vaspitno-popravnog doma⁶⁸

Iako se on primenjuje samo u odnosu na punoletna lica, u okviru razmatranja poboljšanja efikasnosti maloletničkih krivičnih sankcija, a posebno postinstitucionalnog prihvata maloletnika nakon sprovedene vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravni dom u funkciji prevencije recidiva, korisno je razmotriti i pojedine odredbe *Zakona o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera*.⁶⁹ To može poslužiti kao osnova za kreiranje zakonskih rešenja koja bi omogućila shodnu primenu nekih njegovih odredbi i na maloletnike ili za propisivanje novih sličnih odredbi koje bi važile isključivo u odnosu na postinstitucionalni prihvrat maloletnika.

Prema stavu 1. člana 3. *Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica* (u daljem

---

⁶³ *Zakon o socijalnoj zaštiti*, Službeni glasnik RS, br. 24/2011.

⁶⁴ *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija*, Službeni glasnik RS, br. 55/2014.

⁶⁵ *Krivični zakonik*, Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014.

⁶⁶ *Zakonik o krivičnom postupku*, Službeni glasnik RS, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

⁶⁷ *Pravilnik o izvršenju vaspitnih mera posebnih obaveza*, Službeni glasnik RS, br. 94/2006.

⁶⁸ *Pravilnik o kućnom redu vaspitno-popravnog doma*, Službeni glasnik RS, br. 71/2006.

⁶⁹ *Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera*, Službeni glasnik RS, br. 55/2014.

tekstu: ZOMUKD), maloletnikom se smatra lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo 14, a nije navršilo 18 godina. Zakon pravi razliku između mlađih i starijih maloletnika. Mlađi maloletnik je lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo 14, a nije navršilo 16 godina (član 3. stav 2. ZOMUKD), dok je stariji maloletnik lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo 16, a nije navršilo 18 godina života (član 3. stav 3. ZOMUKD).⁷⁰

Odredbe ZOMUKD-a se primenjuju pod određenim uslovima i na mlađa punoletna lica. Mlađe punoletno lice je lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo 18, a u vreme suđenja nije navršilo 21 godinu (član 3. stav 3. ZOMUKD). Učiniocu koji je kao punoletan izvršio krivično delo, a u vreme suđenja nije navršio dvadeset jednu godinu, sud može izreći bilo koju meru posebnih obaveza, meru pojačanog nadzora od strane organa starateljstva ili meru upućivanja u vaspitno-popravni dom ako se, s obzirom na obeležja njegove ličnosti i okolnosti pod kojima je delo učinio, može očekivati da će se ovim vaspitnim merama postići svrha koja bi se ostvarila izricanjem kazne (član 41. stav 1. ZOMUKD). Mlađem punoletnom licu kome je izrečena vaspitna mera sud može, pod

---

⁷⁰ Krivični zakonik Republike Srbije u članu 112. stav 8. navodi da se detetom smatra lice koje nije navršilo 14 godina. Pored toga, u članu 112. stav 9. istaknuto je da se maloletnikom smatra lice koje je navršilo 14 godina, a nije navršilo 18 godina, dok je u članu 112. stav 10. navedeno da se maloletnim licem smatra lice koje nije navršilo 18 godina. Dakle, pojam maloletnog lica iz člana 112. stav 10. Krivičnog zakonika praktično odgovara pojmu deteta iz člana 1. Konvencije o pravima deteta. Ali, položaj deteta i položaj maloletnog lica koje je navršilo 14 godina života u našem krivičnom pravu značajnu se razlikuju, budući da dete nije krivičnopravno odgovorno, dok lice koje je navršilo 14 godina života krivičnopravno odgovara i prema njemu se mogu primeniti odgovarajuće mere i izvršiti krivične sankcije predviđene ZOMUKD-om.

uslovima predviđenim ovim zakonom, izreći odgovarajuću meru bezbednosti (član 41. stav 2. ZOMUKD).

Punoletnom licu koje je navršilo 21 godinu ne može se suditi za krivično delo koje je učinilo kao mlađi maloletnik (član 40. stav 1. ZOMUKD).

Punoletnom licu koje je krivično delo učinilo kao maloletnik, a u vreme suđenja nije navršilo 21 godinu, može se izreći odgovarajuća vaspitna mera (posebne obaveze, mera pojačanog nadzora od strane organa starateljstva ili mera upućivanja u vaspitno-popravni dom) i kazna maloletničkog zatvora. Pri oceni da li će i koju od ovih sankcija izreći, sud će uzeti u obzir sve okolnosti slučaja, a naročito sledeće okolnosti: težinu učinjenog dela, vreme koje je proteklo od njegovog izvršenja, svojstva ličnosti, vladanje učinioca, kao i svrhu koju treba postići ovom sankcijom (član 40. stav 2. ZOMUKD).

Odredbe *Krivičnog zakonika, Zakonika o krivičnom postupku, Zakona o izvršenju krivičnih sankcija* i drugi opšti propisi primenjuju se na maloletnike i na mlađa punoletna lica pod uslovom da nisu u suprotnosti sa ZOMUKD-om (član 4. ZOMUKD).

3. 1. Vaspitna mera upućivanja u vaspitno-popravni dom

3.1.1. Izricanje i izvršenje vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravni dom

Sud izriče meru upućivanja u vaspitno-popravni dom maloletniku prema kome, pored izdvajanja iz dotadašnje sredine,

treba primeniti pojačane mere nadzora i posebne stručne programe vaspitavanja. Pri odlučivanju da li će izreći ovu meru sud posebno uzima u obzir okolnosti kao što su: raniji život maloletnika, stepen poremećaja ponašanja, težinu i prirodu učinjenog krivičnog dela i okolnost da li je prema maloletniku ranije bila izrečena neka krivična ili prekršajna sankcija (član 21. stav 1. i 2. ZOMUKD).

U vaspitno-popravnom domu maloletnik ostaje najmanje 6 meseci, a najviše 4 godine, s tim da sud svakih 6 meseci razmatra da li postoje osnovi za obustavu izvršenja mere ili za njenu zamenu drugom vaspitnom merom (član 21. stav 3. ZOMUKD). Tokom izvršenja vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravni dom, u odnosu na maloletnika kome je ona određena važe: opšta pravila o izvršenju krivičnih sankcija za maloletnike, pravila koja se odnose na izvršenje zavodskih vaspitnih mera uopšte, kao i posebna pravila koja se primenjuju isključivo u slučaju izvršenja te zavodske vaspitne mere.

Maloletnici prema kojima se izvršava zavodska vaspitna mera upućivanja u vaspitno-popravni dom podvrgavaju se najmanje jedanput godišnje sistematskom pregledu od strane odgovarajuće zdravstvene ustanove. Najmanje dva puta godišnje sastavlja se izveštaj o psihičkom stanju maloletnika i dostavlja sudiji za maloletnike suda koji je sudio u prvom stepenu i koji vrši nadzor, odnosno ima uvid nad izvršenjem navedenih sankcija (član 90. ZOMUKD). Kao jedno od veoma značajnih opštih pravila ističe se i to da maloletniku ne može biti izrečena disciplinska kazna upućivanja u samicu (član 91. ZOMUKD). U opšta pravila spada i to da je zabranjeno nošenje vatrenog oružja unutar zavoda i ustanova

u kojima se izvršavaju zavodske mere ili kazna maloletničkog zatvora (član 92. ZOMUKD).

Izvršenje ove zavodske vaspitnih mere zasniva se na pojedinačnom programu postupanja sa maloletnikom koji je prilagođen njegovoj ličnosti i u skladu sa savremenim dostignućima nauke, pedagoške i penološke prakse. Pojedinačni programi se izrađuju na osnovu celovitog sagledavanja zrelosti i drugih svojstava ličnosti maloletnika, njegovog uzrasta, nivoa obrazovanja, ranijeg života maloletnika i ponašanja u socijalnoj sredini, oblika poremećaja ponašanja, vrste krivičnog dela i okolnosti pod kojima je učinjeno. Pojedinačnim programom posebno se utvrđuju: nivo zrelosti maloletnika, druga svojstva njegove ličnosti, mogućnost uključivanja u proces obrazovanja i radnog osposobljavanja, korišćenje i organizacija slobodnog vremena, rad sa roditeljem, usvojiocem ili staraocem maloletnika i drugim članovima njegove porodice, kao i drugi oblici psihosocijalnog, pedagoškog i penološkog uticaja na maloletnika (član 93. ZOMUKD).

Zavodska mera upućivanja u vaspitno-popravni dom izvršava se u vaspitno-popravnom domu. Zavodska mera upućivanja u vaspitno-popravni dom izrečena licu ženskog pola izvršava se u ženskom odeljenju vaspitno-popravnog doma. Punoletno lice kome je izrečena vaspitna mera iz stava 1. ovog člana, kao i maloletnik koji u vaspitno-popravnom domu, dok traje mera, postane punoletan, smešta se u posebno odeljenje vaspitno-popravnog doma. Lice kome je izrečena zavodska mera upućivanja u vaspitno-

popravni dom u njemu može ostati do navršene 23 godine (član 124. ZOMUKD).

Za upućivanje maloletnika u vaspitno-popravni dom nadležan je sud koji je sudio u prvom stepenu. Maloletniku se za pripremu mora ostaviti najmanje 8, a najviše 15 dana. Maloletnika koji se nalazi u pritvoru u vaspitno-popravni dom upućuje sud koji je sudio u prvom stepenu na čijem je području sedište zavoda u kome je maloletnik pritvoren. Sud koji upućuje maloletnika na izvršenje vaspitne mere dostavlja vaspitno-popravnom domu izvršnu odluku o izrečenju meri sa odgovarajućom dokumentacijom (član 125. ZOMUKD).

Prilikom stupanja maloletnika u vaspitno-popravni dom najpre se utvrđuje njegov identitet, zatim sledi lekarski pregled, a potom ispitivanje ličnosti u posebnom odeljenju vaspitno-popravnog doma radi određivanja programa postupanja. Ovo ispitivanje može trajati najduže do trideset dana. Pojedinačni program postupanja sa maloletnikom sačinjava stručni tim vaspitno-popravnog doma. Posle ispitivanja iz stava 1. ovog člana maloletnik se raspoređuje u vaspitnu grupu koja se formira prema uzrastu, nivou zrelosti, drugim ličnim svojstvima maloletnika, kao i određenom programu postupanja, u cilju primene istovrsnih vaspitnih postupaka i uticaja. Vaspitna grupa ima najviše deset maloletnika i posebog vaspitača (član 127. ZOMUKD).

Maloletnik prema kome se izvršava zavodska mera upućivanja u vaspitno-popravni dom ima određena prava, taksativno nabrojana u članu 128 ZOMUKD-a. Tako maloletniku koji se dobro vlada i zalaže na radu upravnik vaspitno-popravnog doma može dodeliti

sledeće pogodnosti, navedene u članu 129. ZOMUKD-a: 1) prošireno pravo na prijem poseta; 2) slobodne izlaske iz doma u grad; 3) posete sportskim, kulturnim ili drugim prikladnim događajima izvan vaspitno-popravnog doma; 4) posete porodici, srodnicima ili drugim bliskim licima za vreme vikenda i praznika; 5) odsustva iz vaspitno-popravnog doma do 15 dana. Upravnik može maloletniku dodeliti i druge pogodnosti koje povoljno utiču na izvršenje vaspitne mere.

Bliže odredbe o izvršenju vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravni dom sadržane su i u *Pravilniku o kućnom redu*. U pitanju je Pravilnik o kućnom redu vaspitno-popravnog doma (u daljem tekstu: Pravilnik). Pravilnikom se uređuju prava i obaveze, organizacija rada, dnevne aktivnosti i način postupanja sa licima muškog i ženskog pola prema kojima se izvršava vaspitna mera upućivanja u vaspitno-popravni dom (član 1. Pravilnika). Prilikom stupanja u dom maloletnik se na prikladan način upoznaje sa sadržinom Pravilnika i dobija primerak na jeziku koji razume i kojim govori (član 2. Pravilnika). Pravilnikom su detaljno regulisane aktivnosti koje se u domu preduzimaju u skladu sa potrebama maloletnika, uključujući i: 1) prijem maloletnika u dom; 2) vaspitni program (opšti program postupanja i intezivni program postupanja); 3) program saradnje sa porodicom maloletnika i organom starateljstva; 4) obrazovni program; 5) program profesionalne orijentacije i stručnog osposobljavanja; 6) zdravstveni program; 7) kulturno-zabavni i sportsko-rekreativni program; 8) program posredovanja; 9) otpust iz doma. U domu se sprovode i drugi programi u skladu sa potrebama i interesovanjem

maloletnika i mogućnostima doma. Ostvarivanje programa se vrednuje opisno, numerički i kategorijalno i na osnovu toga se određuje status maloletnika. Upravnik doma (u daljem tekstu: upravnik) određuje sadržaj, postupak i vrednovanje ostvarivanja programa (član 3. Pravilnika).

U članu 4. Pravilnika predviđeno je da se razvrstavanje maloletnika u smeštajne prostorije vrši prema polu i uzrastu maloletnika, njegovim ličnim karakteristikama, cilju programa i potrebi njegovog ostvarivanja, prema potrebama i interesovanju maloletnika, stepenu potrebnog obezbeđenja i mogućnostima doma. U domu postoji pet stambenih zajednica - odeljenja u kojima se smeštaju maloletnici, i to: 1) prijemno odeljenje, u kojem se organizuje prijem maloletnika; 2) opšte odeljenje, u kojem se realizuje opšti program postupanja; 3) odeljenje za intezivni rad, u kojem se realizuje intezivni program postupanja; 4) otpusno odeljenje, u kojem se realizuje otpust maloletnika; 5) žensko odeljenje, u kojem se, po pravilu, realizuju svi planirani programi prema maloletnicama. U domu postoji posebna stambena zajednica - odeljenje za punoletna lica muškog pola kojima je izrečena mera upućivanja u vaspitno-popravni dom i lica koja su tokom izvršenja ove mere postala punoletna. U domu mogu postojati i druge zajednice osnovane prema specifičnim potrebama i interesovanjima maloletnika.

Odluku o razvrstavanju maloletnika u pojedine programe, stambene zajednice - odeljenja i vaspitne grupe donosi upravnik na predlog stručnog tima za razvrstavanje i praćenje ostvarivanja programa. Stručni tim za razvrstavanje i praćenje ostvarivanja

programa maloletnika obrazuje upravnik i čine ga po jedan predstavnik: prijemnog odeljenja, vaspitne službe, službe za obuku i upošljavanje, škole, službe za obezbeđenje i vaspitač vaspitne grupe – izvestilac. Upravnik, na predlog stručnog tima, donosi pojedinačni program postupanja sa maloletnikom (član 5. Pravilnika).

Maloletnik se prima u dom na osnovu pravnosnažnog i izvršnog rešenja suda kojim mu je izrečena vaspitna mera upućivanja u dom. Pre pravnosnažnosti rešenja maloletnik se može primiti u dom samo kada je to zakonom određeno. Prilikom prijema utvrđuje se da li su uz rešenje priloženi i podaci o ličnosti maloletnika, kao i druga dokumentacija predviđena članom 114. stav 1. Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (član 6. Pravilnika).

O danu i času prijema maloletnika u dom, od kada se računa početak izvršenja vaspitne mere, obaveštavaju se: sud koji je maloletniku sudio u prvom stepenu, roditelj, usvojilac ili staralac maloletnika, nadležni centar za socijalni rad, policijska uprava, odnosno policijska stanica ranijeg prebivališta ili boravišta maloletnika. (član 9. Pravilnika). Po prijemu maloletnik se smešta u prijemno odeljenje u kojem može ostati najduže do 30 dana. (član 12. Pravilnika). Za vreme boravka maloletnika u prijemnom odeljenju stručni tim odeljenja, na osnovu primljene i pribavljene dokumentacije i neposrednog rada sa maloletnikom i njegovim roditeljima, usvojiocem ili staraocem, vrši višestranu procenu sa psihološkog, pedagoškog, socijalnog, medicinskog, kriminološkog, bezbedonosnog i drugog odgovarajućeg stanovišta. Stručni tim

prijemnog odeljenja čine: psiholog, specijalni pedagog - pedagog i socijalni radnik. U rad stručnog tima uključuje se, po potrebi, i lekar, nastavnik praktične nastave, vaspitač, predstavnik službe za obezbeđenje i drugi učesnici u neposrednoj realizaciji programa postupanja sa maloletnikom. Na osnovu utvrđenih rezultata sastavlja se jedinstveni izveštaj za maloletnika. Ovaj izveštaj sadrži objašnjenje maloletnikovog dosadašnjeg ponašanja, predlog pojedinačnog programa postupanja i preliminarni plan otpusta. Izveštaj prijemnog odeljenja dostavlja se: upravniku, stručnom timu i arhivi doma. Vaspitač vaspitne grupe upoznaje maloletnika i njegove roditelje, usvojioca ili staraoca sa pojedinačnim programom (član 13 Pravilnika).

Pravilnikom su detaljno uređena prava i obaveze maloletnika koji borave u vaspitno-popravnom domu. Posebno je važno naglasiti da prema članu 15. Pravilnika maloletnici uživaju sva prava garantovana Ustavom, zakonima i ratifikovanim međunarodnim dokumentima, kao i da maloletnici koji su privremeno ili trajno lišeni roditeljskog staranja, kao i maloletnici sa izbegličkim statusom i lica sa smetnjama u učenju uživaju posebnu pomoć i zaštitu. Posebno su propisani standardi koji se odnose na: smeštaj (član 16. Pravilnika), odeću i obuću (član 17. Pravilnika), ishranu i snabdevanje (član 19. i 20. Pravilnika), dopisivanje (član 22. i 23. Pravilnika), telefoniranje (član 24. i 25. Pravilnika) i posete (član 26. i 27. Pravilnika), jednokratnu novčanu pomoć (član 39. Pravilnika), obrazovanje i stručno osposobljavanje (51, 52, 53, 54), društvene, kuturne i sportske aktivnosti (član 55. i 56. Pravilnika) itd.

Maloletniku koji se dobro ponaša i zalaže na radu tokom izvršenja vaspitne mere ili se posebno ističe dobrovoljnim i humanitarnim radom, upravnik, na predlog vaspitača vaspitne grupe, uz mišljenje stručnog tima za razvrstavanje i praćenje ostvarivanja programa maloletnika, kao i na predlog drugih maloletnika može dodeliti jednu ili više pogodnosti, koje su nabrojane u članu 62. Pravilnika.

3.1.2. Nadzor nad sprovođenjem vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravni dom

Nadzor nad izvršenjem i kontrolu izvršenja vaspitne mere vrši sudija za maloletnike suda koji je sudio u prvom stepenu. Prvostepeni sud je dužan da, shodno Sudskom poslovniku, vodi Kontrolnik izvršenja vaspitnih mera i sačinjava spise praćenja i kontrole njihovog izvršenja prema pravilniku koji donosi ministar nadležan za pravosuđe (član 99. ZOMUKD). Sudija za maloletnike i javni tužilac za maloletnike najmanje jedanput godišnje vrše neposredni nadzor i kontrolu izvršenja vaspitnih mera (član 100. ZOMUKD).

Sudija za maloletnike suda koji je izrekao vaspitnu meru i javni tužilac za maloletnike dužni su da prate rezultate izvršenja vaspitne mere obilaženjem maloletnika smeštenih u zavodu ili ustanovi u kojoj se vaspitna mera izvršava, kao i neposrednim uvidom i razmatranjem izveštaja o toku izvršenja izrečene vaspitne mere. Nadležni organ starateljstva dužan je da svakih šest meseci dostavlja sudu i javnom tužiocu za maloletnike izveštaj o toku

izvršenja ostalih vaspitnih mera. Sudija za maloletnike ovaj izveštaj može tražiti i u kraćem vremenskom roku. Sudija za maloletnike može odrediti da izveštaj sačini određeno stručno lice (socijalni radnik, psiholog, pedagog, specijalni pedagog i dr.), ako ga ima u sudu. Uprava zavoda, odnosno ustanove u kojoj se izvršava vaspitna mera dužna je da svakih 6 meseci dostavi sudiji za maloletnike suda koji je sudio u prvom stepenu i javnom tužiocu za maloletnike izveštaj o rezultatima izvršenja mere. Sudija za maloletnike ovaj izveštaj može tražiti i u kraćem vremenskom roku (član 84. ZOMUKD).

Sudija za maloletnike suda koji je sudio u prvom stepenu i nadležni javni tužilac za maloletnike najmanje dva puta u toku godine obilaze maloletnika smeštenog u zavodu odnosno ustanovi za izvršenje zavodskih mera gde u neposrednom kontaktu sa maloletnikom i stručnim licima koja se staraju o izvršenju, kao i uvidom u odgovarajuću dokumentaciju, utvrđuju zakonitost i pravilnost postupanja i cene postignuti uspeh u vaspitanju i pravilnom razvoju ličnosti maloletnika (član 115. stav 1. ZOMUKD).

O uočenim propustima i drugim zapažanjima lica iz stava 1. ovog člana dužna su da bez odlaganja obaveste organe i ustanove nadležne za stručni nadzor nad izvršenjem vaspitnih mera, kao i zavod, odnosno ustanovu u kojoj se vaspitna mera izvršava (član 115. stav 2. ZOMUKD). Povodom obaveštenja sudije za maloletnike, odnosno javnog tužioca za maloletnike organi i ustanove nadležni za stručni nadzor, kao i uprava zavoda, odnosno ustanove u kojoj se vaspitna mera izvršava, dužni su da bez odlaganja izvrše odgovarajuće provere i preduzmu mere za

otklanjanje nezakonitosti i nepravilnosti i o tome obaveste nadležnog sudiju za maloletnike i javnog tužioca za maloletnike (član 115. stav 3. ZOMUKD).

3.1.3 Uslovni otpust kod vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravni dom

Maloletnika koji je u vaspitnoj ustanovi ili u vaspitno-popravnom domu proveo najmanje 6 meseci, sud može uslovno otpustiti iz zavoda odnosno ustanove, ako se na osnovu uspeha postignutog u vaspitanju može osnovano očekivati da on neće ubuduće vršiti krivična dela i da će se u sredini u kojoj bude živeo dobro vladati (član 22. stav 1. ZOMUKD). Uslovni otpust traje najduže do isteka zakonskog roka upućivanja u vaspitnu ustanovu ili vaspitno-popravni dom, ako pre toga sud nije obustavio izvršenje vaspitne mere ili je zamenio drugom merom (član 22. stav 3. ZOMUKD).

Ako za vreme trajanja uslovnog otpusta maloletnik učini novo krivično delo, ili ako određena mera pojačanog nadzora ne postiže svrhu ili maloletnik ne ispunjava posebne obaveze koje su mu određene uz meru pojačanog nadzora, sud može opozvati uslovni otpust. Vreme provedeno na uslovnom otpustu ne uračunava se u zakonsko trajanje izrečene vaspitne mere (član 22. stav 4. ZOMUKD).

O uslovnom otpustu kod vaspitnih mera upućivanja u vaspitnu ustanovu i vaspitno-popravni dom, na molbu maloletnika, odlučuje veće za maloletnike suda koji je sudio u prvom stepenu (član 119.

stav 2. ZOMUKD). Za maloletnika koji je u domu proveo najmanje 6 meseci na izvršenju vaspitne mere, od koga se na osnovu uspeha postignutog u vaspitavanju može osnovano očekivati da neće ubuduće činiti krivična dela i da će se u sredini u kojoj bude živeo dobro vladati, vaspitač vaspitne grupe, uz pribavljeno mišljenje stručnog tima, može dati inicijativu da se pokrene postupak za uslovno otpuštanje (član 92. stav 1. Pravilnika).

Prilikom pokretanja ove inicijative vaspitač mora posebno imati u vidu uspeh u vaspitavanju, obrazovanju i stručnom osposobljavanju maloletnika i uslove prihvatanja, kao što su: moguće zaposlenje, nastavak tretmana, psihosocijalni i egzistencijalni porodični uslovi. On takođe treba da uzme u obzir i sledeće faktore: moguće nepovoljne uticaje užeg i šireg okruženja na maloletnika, procenu bezbednosti, ali i druge za maloletnika značajne okolnosti i uticaje. (član 92. stav 2. Pravilnika). Tada predlog za davanje uslovnog otpusta maloletniku podnosi upravnik zavoda i to sudu koji je maloletniku sudio u prvom stepenu (član 92. stav 3. Pravilnika).

Sud može odlučiti da se prema maloletniku dok traje uslovni otpust odredi neka mera pojačanog nadzora uz mogućnost primenjivanja jedne ili više odgovarajućih posebnih obaveza iz člana 14. ZOMUKD-a (član 22. stav 2. ZOMUKD). Reč je o sledećim posebnim obavezama: 1) da se izvini oštećenom; 2) da u okviru sopstvenih mogućnosti naknadi štetu koju je prouzrokovao; 3) da redovno pohađa školu ili ne izostaje sa posla; 4) da se osposobljava za zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i sklonostima; 5) da se, bez naknade, uključi u rad humanitarnih organizacija ili u

poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja; 6) da se uključi u određene sportske aktivnosti; 7) da se podvrgne odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga; 8) da se uključi u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu i da postupa po programima rada koji su za njega sačinjeni u tim ustanovama; 9) da pohađa kurseve za stručno osposobljavanje ili da se priprema i polaže ispite kojima se proverava određeno znanje; 10) da ne može da napusti mesto prebivališta ili boravišta, bez saglasnosti suda i posebnog odobrenja organa starateljstva (član 14. stav 2. ZOMUKD).

3.1.4. Obustava izvršenja i zamena izrečene vaspitne mere drugom vaspitnom merom

Ako se posle donošenja odluke o izricanju posebne obaveze, mere pojačanog nadzora ili zavodske mere (uključujući i vaspitnu meru upućivanja u vaspitno-popravni dom) pojave okolnosti kojih nije bilo u vreme donošenja odluke ili se za njih nije znalo, a koje bi značajno uticale na izbor vaspitne mere, ili ako se odluka ne može izvršiti usled odbijanja maloletnika ili njegovih roditelja, usvojioca, odnosno staraoca da postupe po izrečenoj meri ili po nalogu onoga ko meru izvršava ili ako nastupe druge okolnosti predviđene zakonom, a one bi bile od uticaja na donošenje odluke, sud može obustaviti izvršenje ili izrečenu meru zameniti drugom takvom merom (član 24. stav 1. ZOMUKD).

Ako za pojedine mere nije što drugo propisano, osim navedenih izvršenje posebnih obaveza, mere pojačanog nadzora ili zavodske mere može se, s obzirom na postignuti uspeh u vaspitavanju, obustaviti, a može se zameniti drugom takvom merom kojom će se bolje postići svrha vaspitnih mera, s tim što se: 1) izvršenje mere upućivanja u vaspitnu ustanovu ne može obustaviti pre isteka roka od 6 meseci, a do isteka ovog roka može se zameniti merom pojačanog nadzora uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje maloletnika, merom upućivanja maloletnika u vaspitno-popravni dom ili u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje; 2) izvršenje mere upućivanja u vaspitno-popravni dom ne može obustaviti pre isteka roka od 6 meseci, a do isteka ovog roka može se zameniti merom upućivanja maloletnika u vaspitnu ustanovu ili u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje (član 24. stav 2. ZOMUKD).

Kad su ispunjeni uslovi predviđeni u ZOMUKD-u za izmenu odluke o izrečenoj vaspitnoj meri, odluku o tome donosi sud koji je u prvom stepenu doneo rešenje o vaspitnoj meri, ako sam nađe da je to potrebno, ili na predlog javnog tužioca za maloletnike, maloletnika, njegovih roditelja, usvojioca, odnosno staraoca, upravnika zavoda, odnosno ustanove ili organa starateljstva kome je poveren nadzor nad maloletnikom. Pre donošenja odluke sud će saslušati javnog tužioca za maloletnike, maloletnika, roditelje, usvojioca, odnosno staraoca maloletnika ili druga lica, a pribaviće i potrebne izveštaje od zavoda ili ustanove u kojoj se izvršava zavodska mera, odnosno od organa starateljstva ili drugih organa i ustanova.

Po navedenim odredbama donosi se i odluka o obustavljanju izvršenja vaspitne mere i o uslovnom otpustu. Odluku o obustavljanju, izmeni odluke o vaspitnoj meri ili o uslovnom otpustu, donosi veće za maloletnike. Na sednicu veća pozivaju se i obavezno prisustvuju maloletnik i njegovi roditelji, usvojilac, odnosno staralac maloletnika, javni tužilac za maloletnike, branilac i predstavnik organa starateljstva, odnosno zavoda ili ustanove u kojoj se vaspitna mera izvršava (član 85. ZOMUKD).

Predlog za obustavljanje izvršenja vaspitne mere može se staviti sudu koji je maloletniku sudio u prvom stepenu kad vaspitač vaspitne grupe, uz mišljenje stručnog tima iz člana 5. Pravilnika, a u saradnji sa maloletnikom, roditeljima ili licima koja su se o maloletniku starala i nadležnim organom starateljstva, proceni da je u dovoljnoj meri ostvaren pojedinačni program postupanja i da je to u najboljem interesu maloletnika, kao i da je sredina u koju se maloletnik vraća spremna da ga prihvati. Konačnu odluku o dostavljanju predloga sudu donosi upravnik. Pre otpuštanja, kad je sud prihvatio predlog i doneo odluku o obustavljanju izvršenja, maloletnika pregleda lekar i nalaz unosi u njegov zdravstveni karton. Ako je maloletnik zbog bolesti nesposoban za put, na predlog lekara i po odobrenju upravnika, maloletnik se smešta u najbližu odgovarajuću zdravstvenu ustanovu. Troškove lečenja za prvih 30 dana snosi dom (član 91. Pravilnika).

3.1.5. Postinstitucionalni tretman maloletnika po izlasku iz vaspitno-popravnog doma

Maloletnik se otpušta sa izvršenja zavodske mere, uključujući i vaspitnu meru upućivanja u vaspitno-popravni dom kad protekne zakonom određeno najduže trajanje mere ili kad sud donese odluku o: 1. obustavljanju njenog izvršenja, 2. zameni izrečene vaspitne mere drugom merom ili 3. odluku o uslovnom otpustu (član 119. stav 1. ZOMUKD). Kada se maloletnik nalazi u završnom razredu škole ili pri kraju stručnog osposobljavanja, a otpuštanjem iz zavoda ili ustanove u kojoj se mera izvršava bi se onemogućio završetak školovanja ili stručnog osposobljavanja, zavod ili ustanova može, na molbu maloletnika, omogućiti mu da završi školovanje ili stručno osposobljavanje. U tom slučaju na maloletnika se ne primenjuju odredbe člana 120. stav 4. i člana 124. stav 4. ovog zakona (član 119. stav 3. ZOMUKD).

Nadležni organ starateljstva dužan je da tokom trajanja zavodske mere i kazne maloletničkog zatvora održava stalnu vezu sa maloletnikom, njegovom porodicom i ustanovom u koju je maloletnik smešten kako bi se maloletnik i njegova porodica što bolje pripremili za vraćanje maloletnika u raniju socijalnu sredinu i njegovo uključivanje u dalji društveni život (član 147. stav 1. ZOMUKD).

Zavod ili ustanova u kojima se izvršavaju zavodske mere i zavod u kome se izvršava kazna maloletničkog zatvora dužni su da najmanje 3 meseca pre planiranog otpuštanja maloletnika

obaveste o tome roditelje maloletnika, usvojioca ili staraoca, odnosno bliske srodnike sa kojima je maloletnik živeo, kao i nadležni organ starateljstva i predlože im mere koje bi trebalo preduzeti za prihvatanje maloletnika (član 147. stav 2. ZOMUKD).

Prilikom otpuštanja iz vaspitno-popravnog doma, maloletniku se: 1) predaju stvari, predmeti i dragocenosti koje su čuvane u domu, a maloletnik se razdužuje sa stvarima koje je koristio; 2) isplaćuje uštebevina i novac koji je primao tokom izvršenja vaspitne mere; 3) obezbeđuju sredstva za prevoz do mesta prebivališta, odnosno boravišta i po potrebi, na predlog vaspitača vaspitne grupe, jednokratna novčana pomoć; 4) bez naknade obezbeđuju rublje, odeća i obuća ako nema svoju odeću, a ni sredstva da je nabavi. Posle obavljenih radnji predviđenih ovim Pravilnikom, maloletnika prima upravnik, a rukovodilac službe za vaspitavanje obavlja završni razgovor i uručuje mu otpusni list, svedočanstvo ili diplomu o završenoj školi, uverenje o stručnoj osposobljenosti koju je stekao u domu, kao i druga dokumenta (član 93. Pravilnika).

Roditelj, usvojjilac ili staralac, odnosno bliski srodnik sa kojim je maloletnik živeo pre stupanja na izvršenje zavodske mere ili kazne maloletničkog zatvora, dužan je da o povratku maloletnika u porodicu obavesti nadležni organ starateljstva. Nadležni organ starateljstva dužan je da maloletniku, posle izvršenja krivične sankcije iz stava 1. ovog člana, pruži potrebnu pomoć (član 148. ZOMUKD).

Nadležni organ starateljstva dužan je da posle otpuštanja maloletnika sa izvršenja zavodske mere ili kazne maloletničkog zatvora posebno brine o maloletniku bez roditelja, kao i o

maloletniku čije su porodične i materijalne prilike nesređene. Ova briga podrazumeva naročito smeštaj, ishranu, nabavku odeće, lečenje, pomoć u sređivanju porodičnih prilika, okončanje stručnog osposobljavanja i zapošljavanje maloletnika (član 149. ZOMUKD).

Kada je u pitanju saradnje sa organom starateljstva na planu postinstitucionalnog prihvata maloletnika i prevencije recidiva, potrebno je ukazati i na nekoliko odredbi *Zakona o socijalnoj zaštiti* (u daljem tekstu: ZOSZ), koje bi bile relevantne za regulisanje tog pitanja.

Članom 7. ZOSZ-a propisano je da ustanove i drugi oblici organizovanja utvrđeni zakonom koji obavljaju delatnost, odnosno pružaju usluge socijalne zaštite saraduju sa sledećim ustanovama: ustanovama predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja, zdravstvenim ustanovama, policijom, pravosudnim i drugim državnim organima, organima teritorijalne autonomije, odnosno organima jedinica lokalne samouprave, udruženjima i drugim pravnim i fizičkim licima. Takođe, istom odredbom je naglašeno da se saradnja u pružanju usluga socijalne zaštite ostvaruje prvenstveno u okvirima i na način utvrđen sporazumima o saradnji. Dakle, i ZOSZ predviđa saradnju između centra za socijalni rad i policije i pravosudnih i drugih državnih organa, u šta, između ostalog, spada i saradnja sa vaspitno-popravnim domom prilikom i neposredno nakon otpuštanja maloletnika sa izvršenja vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravni dom, iako to u ZOSZ-u nije nigde eksplicitno navedeno.

Od značaja za postinstitucionalni prihvata maloletnika nakon otpusta iz vaspitno-popravnog doma jeste i član 41. ZOSZ-a, kojim

je određeno ko može biti korisnik prava ili usluga socijalne zaštite. Prema ovoj odredbi, korisnik prava ili usluga socijalne zaštite jeste pojedinac, odnosno porodica koja se suočava s preprekama u zadovoljavanju potreba, usled čega ne može da dostigne ili da održi kvalitet života ili koja nema dovoljno sredstava za podmirenje osnovnih životnih potreba, a ne može da ih ostvari svojim radom, prihodom od imovine ili iz drugih izvora (član 41. stav 1.). Maloletno lice i punoletno lice do navršenih 26 godina života je korisnik prava ili usluga socijalne zaštite kada mu je usled porodičnih i drugih životnih okolnosti, ugroženo zdravlje, bezbednost i razvoj, odnosno ako je izvesno da bez podrške sistema socijalne zaštite ne može da dostigne optimalni nivo razvoja, a naročito: 1) ako je bez roditeljskog staranja ili u riziku od gubitka roditeljskog staranja; 2) ako njegov roditelj, staratelj ili drugo lice koje se o njemu neposredno stara nije u stanju da se o njemu stara bez podrške sistema socijalne zaštite, usled zdravstvenih razloga, mentalnog oboljenja, intelektualnih teškoća ili nepovoljnih socio-ekonomskih okolnosti; 3) ako ima smetnje u razvoju (telesne, intelektualne, mentalne, senzorne, govorno-jezičke, socio-emocionalne, višestruke), a njegove potrebe za negom i materijalnom sigurnošću prevazilaze mogućnosti porodice; 4) ako je u sukobu sa roditeljima, starateljem i zajednicom i ako svojim ponašanjem ugrožava sebe i okolinu; 5) ako se suočava s teškoćama zbog zloupotrebe alkohola, droga ili drugih opojnih sredstava; 6) ako postoji opasnost da će postati žrtva ili ako jeste žrtva zlostavljanja, zanemarivanja, nasilja i eksploatacije, odnosno ako su mu fizičko, psihičko ili emocionalno blagostanje i razvoj ugroženi delovanjem ili propustima roditelja, staratelja ili druge

osobe koja se o njemu neposredno stara; 7) ako je žrtva trgovine ljudima; 8) ako je strani državljanin odnosno lice bez državljanstva, bez pratnje; 9) ako se njegovi roditelji spore oko načina vršenja roditeljskog prava; 10) ako ima druge potrebe za korišćenjem socijalne zaštite (član 41. stav 2.). Imajući u vidu karakteristike porodice i sredine iz koje često potiču maloletnici u sukobu sa zakonom i u koje se vraćaju po izlasku iz vaspitno-popravnog doma, može se očekivati da će se oni pojaviti u ulozi korisnika usluga centra za socijalni rad po nekom od nabrojanih osnova.

U kontekstu postinstitucionalne pomoći važan je i član 110. ZOSZ-a, koji jednokratnu pomoć definiše kao pomoć koja se obezbeđuje licu koje se iznenada ili trenutno nađe u stanju socijalne potrebe, kao i licu koje se upućuje na domski ili porodični smeštaj, a koje nema sredstava da obezbedi odeću, obuću i troškove prevoza neophodne za realizaciju smeštaja. Jednokratna pomoć može biti novčana ili u naturi. O obezbeđivanju jednokratne novčane pomoći i pomoći u naturi stara se jedinica lokalne samouprave. Postupak za ostvarivanje i isplatu jednokratne novčane pomoći sprovodi centar za socijalni rad, a postupak za ostvarivanje prava na pomoć u naturi sprovodi organ, organizacija ili služba određena aktom jedinice lokalne samouprave. Bliže uslove i način ostvarivanja i visinu jednokratne pomoći propisuje jedinica lokalne samouprave. Iznos jednokratne novčane pomoći ne može biti veći od prosečne zarade po zaposlenom u jedinici lokalne samouprave u mesecu koji prethodi mesecu u kome se vrši isplata.

Takođe je bitan i član 120. ZOSZ-a, kojim su određene obaveze Centra za socijalni rad, koji u skladu sa zakonom: 1) procenjuje

potrebe i snage korisnika i rizike po njega i planira pružanje usluga socijalne zaštite; 2) sprovodi postupke i odlučuje o pravima na materijalna davanja i o korišćenju usluga socijalne zaštite; 3) preduzima propisane mere, pokreće i učestvuje u sudskim i drugim postupcima; 4) vodi propisane evidencije i stara se o čuvanju dokumentacije korisnika. Drugi poslovi centra za socijalni rad nabrojani su u članu 121 ZOSZ-a i oni uključuju iniciranje i razvijanje preventivnih i drugih programa koji doprinose zadovoljavanju individualnih i zajedničkih potreba građana u oblasti socijalne zaštite na teritoriji jedinice lokalne samouprave za koju je osnovan, iniciranje i razvijanje preventivnih i drugih programa koji doprinose sprečavanju i suzbijanju socijalnih problema i obavljanje drugih poslova u oblasti socijalne zaštite, u skladu sa zakonom i drugim propisima.

U vezi sa postinstitucionalnim tretmanom maloletnika nakon otpuštanja sa izvršenja vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravni dom, treba razmotriti i jednu odredbu *Zakona o izvršenju krivičnih sankcija* (u daljem tekstu: ZIKS), kojom je regulisano pitanje pomoći i prihvata punoletnih lica nakon što su ona izdržala kaznu zatvora. U pitanju je član 186. ZIKS-a koji se, kao što je istaknuto u članu 4. ZOMUKD-a može primeniti na maloletnike i na mlađa punoletna lica pod uslovom da nije u suprotnosti sa ZOMUKD-om. Prema stavu 1. člana 186. ZIKS-a, istaknuto je da u ostvarivanju pružanja pomoći i prihvata zavod (za izvršenje krivičnih sankcija) saraduje sa povereničkom službom, organom starateljstva nadležnim prema mestu poslednjeg prebivališta, odnosno poslednjeg boravišta osuđenog prepućivanja na izvršenje kazne

zatvora, policijom i odgovarajućom organizacijom ili udruženjem. Shodna primena ove odredbe na maloletnike koji su otpušteni iz vaspitno-popravnog doma ukazivala bi na to da je i vaspitno-popravni dom dužan da sarađuje sa organom starateljstva nadležnim prema mestu poslednjeg prebivališta, odnosno poslednjeg boravišta osuđenog preupućivanja na izvršenje kazne zatvora, policijom i odgovarajućom organizacijom ili udruženjem. Pri tome bi, pored saradnje sa organom starateljstva (odnosno nadležnim centrom za socijalni rad na čemu insistiraju i trenutno važeća rešenja iz sistema maloletničkog zakonodavstva) naročito korisna mogla biti saradnja vaspitno-popravnog doma sa nevladinim sektorom, a osobito sa onim organizacijama i udruženjima građana koje se bave zaštitom prava dece i mladih, kao i osoba koje pripadaju marginalizovanim društvenim grupama.

Naime, obaveza saradnje i sa „odgovarajućom organizacijom ili udruženjem“, koja je propisana u stavu 1. člana 186. ZIKS-a, upravo otvara prostor za uključivanje nevladinog sektora u postinstitucionalni prihvata i tretman prestupnika. Iako se citirana odredba odnosi na punoletna lica, nema prepreke da se ona shodno primeni i na maloletnike, odnosno na nevladine organizacije tj. udruženja građana koja imaju kapacitete da bilo kao pomoćni ili dopunski subjekti, bilo kao ravnopravni partnerisa nadležnim državnim institucijama učestvuju u kreiranju i sprovođenju različitih programa i mera za postinstitucionalni tretman maloletnika.

U stavu 3. člana 186. ZIKS-a navedeno je da se postupak pružanja pomoći i prihvata osuđenog nakon izvršene kazne zatvora

uređuje posebnim zakonom. U pitanju je *Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera* (u daljem tekstu ZIVSIM), koji se, kao i ZIKS odnosi na punoletna lica a ne na maloletnike. Ipak, odredbe posvećene pružanju pomoći licu posle izvršene kazne zatvora, koje su sistematizovane u okviru šestog poglavlja ZIVSIM-a, a odnose se na: 1) uslove za izradu programa pomoći (član 56.) i 2) sadržinu programa pomoći (član 57.). Prema članu 56 ZIVSIM-a, poverenik najkasnije u roku od mesec dana pre otpusta započinje izradu programa pomoći i to u dva slučaja: 1) ako služba za tretman proceni da postoji potreba za pružanjem pomoći osuđenom nakon izvršene kazne zatvora ili 2) ako osuđeni sam zatraži pomoć. Pri tome je naglašeno da prilikom izrade programa pomoći Poverenik saraduje sa službom za tretman i sa osuđenim licem. Program pomoći u skladu sa članom 57. ZIVSIM-a obuhvata skup mera i postupaka koje lice posle izvršene kazne zatvora dobrovoljno prihvata, a koji se primenjuje u cilju njegovog uključivanja u život na slobodi. Program pomoći se sastoji od sledećih mera i postupaka: 1) pružanja pomoći prilikom pronalaženja smeštaja i ishrane; 2) pružanja pomoći u ostvarivanju prava na zdravstvenu i socijalnu zaštitu; 3) davanja saveta u cilju usklađivanja porodičnih odnosa; 4) pružanja podrške i pomoći prilikom pronalaženja zaposlenja, odnosno dovršavanja školovanja ili stručnog osposobljavanja; 5) uspostavljanja saradnje sa nadležnim centrom za socijalni rad u cilju davanja novčane podrške za podmirivanje najnužnijih potreba; 6) pružanja podrške i pomoći u uzdržavanju od upotrebe opojnih droga i alkohola i 7) pružanja drugih oblika pomoći i podrške.

Na izradu programa pomoći shodno se primenjuju odredbe o izradi pojedinačnog programa postupanja iz člana 10. ZIVSIM-a. Prema toj odredbi, pojedinačni program postupanja izrađuje Poverenik za poslove izvršenja i to na osnovu procene ličnosti, ličnih prilika, zdravstvenog stanja, stručnih kvalifikacija, procene rizika i potreba lica prema kojem se sprovodi izvršenje. Program se izrađuje u saradnji sa osuđenim licem i sadrži metode, postupke i rokove za njegovo sprovođenje, nosioce pojedinih aktivnosti i ostale podatke od značaja za ispunjavanje svrhe izvršenja, kao i preuzete obaveze ili mere koje je odredio nadležni organ. Lice prema kojem se sprovodi izvršenje upoznaje se sa sadržinom pojedinačnog programa postupanja, kao i sa posledicama neizvršenja obaveza, prihvati ga svojim potpisom, posle čega je obavezno izvršavati utvrđene postupke i mere. Program se obustavlja, ako lice prema kojem se program pomoći sprovodi ne saraduje.

Na ovom mestu želimo da ukažemo na neophodnost stvaranju uslova za povezivanje navedenih sistema pogotovo imajući u vidu da iz vaspitno-popravnog doma prevashodno nakon izvršenja, odnosno obustave izvršenja ove zavodske vaspitne mere izlaze punoletna lica. S osnovom se može zagovarati i da bi propisivanje sličnih odredbi za maloletnike, ili shodna primena navedenih odredbi ZIVSIM-a na maloletnike mogla doprineti uspostavljanju efikasnijeg sistema njihovog postinstitucionalnog prihvata i njihovoj boljoj reintegraciji u zajednicu, a samim tim i smanjenju

recidiva pogotovo imajući u vidu izmene koje su predviđene u pogledu izricanja vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravni dom, te mogućnosti koje će nadamo se biti mnogi češće korišćene a vezane su za institute uslovnog otpusta koji smo opisali.

POGLAVLJE IV

4. PILOT ANALIZA POSTOJEĆEG SISTEMA REINTEGRACIJA MALOLETNIH PRESTUPNIKA I PRESTUPNICA U REPUBLICI SRBIJI

Efekti reintegracije bivših prestupnika/ca zavise kako od kvaliteta primenjenih intervencija tokom sprovođenja vaspitne mere, tako i od uspešnosti programa resocijalizacije u koje se uključuju po napuštanju institucije. Dosadašnja istraživanja su ukazala na važne smernice prilikom razvoja efikasnog procesa rehabilitacije i resocijalizacije:

1. prolongiran boravak u instituciji je za državu skuplji, dovodi do dodatnih problema usled prebukiranosti institucija i ne doprinosi smanjenju recidivizma;

2. efekti tretmana poništavaju se ubrzo nakon napuštanja institucije ukoliko ne postoji program kontinuirane pomoći, podrške i praćenja maloletnika/ce;

3. nedovoljno obuhvatna, nestrukturirana i u različitim sferama života nejednako primenjena reintegracija dovodi do neuspeha celog programa.

Pored toga, studije efekata⁷¹ su pokazale da uspešan program reintegracije mora podrazumevati:

1. adekvatnu i kontinuiranu uključenost sistema socijalne zaštite;
2. pravovremenu i adekvatnu i jednaku dostupnost sistema zdravstvene zaštite;
3. edukaciju i psihološku podršku profesionalcima uključenim u sprovođenje vaspitne mere ali i u programe u zajednici;
4. kontinuirani rad sa porodicom porekla (ili starateljima) i socijalnom mrežom;
5. psiho-socijalni tretman maloletnika/maloletnica;
6. obrazovanje, profesionalno usavršavanje i podršku u procesu zapošljavanja;
7. kontinuiranu superviziju i praćenje uspešnosti programa.

Stručni tim Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja uz podršku Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju - Misije u Srbiji realizovao je Pilot istraživanje potreba maloletnih učinilaca krivičnih dela kojima je izrečena vaspitna mera upućivanja u

---

⁷¹ Altschuler, D. M., Armstrong, T., & MacKenzie, D. L. (1999) *Reintegration, supervised release, and intensive aftercare*. US Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.

vaspitno-popravni dom. Istraživanje je sprovedeno u martu 2016. godine u Vaspitno-popravnom domu u Kruševcu. Sprovedene su dve fokus grupe sačinjene od dve specifične populacije adolescenata i dva grupna testiranja maloletnika sa otvorenih i poluzatvorenih odeljenja. Prvu fokus grupu činile su sve adolescentkinje koje su se u tom momentu nalazile u Domu (N=8), a drugu maloletnici koji su se zbog disciplinskog prekršaja tokom boravka u domu našli u zatvorenom odeljenju (N=10). U grupnom testiranju učestvovalo je 40 maloletnika.⁷²

Na osnovu navedenih činilaca uspešnog programa i kriterijuma za njihovu procenu, kao i na osnovu rezultata Pilot analize prepoznato je postojanje potrebe za unapređenjem programa resocijalizacije i reintegracije kako bi se postigla harmonizacija sa standardima i kriterijumima zaštite ljudskih prava, a posebno prava deteta koji su predviđeni važećim univerzalnim i evropskim pravnim dokumentima, komparativnim primerima dobre prakse i savremenim naučnim trendovima u oblasti tretmana resocijalizacije i postpenalnog prihvata dece i mladih u sukobu sa zakonom. Uprkos dosadašnjem nastojanju relevantnih subjekata da poboljšaju stanje kako na normativnom tako i na praktičnom planu, čini se da i dalje ima prostora za pozitivne promene i razvoj različitih aspekata tretmana štićenika u vaspitno-popravnim

---

⁷² Videti: "Analiza postojećeg stanja, identifikacija potreba maloletnih lica i predlog programa reintegracije", Analizu sačinio stručni tim Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja uz finansijsku podršku Misije OEBS u Srbiji, a nakon sprovedenog Pilot istraživanja potreba maloletnih učinilaca krivičnih dela kojima je izrečena vaspitna mera upućivanja u vaspitno-popravni dom 2016. godine.

institucijama. Kao osobit izazov kako za nauku, tako i za zakonodavca i nadležne institucije javlja se potreba izgradnje sistemski organizovanog programa rada sa bivšim delinkventima i delinkventkinjama u zajednici. Razvoj programa postpenalne podrške u Republici Srbiji mora biti ubuduće prioritet, o tome svedoče i pojedini stručni i naučni radovi, a najviše sama praksa koja i dalje potvrđuje visoki stepen povrat maloletnika kojima je izrečena mera upućivanja u vaspitno-popravni dom o čemu svedoče i rezultati istraživanja uspešnosti krivičnopravne reakcije, a preko odgovora na pitanje koliko je lica koji su ovu vaspitnu meru izvršili, ponovili izvršenje krivičnog dela i ponovo se sudskom odlukom vratilo u sistem izvršenja krivičnih sankcija preko izvršenja kazne zatvora.

Imajući u vidu da se na godišnjem nivou u Republici Srbiji ova zavodska vaspitna mera, sa kaznom maloletničkog zatvora, izriče u maksimalno 5% slučajeva i da se radi o "najtežim" zavodskim merama, kriminalni povrat kod lica kojima je izrečena mera upućivanja u vaspitno-popravni dom, a na osnovu istraživanja Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja tokom 2017. i 2018. godine iznosio je 36%, tačnije 65 lica od 181 lica koje je činilo uzorak istraživanja i kojima je ova mera izrečena 2012, odnosno 2013. godine je recidiviralo i ponovilo jedno ili više krivičnih dela.⁷³ Podaci, mišljenja smo, ukazuju na visoku stopu povrata i neminovno nameću i pitanja preispitivanja mesta i uloge sistema

---

⁷³ Podaci o kriminalnom recidivu prikupljeni su na osnovu evidencije Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, sa presekom na dan 20. novembar 2017. godine, videti šire: *Ekspertska istraživanje i analiza povrata u Republici Srbiji, op. cit.* str.30-31.

obrazovanja, socijalne i zdravstvene zaštite u resocijalizaciji i postpenalnom prihvatu maloletnika, neophodnosti ustanovljavanja psihosocijalne-podrške maloletnim licima kojima je izrečena ova mera, osposobljavanje bivših prestupnika da se uključe u zajednicu i tržište rada ali i ustanovljavanje kontinuirane supervizije i praćenja programa, njegova evaluacija i monitoring.

Obrazovanje i omogućavanje ovim licima da ovladaju nekom veštinom doprineće da se osećaju sigurnije i sposobnijim da se po izlasku iz ustanova lakše uhvate u koštac sa različitim deprivacijama unutar i van zidina.⁷⁴ Međutim, bez adekvatne postpenalne pomoći u vidu materijalne, stambene i pomoći pri zaposlenju, kao i podršci u adaptaciji za život na slobodi, može se očekivati i dalje visoki procenat povrata.⁷⁵

4.1. Uloga sistema socijalne i zdravstvene zaštite

U Republici Srbiji, pored sistema maloletničkog krivičnog pravosuđa i mreže ustanova za izvršenje zavodskih sankcija za maloletnike, sistem socijalne i zdravstvene zaštite predstavljaju osnovu podrške maloletnicima/cama u sukobu sa zakonom tokom procesa njihove resocijalizacije i reintegracije.

---

⁷⁴ Videti: Knežić, B. (2011) "Zatvorska kazna: represija i /ili resocijalizacija", u: Kron, L., Knežić, B. (ur.) Kriminal i državna reakcija: fenomenologija, mogućnosti, perspektive, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 337.

⁷⁵ Knežić, B. (2017) *op. cit.* str. 197.

Dosadašnja praksa, izveštaji nadležnih organa i nevladinog sektora ukazuju na to da u ovoj oblasti postoji nekoliko osetljivih tačaka kojima bi trebalo posvetiti naročitu pažnju:

1. još uvek nedovoljno blagovremena i efikasna reakcija CZSR na sve slučajeve perzistirajućeg nasilja u porodici;

2. nedovoljno uvažavanje potrebe za multidisciplinarnim i timskim pristupom u proceni maloletnika/ce;

3. potreba da se obezbedi stalni voditelj slučaja koji bi pratio maloletnika tokom boravka u vaspitno-popravnoj instituciji i nakon izlaska iz institucije;

4. nedovoljna uključenost porodice u svim koracima tretmana;

5. uvođenje prakse kontinuiranog praćenja psiho-fizičkog stanja maloletnika nakon izlaska iz institucije. Pored toga, situacija postaje kompleksnija ukoliko maloletnik/ca ima mentalne probleme i bude smešten/a u vaspitno-popravni dom bez obezbeđene stalne podrške psihijatra i psihologa u ustanovi.

4.2. Psiho-socijalna podrška maloletnicima/cama, njihovoj porodici i profesionalcima

Na osnovu sprovedene analize zakonskog okvira, te uvidom stanja u praksi, može se zaključiti da postoji potreba za uvođenjem i razvijanjem mreže kako institucionalnog tako i vaninstitucionalnog tipa kojom bi se obezbedila psihološka i psihoterapijska pomoć maloletnim učiniocima/cama krivičnih dela. Psiholog koji je zaposlen u vaspitno-popravnom domu sprovodi testiranja i prati

maloletnika/cu samo u prvih mesec dana po njegovom/njenom dolasku, dok ostali zaposleni psiholozi koji rade u domu kao vaspitači u osnovi ne realizuju psihološke tretman, već su na radnim mestima vaspitača grupe.

Pored toga, analiza postojećeg stanja sistema reintegracije maloletnika/ca pokazuje da postoji potreba za razvijanjem programa psihološkog rada sa porodicom maloletnika/ce tokom sprovođenja vaspitne mere kao i po njenom isteku. U većini slučajeva maloletnik/ca po dolasku u dom gubi svaki kontakt s porodicom, rodbinom, društvom i nastavnicima iz škole ili prijateljima, te njegova/njena socijalna mreža biva znatno oslabljena. Stoga on/ona biva prinuđen/a da se ili vrati u istu problematičnu i nepodržavajuću sredinu u kojoj postoje jednako nerazjašnjeni odnosi i gde nema više nikakav vid podrške ili da se upusti u samostalan život oslanjajući se na sopstvene kapacitete.

Konačno, valjalo bi podržati razvoj programa osnaživanja profesionalaca u ovom procesu. Intervjui sa zaposlenima u vaspitno-popravnoj instituciji pokazali su da se često susreću sa sindromom izgaranja, da ističu osećaj profesionalne bespomoćnosti i da je nivo zadovoljstva poslom veoma nizak. Pored toga, zaposleni smatraju da su im potrebni dodatni programi koji bi im pomogli da efekti rada sa maloletnicima/cama imaju adekvatnu održivost nakon njihovog izlaska iz institucije. Ističu da se *„na kraju svi efekti vaspitne mere svode na naučenost na strukturisan dan, tri redovna obroka i suv i topao krevet koje nikada ranije nisu imali, a koje jedino mogu povratiti ako ponovo načine prestup“*. Stoga, bi bilo potrebno uvesti redovne formalne oblike podrške vaspitačima,

socijalnim i zdravstvenim radnicima u vidu grupa podrške, psihoterapije, supervizije, praktičnih edukacija i slično, na kojima bi oni mogli da razmene iskustva, nauče nove tehnike i strategije rada, kao i da osveste osećanja sa kojima se susreću tokom rada.

4.3. Osposobljavanje bivšeg/e prestupnika/ce da se uključi u zajednicu

Tokom boravka u instituciji, maloletnici/ce imaju priliku da pohađaju i steknu osnovno i srednjoškolsko obrazovanje po programu obrazovanja odraslih. Takođe, bivaju raspoređeni/e u jednu od dostupnih radionica (na primer, za dečake stolarska, a za devojčice frizerska) u kojim tokom boravka u v.p. domu uče dodeljeni zanat, koji, nažalost, poslodavci ne prepoznaju u dovoljnoj meri. Nakon izlaska iz vaspitno-popravne institucije adolescentima/kinjama bi bila značajna dodatna podrška u daljem obrazovanju i profesionalnom usavršavanju, kroz očuvanje kontakta sa školama koje su maloletnici/ce ranije pohađali/e i ugovore o saradnji sa određenim srednjim školama koje bi prihvatile bivše prestupnike/ce po isteku vaspitne mere.

Tokom celog procesa rehabilitacije potrebno je sprovođenje strukturisanih programa edukacije maloletnika/ca veštinama neophodnim za zaposlenje (na primer, načini konkurisanja za radno mesto, pisanja biografije ili vežbanja snalaženja tokom intervjua) i samostalni život (na primer, raspolaganje budžetom, plaćanje računa, vađenje dokumenata). Pored toga, važna je i formalna podrška u procesu zapošljavanja ili traženja prakse u firmama, kao i rešenje za bivše prestupnike/ce koji/e nemaju mesto stanovanja

kojem bi mogli/e da se vrate i koji/e su pre ili po ulasku u instituciju postali/e beskućnici/e.

4.4. Kontinuirana supervizija i praćenje uspešnosti programa

Analiza postojećeg sistema reintegracije maloletnika/ca u Republici Srbiji pokazala je da postoji potreba za organizovanim, pouzdanim i valjanim sistemom praćenja uspešnosti vaspitne mere. Psiho-socijalni status maloletnika/ca procenjivan na početku vaspitne mere može se koristiti za poređenje sa njegovim/njenim profilom na kraju, te dobiti podatak o eventualnim promenama u njegovom/njenom mišljenju, doživljaju ili načinu funkcionisanja. Takođe, korisno bi bilo u praksu uvesti kontinuirano testiranje maloletnika/ca i procenu individualnog napretka ili potreba. Maloletnici/ce često ističu da su im kriterijumi procene nejasni i imaju doživljaj da bodovi ne predstavljaju objektivnu meru njihovog napredovanja. Na kraju, postojeći način prikupljanja i sistematizovanja statističkih podataka oslikava brojnost prijavljenih, optuženih maloletnika/ca i onih kojima je određen vaspitni nalog ili maloletnička krivična sankcija, ali ne daje podatke na osnovu kojih se mogu izvesti precizni zaključci o recidivizmu, načinu i kvalitetu života bivših prestupnika/ca nakon izvršene vaspitne mere.⁷⁶

---

⁷⁶ Videti šire: "Analiza postojećeg stanja, identifikacija potreba maloletnih lica i predlog programa reintegracije".

POGLAVLJE V

5. SMERNICE ZA RAZVOJ PROGRAMA REINTEGRACIJE I POSTPENALNE PODRŠKE MALOLETNIH UČINILACA KRIVIČNIH DELA

Rezultati pilot istraživanja, kao i neposredni programi koji su do sada sprovedeni u praksi od strane Omladinskog saveta Kruševca, NEOSTART-a (Centar za prevenciju kriminala i postpenalnu pomoć) ili IAN-a (Međunarodna mreža pomoći) udruženja građana, potvrđuju da je neophodno razmotriti mogućnosti primene, modifikacije i domete potencijalnih rešenja, odnosno osmišljavanje formalnog programa reinintegracije koji bi najbolje odgovorio na specifične potrebe maloletnika/ca u našoj zemlji.⁷⁷ Posebno moramo imati u vidu da zbog specifičnih potreba maloletnica,

---

⁷⁷ Batrićević, A., Srnić, J. (2013) "Uloga udruženja građana u postpenalnom tretmanu", *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 51(2), str. 129-155; Batrićević, A., Srnić Nerac, J., Marković, J. (2018) "Post-Institutional Care of Juvenile Perpetrators of criminal Offences in Serbia-key Problems in Legislation and Practice", u: Stevanović, I. (ur.) *Pravda po meri deteta*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 241-270.

programi tretmana i reintegracije maloletnica posebno moraju biti fokusirani na njihove specifične potrebe. Na osnovu sprovedene pilot analize, kao i dosada sprovedenih programa reintegracije, izdvojili su se sledeći segmenti na čijem unapređenju u budućnosti bi trebalo da bude fokus intervencije:

1. Razvoj i osnaživanje državnih institucija u smeru specifično orijentisanog i detaljno napisanog plana i programa rada, usklađenog zakonodavnog okvira, a pogotovo u svetlu promene i unapređenja zakonodavnog okvira usvajanjem novih rešenja u Zakonu o maloletnim učinocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku, te stvaranju objektivnih uslova za primenu istih;

2. Razvoj programa reintegracije koji bi se sprovodili tokom boravka maloletnika/ce u ovim ustanovama, a koji bi obuhvatili psihosocijalne intervencije i edukacije o životnim veštinama sa maloletnikom/com, kao i intenzivni psiho-socijalni rad sa porodicom i socijalnom mrežom;

3. Razvoj programa reintegracije koji bi bili dostupni maloletniku/ci nakon izlaska iz vaspitno-popravnog doma, a koji se odnose na psiho-socijalnu podršku i pomoć, stručno usavršavanje, pomoć prilikom zaposlenja, kontinuirana supervizija;

4. Uvođenje prakse sprovođenja studija uspešnosti i praćenja efekata vaspitne mere i reintegracije;

5. Zapošljavanje maloletnica i maloletnika koji napuštaju VPD kao najvažnija karika u reintegraciji u društvo.⁷⁸

Razvoj programa reintegracije i postpenalne podrške igra veoma bitnu ulogu u resocijalizaciji i integraciji maloletnika. Od sadržine ovih programa, njihovog kvaliteta i uspešnosti u velikoj meri zavisi da li će se ova lica vratiti vršenju krivičnih dela. Zbog toga je izuzetno značajno razumeti da postpenalna podrška predstavlja važnu fazu u procesu reintegracije maloletnika u život u lokalnoj zajednici, prevashodno nakon izvršenja mera zavodskog karaktera. Iz tog razloga je izuzetno važno da ova završna faza omogući da maloletnici, po pravilu već punoletna lica po izlasku iz ustanova, imaju podršku i steknu znanja, veštine i sposobnosti za život na slobodi u skladu sa prihvatljivim društvenim normama. Međutim, sticanje ovih veština i osposobljavanje za određena zanimanja dok je maloletnik u ustanovi, predstavlja jednu kariku, a raznovrsne aktivnosti od kojih postpenalni tretman kao poslednja faza u resocijalizaciji predstavlja drugu i nezamenljivu kariku. Da li će programe postpenalne podrške realizovati država samostalno ili u sinergiji sa predstavnicima civilnog društva zavisi od normativnog okvira svake države. Iskustva iz prakse potvrđuju da se najbolji rezultati upravo postižu u sinergiji države i njenih institucija i organizacija civilnog društva (udruženja građana) i tržišta rada.

---

⁷⁸ Videti šire: Stevanović, I., Batrićević, A., Milojević, S. (2016), "What to expect after juvenile correctional institution? Recidivism or reintegration", in: Stevanović, I., Batrićević, A. (ur.), *Criminal and Misdemeanor Sanctions and Measures: Imposing, Enforcement and Conditional Release, Criminal and Misdemeanor Sanctions and Measures: Imposing, Enforcement and Conditional Release*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 307 - 319.

Ovakav način omogućava sprovođenje postpenalne podrške na lokalnom nivou, tj. nivou lokalne zajednice i lakše se prihvata od samih korisnika tretmana. Time se, što je kod maloletničke populacije još značajnije, doprinosi istinskom prihvatanju resocijalizacije, a ne samo puko ispunjavanje obaveza. Treba naglasiti da i postojeći zakonski okvir daje dovoljno prostora da se postpenalni tretman lica, koji su bili štićenici Vaspitno-popravnog doma u Kruševcu, sprovodi zajedničkim naporima državnih organa i civilnog sektora. Zbog toga je neophodno ulagati konstantne napore kako bi se razbile predrasude o mogućnostima resocijalizacije maloletnih učinilaca krivičnih dela, umanjili štetni efekti stigmatizacije ovih lica i pružila podrška uključivanju zajednice i tržišta rada u sprovođenje programa, odnosno uložilo više sredstava, znanja i energije organizacija civilnog društva da se bave ovom problematikom.⁷⁹

5.1. Primer iz prakse

Prepoznajući značaj i neophodnost postpenalne podrške, kao skupa mera i postupaka koji se primenjuju prema licima kojima je izrečena prevashodno zavodska sankcija nakon izlaska iz penitencijarne ustanove, predstavlja završnu fazu programa resocijalizacije i igraju značajnu ulogu u prevenciji recidivizma. Navedeno se posebno odnosi na maloletne učinioce krivičnih dela kojima je izrečena i izvršena neka od zavodskih krivičnih sankcija prilikom njihovog povratka u lokalnu zajednicu. Navedeno je

---

⁷⁹ Batrićević, A., Srnić, J. (2013) *op. cit.* str. 152; Batrićević, A., Srnić Nerac, J., Marković, J. (2018) *op. cit.* str. 251-252.

prepoznala i Vlada Republike Srbije i Evropska unija koje su definisale i počele sa realizacijom projekta: "Podrška aktivnom uključivanju mladih", koji finansira Evropska unija u okviru IPA 2014, a kofinansira Vlada Republike Srbije, i koji ima za cilj da obezbedi veću društvenu uključenost mladih u Srbiji povećanjem zaposlenosti, preko jačanja omladinskih aktivnosti, sticanja radnog iskustva i preduzetničke prakse. Osnovni cilj projekta, koje sprovode republičke i pokrajinske institucije socijalne zaštite, opštine i gradovi, centri za socijalni rad, udruženja građana, fondacije i obrazovne ustanove, je povećanje obima i kvaliteta usluga na lokalnom nivou u obrazovanju i zapošljavanju, inovativnoj praksi i modelima aktivnog uključivanja, i na taj način podrška društvene uključenosti mladih u 35 gradova i opština u Srbiji. Uticaj i konkretni rezultati projekta se očekuju na svim nivoima, a posebno u vezi sa povećanim kapacitetima relevantnih institucija u oblasti inovativnog razvoja i upravljanja merama aktivnog uključivanja mladih, razvoja politike u skladu sa najboljom praksom EU, kao i efikasniju upotrebu finansijske pomoći Evropske unije. U okviru navedenog projekta realizuje se kao jedan od potprojekata: "Podrška maloletnim prestupnicima da se ponovo integrišu u društvo i tržište rada" kao vid prepoznavanja neophodnosti da se mladima koji su bili u sukobu sa zakonom i na izvršenju mere upućivanja u vaspitno popravni dom pomogne, i u okviru programa postpenalne podrške omogući povratak u zajednicu i zapošljavanje. Kao opšti cilji ovog projekta prepoznata je neophodnost unapređenja aktivnih mera socijalne inkluzije marginalizovanih grupa, odnosno njihovo neposredno zapošljavanje preko podrške u edukaciji i podizanje nivoa zapošljivosti 50 štićenika Vaspitno-

popravnog doma u Kruševcu, kreiranje modela postpenalne podrške za bivše štíćenike Vaspitno-popravnog doma u Kruševcu, kreiranje i jačanje kapaciteta Mreže za postpenalnu podršku bivšim štíćenicima Vaspitno-popravnog doma iz Rasinskog, Beogradskog i Južno Bačkog okruga u Srbiji, podizanje nivoa svesti kod poslodavaca u vezi sa zapošljavanjem bivših štíćenika, doprinos nacionalnim strategijama i politikama koje se bave postpenalnom podrškom i konačno neposredna podrška bivšim štíćenicima Vaspitno-popravnog doma da nakon obustave, odnosno izvršenja vaspitne mere kroz pomoć u zapošljavanju i reintegraciji u društvo, ne učine ponovo krivično delo i time kao recidivisti uđu u kazneni sistem Republike Srbije.

Kao krajnji rezultat potprojekta očekujemo da: doprinese izradi strategije za postpenalnu podršku, uzajamnom učenju, promociji i razmeni najboljih praksi i mera razvijenih na lokalnom nivou, kao i da doprinese unapređenje svesti relevantnih ustanova za dalju podršku i zapošljavanje bivših štíćenika Vaspitno-popravnog doma u Kruševcu. Potprojekat se realizuje u Kruševcu, Beogradu i Novom Sadu uz podršku Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja i Ministarstvo omladine i sporta. U realizaciju su uključene organizacije civilnog društva (prevashodno Omladinski savet Kruševca kao nosilac potprojektnih aktivnosti), zaposleni iz Vaspitno popravnog doma u Kruševcu, Nacionalna služba za zapošljavanje, kompanije iz Kruševca, Beograda i Novog Sada, Privredna komora Srbije, Unija poslodavaca Srbije i predstavnici Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja. Projekat postpenalne podrške zasniva se prevashodno na načelima dobre

prakse⁸⁰ i teorijskim osnovama razvijenim kako u Republici Srbiji, ali i u zemljama Zapadne Evrope.⁸¹

5.2. Ko su maloletnice i maloletnici koji napuštaju Vaspitno-popravni dom u Kruševcu?

Sud izriče meru upućivanja u Vaspitno-popravni dom maloletnici i maloletniku prema kome, pored izdvajanja iz dotadašnje sredine, treba primeniti pojačane mere nadzora i posebne stručne programe vaspitavanja. Pri odlučivanju da li će izreći ovu meru sud posebno uzima u obzir okolnosti kao što su: raniji život, stepen poremećaja ponašanja, težinu i prirodu učinjenog krivičnog dela i okolnost da li je ranije bila izrečena neka krivična ili prekršajna sankcija (član 21 stav 1 i 2 ZMUKD). U Vaspitno-popravnom domu u Kruševcu maloletnica i maloletnik ostaju najmanje šest meseci, a najviše četiri godine, s tim da sud svakih šest meseci razmatra da li postoje osnovi za obustavu izvršenja mere ili za njenu zamenu drugom vaspitnom merom (član 21 stav 3 ZMUKD).

Prosečno vreme boravka maloletnica i maloletnika u Vaspitno-popravnom domu je dve godine i šest meseci. Može se uputiti u vaspitno-popravni dom samo neko ko je u vreme izvršenja krivičnog dela imao 14 godina i u njemu može ostati najduže do

---

⁸⁰ Srnić, J., Vulević, D. (2016) *Moderno društvo i postpenalna praksa*, Beograd: Centar za prevenciju kriminala i postpenalnu pomoć NEOSTART, str. 19-29.

⁸¹ Videti šire: Konstantinović Vilić, S., Kostić, M. (2006) *Penologija*, Niš: "Sven"; Kostić, M., Dimovski, D. (2011) "Postpenalna pomoć kao oblik tretmana i/ili kriminalno politička mera - prostor i način njene primene", *Zbornik radova Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu*, vol. 58. br. 1, str 23-29;

navršene 23. godine života. U Vaspitno-popravnim domovima u Kruševcu smeštajni kapaciteti omogućavaju boravak do 300 maloletnika i maloletnica, ali je na godišnjem nivou prosečan broj na smeštaju 250 maloletnika i maloletnica. Ovo je jedina ustanova u našoj zemlji za izvršenje vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravni dom. Broj maloletnica u odnosu na maloletnike je znatno manji i one čine maksimalno jednu vaspitnu grupu (do pet procenata ukupne populacije), ali je složenost rada sa ženskom populacijom još izraženija, jer su maloletnice dodatno stigmatizovane u sistemu koji je prevashodno namenjen maloletnicima kao učiniocima krivičnih dela.

Porodice iz kojih potiču maloletnice i maloletnici su u najvećem broju disfunkcionalne (ukoliko porodice uopšte i postoje). Određeni broj maloletnica i maloletnika dolazi i iz hraniteljskih porodica, odnosno ustanova socijalne zaštite. Gotovo 2/3 upućenih u vaspitno-popravni dom dolazi bez završene osnovne škole. Poslednjih 15 godina kod maloletnica i maloletnika zapaža se složenost i težina njihove socijalne situacije: izražena je zloupotreba psihoaktivnih kontrolisanih supstanci, radi se o učiniocima ozbiljnih krivičnih dela, u najvećem broju povratnicima, jer mera upućivanja u Vaspitno-popravni dom upravo i predstavlja najstrožu vaspitnu meru u sistemu maloletničkog pravosuđa. Očekivano je da su efekti same mere vidljivi tek kada su mladi na slobodi. Smatra se da je mera postigla svrhu ako mladi ne ponove krivično delo. Ipak, zbog neadekvatne podrške, promene koje se dogode u ličnosti mlade osobe tokom boravka u domu, nailaze na osujećenja prvog dana na slobodi. Ono što predstavlja gotovo pravilo to je da iz vaspitno-

popravnog doma maloletnice i maloletnici izlaze kao punoletna lica i da li će se vratiti vršenju krivičnih dela zavisi prevashodno od toga da li u sredinu u koju se vraća postoji razvijen program postpenalnog prihvata ili ne, tj. da li postoji postpenalna podrška ili ne.

5.3. Postpenalna podrška

Izvršenje krivične sankcije i sav napor koji se uloži tokom boravka maloletnika u ustanovi, može postati uzaludan posao ukoliko se prilikom njegovog izlaska iz ustanove prepusti sam sebi i problemima koji ga očekuju.⁸² Prepoznajući ovu činjenicu *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti* upravo insistira na pomoći ovim licima i propisuje neophodne korake u postpenalnoj podršci.⁸³

Postpenalna pomoć podrazumeva skup mera i postupaka koji se primenjuju radi uključivanja lica koja su izvršila zavodske krivične sankcije u život na slobodi, a sastoji se od pružanja pomoći prilikom pronalaženja smeštaja i ishrane, ostvarivanja prava na zdravstvenu i socijalnu zaštitu, davanja saveta u cilju usklađivanja porodičnih odnosa, pružanja podrške i pomoći prilikom zaposlenja, uspostavljanje saradnje sa nadležnim centrom za socijalni rad u cilju davanja novčane podrške za podmirivanje najnužnijih životnih

---

⁸² Ignjatović, Đ. (2013) "Normativno uređenje izvršenja vanzavodskih krivičnih sankcija u Srbiji", *Crimen*, 4(2), str. 144-175.

⁸³ Ignjatović, Đ. (2018) *Pravo izvršenja krivičnih sankcija* (šesto izmenjeno i dopunjeno izdanje), Biblioteka *Crimen*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 275.

potreba, pružanje pomoći i podrške u uzdržavanju od uživanja opojnih droga i alkohola, kao i pružanje drugih oblika i pomoći i podrške za koje se proceni da su licu potrebna u svakom konkretnom slučaju.⁸⁴ U doslovnom prevodu reč "postpenalna" označava nešto *posle kazne*, pa samim tim kada govorimo o postpenalnoj podršci govorimo o podršci nakon kazne. Vremenom pojam „postpenalna podrška“ počeo se dovoditi u vezu sa svakom vrstom podrške nakon lišavanja slobode do kojeg je dovela neka sankcija, bila ona kazna ili vaspitna mera. Tako je danas opšteprihvaćeno da kada govorimo o podršci nakon izlaska iz vaspitno-popravnog doma, zapravo govorimo o postpenalnoj podršci.⁸⁵ Ona treba da bude tako osmišljena da u svakom trenutku pokriva sve one oblasti u kojima je mladoj osobi potrebna podrška, odnosno mora da bude precizno fokusirana i individualizovana. Ova vrsta podrške započinje još dok je maloletni učinilac krivičnog dela u vaspitno-popravnom domu, preko uključivanja u vaspitne i terapeutske programe, obrazovne programe i programe pohađanja određenih kurseva, učenja životnih veština, što u osnovi predstavlja tretman resocijalizacije lica šticećenika vaspitno-popravnog doma. "Spoljašnja" postpenalna pomoć, započinje izlaskom na slobodu gde se ova lica suočavaju sa svim problemima života u društvenoj zajednici i sastoji se u pronalaženju smeštaja, zaposlenja, materijalne pomoći, rešavanja porodičnih pitanja i dr.⁸⁶ Uvek je važno imati na umu da bez dovoljno materijalne i socijalne podrške,

---

⁸⁴ Srnić, J., Vulević, D. (2016) *op. cit.* str. 11.

⁸⁵ Srnić, J., Vulević, D. (2016) *op. cit.* str. 12.

⁸⁶ Srnić, J., Kovačević, N., Nikolić, N. (2014) *Život posle zatvora*, Beograd: Centar za prevenciju kriminala i postpenalnu pomoć NEOSTART, str. 56-59.

život na slobodi zna da bude težak i da može da dođe do brzog povratka ovih lica u kriminalnu sredinu iz koje su i krenuli na izdržavanje pojedinih krivičnih sankcija. Ali ni dobro kreirani programi ponekada nisu dovoljni da ne dođe do recidiva ovih lica, tj. ponovnog vršenja krivičnog dela. Neophodno je da i šira društvena zajednica uvidi svoje mesto u rešavanju ove problematike i bude spremna da prihvati ova lica po izlasku na slobodu. Iz navedenih razloga važno razumeti značaj postpenalne podrške, što nažalost nije uvek bio slučaj kod nas, i ova lica su bila često prepuštena sama sebi.⁸⁷ Upravo je to i jedan od razloga što smo se opredelili da predstavimo jedan od programa postpenalne podrške koji se trenutno realizuje za 50 štićenika Vaspitno-popravnog doma u Beogradu, Novom Sadu i Kruševcu, tokom i po njihovom izlasku iz ove ustanove.

5.4. Načela dobre postpenalne podrške

Da bi postpenalna podrška dala rezultate neophodno je da bude zasnovana na do sada potvrđenim "načelima dobre postpenalne podrške". Načela predstavljaju sisteme znanja, veština i stavova do kojih se došlo putem prakse, ali i razvitkom teorije usmerene na postpenalnu podršku. Imajući navedeno u vidu prilikom formulisanja principa treba se osloniti na znanja koje nam daje: specijalna pedagogija, andragogija, pedagogija, psihologija, kao i

---

⁸⁷ Videti šire: Stevanović, Z. (2014) "Postpenalna pomoć osuđenima" u: *Tretman osuđenih u zatvorskom sistemu Srbije*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 81-85.

druge srodne oblasti.⁸⁸ U ovoj studiji posebno ćemo ukazati na sledeća načela:

- *Načelo humanosti* koje nas upućuje na to da se prilikom pružanja postpenalne podrške u svakom trenutku poštuju osnovna ljudska prava jer je svako biće pre svega ljudsko biće, i bez poštovanja ovoga načela nema ni odnosa poverenja;
- *Načelo dobrovoljnosti* odnosi se na dobrovoljan pristanak maloletnice ili maloletnika da učestvuje u svim aktivnostima koje se sprovode sa ciljem pružanja postpenalne podrške;
- *Načelo poverljivosti* obavezuje sve one koji su u direktnom kontaktu sa osobom kojoj se pruža pomoć, da čuvaju u tajnosti sve podatke koje saznaju ili sakupljaju o njoj tokom pružanja podrške i u osnovi podrazumeva zaštitu prava na privatnost maloletnika/ce kao jednog od osnovnih ljudskih prava;
- *Načelo dostupnosti i pristupačnosti* je takvo načelo da se njegovim poštovanjem stvara osećaj poverenja između onoga ko pruža podršku, i onoga kome je usmerena. Osoba koja pruža podršku u toku svog rada biće dostupna osobi o kojoj brine i vrlo pristupačna za komunikaciju i ukazivanje na potrebe;
- *Načelo pozitivne usmerenosti* ukazuje na to da prilikom rada sa maloletnicama i maloletnicima uvek treba da

---

⁸⁸ Srnić, J., Vulević, D. (2016) *op. cit.* str. 19.

tragamo za onim najboljim osobinama koje poseduju i razvijamo samo pozitivne stavove i uverenja;

- *Načelo sistematičnosti i postupnosti* je posebno važno zbog toga što se mlada osoba koja stupa na slobodu suočava sa različitim problemima, i to najčešće u isto vreme, zbog čega je veoma značajno pravilno postaviti prioritete;
- *Načelo usklađenosti i realnosti ciljeva* predstavlja načelo koje je od velikog značaja za uspešnu reintegraciju u društvo jer samo dostizanje realnih ciljeva i postavljanje novih, nakon što su prethodni ciljevi dostignuti, sprečava neuspeh, brzo osujećenje pozitivnih napora i lako odustajanje maloletnica i maloletnika od ostajanja na prosocijalnom putu;
- *Načelo aktivnog učestvovanja* ukazuje na važnost da osoba kojoj se pruža podrška ne može da bude pasivan primalac podrške već treba da aktivno doprinosi svakoj aktivnosti i inicira nove, prepoznajući svoje potrebe i resurse koji mogu da ih zadovolje;
- *Načelo profesionalnosti*, iako poslednje navedeno, podjednako je važno kao i sva prethodna, ukazuje na to da je važno biti profesionalan u radu kako bi se zaštitili interesi kako onog ko prima podršku tako i onoga ko je pruža, posebno u situacijama kada ljudska patnja budi

osećanja i težnje koje mogu da naruše profesionalni odnos.⁸⁹

5.5. Značaj institucije i udruženja građana u sistemu pružanja postpenalne podrške maloletnicama i maloletnicima

Sve maloletnice i maloletnici učinioci krivičnih dela kojima je izrečena vaspitna mera upućivanja u Vaspitno-popravni dom ili kazna maloletničkog zatvora, moraju imati podršku prilikom povratka u društvo i u tome centralno mesto ima sistem socijalne zaštite preko centara za socijalni rad kao organa starateljstva, posebno kada se iz ustanova otpušta maloletnica ili maloletnik bez roditelja, ili su im porodične i materijalne prilike nesređene (čl. 149, st. 2 ZMUKD). Složenost njihovog prihvata zahteva koordinaciju svih sistema na nivou lokalne zajednice, pre svega pravosuđa i socijalne zaštite, ali i zdravstva, obrazovanja i drugih sistema, kako bi se obezbedila najbolja moguća podrška i smanjili negativni efekti, a samim tim i rizik od povrata.

Uloge i odgovornosti različitih institucija sistema su definisane našim pozitivnim propisima. U tom smislu, nadležni organ starateljstva dužan je da tokom trajanja vaspitne zavodske mere i kazne maloletničkog zatvora, održava stalnu vezu sa maloletnikom ili maloletnikom, njegovom ili njenom porodicom i ustanovom u koju su smešteni kako bi se svi što bolje pripremili za povratak

---

⁸⁹ Videti šire: Srnić, J., Vulević, D. (2016) "Načela dobre postpenalne prakse", u: *Moderno društvo i postpenalna praksa*, Beograd: Centar za prevenciju kriminala i postpenalnu pomoć NEOSTART, str. 19-29.

maloletnice ili maloletnika u raniju socijalnu sredinu i njegovo/njeno uključivanje u dalji društveni život (čl. 147 st. 1 ZMUKD). Međutim, funkcija organa starateljstva ne prestaje izlaskom maloletnice ili maloletnika iz zavoda već mora trajati do njegove ili njene pune integracije u društvo na nivou lokalne zajednice. Glavne prepreke na tom putu su brojne predrasude, kako od strane pojedinaca tako i od strane ustanova sa kojima će maloletnici i maloletnice dolaziti u kontakt, i zato podrška mora biti celovita i kontinuirana.⁹⁰

Značajnu ulogu u organizovanju postpenalne podrške imaju i zavodi, u kojima se izvršava vaspitna mera upućivanja u vaspitno-popravni dom i kazna maloletničkog zatvora, koji su dužni da najmanje tri meseca pre planiranog otpuštanja maloletnice ili maloletnika obaveste o tome roditelje, usvojitelja ili staratelja, odnosno bliske srodnike sa kojima je živeo/živela, kao i nadležni organ starateljstva i predlože im mere koje bi trebalo preduzeti za prihvata (član 147 st. 2 ZMUKD).

Holistički i multidisciplinarni pristup u prihvatu ovih mladih mora se efikasno regulisati na dva nivoa: centralnom i lokalnom nivou. Neophodno je uspostavljanje partnerstava i potpisivanje memoranduma o saradnji sa javnim i privatnim ustanovama, organizacijama i pružaocima usluga u zajednici, odnosno obezbediti dostupnost usluga ovim mladim osobama već u periodu pripreme za slobodu, a naročito već u prvom danu stupanja na slobodu.

---

⁹⁰ Perić, O., Milošević, N., Stevanović, I. (2008) *op. cit.* str. 159-162.

U razvoju programa postpenalne podrške mora se poći od toga i da organizacije civilnog društva (udruženja građana) moraju biti uključene, kao i da mora doći do njihovog povezivanja na nivou lokalne zajednice kada je reč pružanju post-penalne podrške konkretnoj maloletnici ili maloletniku. Važnost ovakvog koncepta zasniva se na činjenici da centar za socijalni rad, odnosno voditelj slučaja, ne mogu direktno da obezbede sve usluge koje su potrebne ovoj populaciji, posebno onima „pod visokim rizikom“. S obzirom na to da su intervencije fokusirane na različite institucije u zajednici, ali i na porodicu i vršnjake, udruženja građana na lokalnom nivou treba da zasnuju funkcionalne veze sa svakom od ovih socijalnih mreža. Pozitivan primer za navedeno predstavlja i program pripreme za otpust koji je realizovan u Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike u Valjevu. U okviru zavoda sproveden je pilot projekat: Međuresorna saradnja na postpenalnom prihvatu u Valjevu - jačanje sistema alternativnog izvršenja krivičnih sankcija". Projekat je podržala Evropska unija a u njegovu realizaciju bili su uključeni predstavnici grada Valjeva, Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, predstavnici Kazneno-popravnog zavoda za maloletnike u Valjevu, predstavnici povereničke službe, predstavnici centra za socijalni rad i Crvenog krsta, predstavnici Nacionalne službe za zapošljavanje, policijski službenici i predstavnici pravosuđa, kao i udruženja građana "Caritas" i "Dijalog". Glavni cilj projekta bio je uspostavljanje saradnje između svih relevantnih institucija i organizacija na nivou grada Valjeva, a u cilju unapređenja, zapošljavanja, obrazovanja, zdravstvene zaštite osuđenih lica po povratku u njihove lokalne zajednice. Druga važna tema ticala se unapređenja primene krivične sankcije uslovne osude sa zaštitnim

nadzorom, kao i podizanje kapaciteta povereničke službe u Valjevu radi uspešnijeg izvršenja ove sankcije.⁹¹

Kada je u pitanju sprovođenje postpenalnog tretmana od strane udruženja građana u našoj zemlji neophodno je kontinuirano raditi i na senzibilisanosti i edukaciji nevladinog sektora, jer su oni jedna od najvažnijih karika da maloletni/ca prepozna značaj reintegracije i prihvati ga kao deo svoga programa podrške, a ne kao puko izvršavanje zadataka.⁹² Da bi navedeno u punoj meri bilo i ostvareno, a na šta smo već ukazali, neophodno je i dalje unapređenje zakonske regulative i približavanje sistema maloletničkog pravosuđa sa sistemom postpenalne podrške koja je namenjena licima po izlasku iz zatvora. Tu, pre svega, mislimo na izmene i dopune *Zakona o izvršenju krivičnih sankcija* koji Povereničku službu obavezuje samo da pruža postpenalnu podršku licima nakon izvršene kazne zatvora, kao i na *Zakon o socijalnoj zaštiti* koji maloletnice i maloletnike danom stupanja na slobodu prepoznaje kao sve druge punoletne građane ove zemlje u stanju socijalne potrebe, ali ne i kao posebnu kategoriju.

---

⁹¹ Videti šire: Srnić, J., Kovačević, N., Nikolić, N. (2014) "Primeri dobre prakse u Srbiji", u: *Život posle zatvora*, Beograd: Centar za prevenciju kriminala i postpenalnu pomoć NEOSTART, str. 55.

⁹² Batrićević, A., Srnić, J. (2013) *op. cit.* str. 152.

POGLAVLJE VI

6. "PODRŠKA MALOLETNIM PRESTUPNICIMA DA SE PONOVO INTEGRIŠU U DRUŠTVO I TRŽIŠTE RADA"

Projekat pod nazivom: "Podrška maloletnim prestupnicima da se ponovo integrišu u društvo i tržište rada" kao svoj osnovni cilj postavlja prepoznavanje neophodnosti da se mladima koji su bili u sukobu sa zakonom i na izvršenju mere upućivanja u vaspitno popravni dom pomogne, i u okviru programa postpenalne podrške omogući povratak u zajednicu i zapošljavanje, i konačno neposredna podrška bivšim štíćenicima Vaspitno-popravnog doma da nakon obustave, odnosno izvršenja vaspitne mere kroz pomoć u zapošljavanju i reintegraciji u društvo, ne učine ponovo krivično delo i time kao recidivisti ponovo uđu u kazneni sistem Republike Srbije. Kao što smo već ukazali, ovaj potprojekat predstavlja deo šireg projekta i značaj njegove realizacije i projektnih aktivnosti prepoznala je Vlada Republike Srbije i Evropska unija koji su

definisali i započeli njegovu implementaciju u okvirima opšteg projekta: "Podrška aktivnom uključivanju mladih", koji se finansira u okviru IPA 2014, a kofinansira Vlada Republike Srbije. Realizacija projektnih aktivnosti započela je krajem 2018. godine.

Neposrednu realizaciju projektnih aktivnosti započeli su Omladinski savet Kruševca udruženje građana i predstavnici Vaspitno-popravnog doma u Kruševcu, uz uključivanje svih bitnih partnera o kojima smo već pisali. U ovom projektu udruženja građana koja se bave pružanjem postpenalne podrške maloletnicama i maloletnicima koji su boravili u VPD-u, pre svega, prepoznati su kao partnerske organizacije od strane rukovodioca vaspitno-popravnog doma i Uprave za izvršenje krivičnih sankcija. Inače, kao što je do sada bio slučaj Vaspitno-popravni dom u Kruševcu bio je i do sada otvoren za saradnju sa svim akterima u lokalnim zajednicama iz kojih dolaze šticećenici njihovoga doma, pa tako i sa udruženjima građana, uz naravno poštovanje zakonom definisane procedure.

Inače, Vaspitno-popravni dom u Kruševcu je ustanova koja ima nekoliko službi, a za komunikaciju sa udruženjima građana najznačajnija je "Služba za tretman". Nju čine sve realizatorke i realizatori tretmana koji rade sa maloletnicama i maloletnicima na jačanju njihovih pozitivnih snaga i veština, menjaju negativnih stavova i uverenja i stvaraju od njih ličnosti sa društveno poželjnim ponašanjem. Svi mladi koji borave u domu podeljeni su u vaspitne grupe koje broje do 12 osoba, a svaku vodi po jedna realizatorka/realizator tretmana. Oni tokom svog rada saznaju najviše o potrebama maloletnica i maloletnika koji zahtevaju

posebnu pažnju tokom postpenalnog perioda, zbog čega predstavljaju ključne osobe za kontakt.

S obzirom na to da govorimo o populaciji mladih koja je vrlo osetljiva i zahteva iskustvo u radu, poželjni partneri među udruženjima građana su, pre svega, ona koja su imala iskustvo u radu sa mladima. To mogu biti udruženja koja su se bavila generalno mladima, ili ona koja se bave mladima u riziku, ili mladima iz sistema socijalne zaštite, ili udruženja stručnjaka iz domena maloletničkog kriminala. Ovakvim udruženjima je svakako lakše da kreiraju programe postpenalne podrške iako im ovi mladi nisu bili primarna populacija sa kojom rade, od onih koje kreću od samog početka. Svakako, treba ohrabriti sva ona udruženja građana i pojedince koji nemaju ova iskustva, ali prepoznaju značaj rada na ovoj temi da se uključe. Ono što je preporučljivo je i uspostavljanje saradnje sa udruženjima sa više iskustva u radu, uključivanje adekvatnih stručnjaka u direktnom radu sa ciljnom populacijom i osluškivanju njihovih potreba.

6.1. Pripremne aktivnosti

U skladu sa definisanim projektnim aktivnostima tokom realizacije Projekta period predotpusne faze započinjao je približno tri meseca pre dana otpusta, odnosno onog trenutka kada realizatorka/realizator tretmana i uprava doma iniciraju predlog za obustavu vaspitne mere. Tokom realizacije projekta, zaključeno je da je u ovom periodu važno da se uključe udruženja građana koja mogu da pomognu, kako u pripremi šticećenika vaspitno-popravnog doma za otpust, tako i nakon izlaska na slobodu. Za ove namene

sačinjen je i posebni Priručnik/Smernice pod nazivom "Sloboda je tamo gde je podrška".⁹³

Kako bi se obezbedio dobar kvalitet pružanja postpenalne podrške, *Smernice* preporučuju da je poželjno da udruženja građana, koja kreću u sprovođenje programa, prethodno sprovedu sledeće korake:

1. Ustanovljavanje saradnje sa lokalnim institucijama, organizacijama i svim drugim relevantnim predstavnicima sistema. Upoznavanje sa aktivnostima koje udruženja građana sprovode je prva od pripremnih aktivnosti. Poziv na saradnju i spremnost da se pruži podrška predstavljaju neophodne korake u ovom multidisciplinarnom i složenom procesu.

Na ovom mestu, želimo da ukažemo na neke od ključnih institucija i ustanova sa kojima je saradnju neophodno ostvariti u svakoj od lokalnih zajednica gde se ovaj program realizuje:

- Centar za socijalni rad (*Smernice* upućuju da fokus treba da bude posebno na upoznavanju sa voditeljem slučaja koji je bio zadužen za maloletnicu/maloletnika tokom boravka u domu);

---

⁹³ "Sloboda je tamo gde je podrška" predstavlja brošuru pripremljenu od za to posebno formirane Radne grupe u okviru projekta: "Podrška maloletnim prestupnicima da se ponovo integrišu u društvo i tržište rada", koja je imala za cilj da sačini *Smernice* za pružanje postpenalne podrške šticeenicima Vaspitno-popravnog doma u Kruševcu, i da kao primer dobre prakse doprinese formulisanju strateškog okvira za delovanje u oblasti postpenalne podrške maloletnih učinilaca krivičnih dela. Autorka ove studije je bila članica navedene Radne grupe.

- Nacionalna služba za zapošljavanje (Takođe, upoznavanje sa osobom koja je prošla obuke za rad na zapošljavanju osoba koje su bile na izvršenju neke krivične sankcije mora da bude jedno od prioriteta);
- Lokalna jedinica Crvenog krsta koja može da pomogne u rešavanju egzistencijalnih problema u prvim danima slobode (Uspostavljanje kontakta sa lokalnim jedinicama Crvenog krsta bitno je, jer mogu pružiti pomoć u higijenskim i paketima sa hranom i odećom);
- Omladinske zadruge koje su važne zbog pronalaženja zaposlenja; ali, pored toga, aktivno treba raditi i na stvaranju mreže poslodavaca na lokalnom nivou koji bi bili spremni da zapošljavaju mlade već u prvim danima stupanja na slobodu.
- Ujedno, treba stvarati kontakte i veze sa drugim udruženjima građana u lokalnoj sredini koja mogu da pomognu u rešavanju nekih specifičnih problema.

2. Formiranje tima koji će se baviti pružanjem postpenalne podrške konkretnoj maloletnici ili maloletniku, a koji treba da čine tri osobe je centralna preporuka sadržana u *Smernicama*. Naime, poželjno je da članovi tima po zanimanju budu stručnjaci iz domena psihologije, andragogije, specijalne pedagogije, socijalnog rada ili neke druge oblasti, ali da imaju znanja i veštine potrebne za rad sa ovom populacijom. Jedan član tima određuje se za primarnu kontakt osobu, odnosno člana tima sa kojim će maloletnica ili maloletnik da bude sve vreme u kontaktu, koja će inicirati sve

kontakte sa mladom osobom, kreirati dosije, popunjavati ga periodičnim svojim i izveštajima kolega i pisati završni izveštaj. Druga dva člana tima imaju ulogu podrške, pre svega, glavnoj kontakt osobi, a samim tim i samom štićeniku. Oni treba da su iz različitih struka ili da su stručniji u nekim oblastima u kojima primarna kontakt osoba nije, ukoliko su istog zanimanja. Oni uz timski dogovor planiraju dinamiku aktivnosti iz svoje uže specijalnosti sa maloletnicom/maloletnikom, o svim aktivnostima sačinjavaju izveštaj i iznose detalje na timskom sastanku.

3. Definisanje procedura za pisanje i čuvanje dosijea je poslednji korak, ali ne manje bitan napisano je u *Smernicama*. Važno je imati na umu da svako udruženje građana treba da donese procedure kako se čuvaju dosije svih sa kojima se radi, na koji način se komunicira između članova tima prilikom dostave izveštaja za dosije (najbolja praksa je da se sve unosi i čuva na jednom organizacijskom kompjuteru, izbegava pisanje izveštaja na privatnim računarima i kasnije slanje putem elektronske pošte). Zaštita podataka predstavlja osnov prava na zaštitu privatnosti, a o tome se posebno mora voditi računa kada se radi sa licima koja su bila na izvršenju zavodskih krivičnih sankcija zbog učinjenih krivičnih dela.

6.2. Prvi kontakt sa štićenikom vaspitno-popravnog doma i kreiranje individualnog plana

Dosadašnji primeri iz prakse potvrdili su da se u realizaciji programa postpenalne podrške, najbolji rezultati postižu ako se napravi kontakt sa članom ili članovima tima, dok je mlada osoba

još uvek u vaspitno-popravnom domu. Imajući navedeno u vidu, a u skladu sa *Smernicama*, neophodno je da osoba koja je određena za primarni kontakt, učini prvi kontakt sa štićenikom vaspitno-popravnog doma, a po odobrenju uprave doma. Tom prilikom osoba određena za primarni kontakt upoznaje se sa osobom zaduženom za realizaciju tretmana sa kojom se obavlja razgovor u cilju stvaranja jasne slike o potrebama štićenika vaspitno-popravnog doma po stupanju na slobodu. Praksa je pokazala da je dobro voditi razgovor kada su prisutna sva tri aktera, ali pred sam kraj razgovora poželjno je da mlada osoba ostane sa kontakt osobom, ukoliko želi da iznese neke detalje koje ne bi iznela ispred svoje realizatorke/realizatora tretmana, a s ciljem sticanja što većeg poverenja. Trajanje razgovora ne treba da bude kraće od 30 minuta niti duže od sat vremena, i poželjno je na kraju ostaviti mogućnost da štićenik vaspitno-popravnog doma napiše pismo ili pozove telefonom ukoliko se seti nečega što je izostavljeno. Na samom kraju, maloletnica/maloletnik potpisuje pismenu saglasnost da se koriste njeni/njegovi lični podaci sa ciljem da se obezbedi sve što je potrebno za kvalitetnu podršku.

Postavljanje pitanja tokom razgovora treba da bude u formi vođenog intervjua i da su pitanja usmerena na sledeće oblasti: stanovanje, posедovanje osnovnih dokumenata, materijalna obezbeđenost, porodični odnosi, uže i šire porodično i socijalno okruženje, planovi u prva tri meseca, prepoznavanje ključnih osoba za podršku i posедovanje veština i znanja za tržište rada. Tokom trajanja razgovora *Smernice* preporučuju da se maloletnicu/maloletnika podstiče da postavi pitanja ukoliko joj/mu

nešto nije jasno, ima neke nedoumice ili želi više informacija o nekoj temi.

Identifikacija prioriternih potreba maloletnice/maloletnika koja/i napušta VPD predstavlja ključno važan korak u procesu planiranja jer će u zavisnosti od toga biti određeni ciljevi i zadaci postpenalne podrške. Kako je u većini situacija reč o mladima koji će se suočiti sa većim brojem problema ili nezadovoljenih potreba, važno je imati u vidu kako su ti problemi međusobno povezani i kako uslovljavaju jedni druge. Posebno važno je dobro odrediti prioritete u rešavanju identifikovanih problema. Na osnovu svih prikupljenih podataka kreira se *plan za postpenalni prihvata*.

Važno je napomenuti da određen broj maloletnica/maloletnika ima mogućnost i odsustva tokom boravka u domu, kada je dobra prilika da budu u kontaktu sa predstavnicima udruženja i pre samog dana otpusta. Ovo je posebno važno za ona udruženja građana koja ne mogu da obezbede dolazak kontakt osobe u dom da se ostvari prvi kontakt.

Prvi kontakt je posebno značajan zbog stvaranja poverenja maloletnica/maloletnika prema udruženju na koje treba da se osloni u prvim danima slobode. Zbog toga, čak i kada ne može da bude fizički, prvi kontakt treba da se odigra posredstvom različitih načina komunikacije. Realizatorke/realizatori tretmana koji imaju informacije o udruženjima građana koja pružaju podršku u lokalnoj sredini u koju se maloletnica/maloletnik vraća motivišu je/ga da stupi u kontakt sa udruženjem pisanim putem. Udruženje kojem se pisanim putem obratio maloletnik/maloletnica u prvom pismu, kojim odgovaraju, treba da ga/je zamole da im vrati potpisano

saglasnost za sakupljanje i čuvanje ličnih podataka i postave dodatna pitanja koja su im potrebna za procenu potreba. Ukoliko se ukaže potreba, ili se proceni kao jednostavniji način komunikacije, povremeno može da se obavlja razmena informacija i telefonskim putem.⁹⁴

6.3. Kreiranje plana za postpenalni prihvata

Kreiranje plana za postpenalni prihvata predstavlja centralno mesto postpenalnom prihvatu lica koje je izašlo na slobodu. Ovaj centralni deo programa postpenalne podrške ima motivišući i usmeravajući uticaj i predstavlja putokaz ka dostizanju krajnjih ishoda, odnosno željenih promena kod lica šticienika vaspitno-popravnog doma koji se na osnovu uslovnog otpusta, obustave izvršenja mere ili izvršenje vaspitne mere u celosti vraćaju na slobodu u život u lokalnoj zajednici. Imajući navedeno u vidu *Smernice* posebnu pažnju posvećuju ovom delu na jasnom definisanju opšteg i posebnih ciljeva:

- Definisani *opšti cilj*, u uopštenoj formi, predstavlja stanje/ishod koje/i je najčešće potpuno različit od aktuelne situacije i on ne obezbeđuje zaštitu od skretanja sa željenog kursa. Ipak, od presudnog je značaja da između svih aktera

---

⁹⁴ Videti više: *Pravila Ujedinjenih nacija o zaštiti maloletnika lišenih slobode* u delu koji se odnosi na način kako se mora ponašati osoblje koje radi sa maloletnicima, kao i pravila koja se tiču povratka u zajednicu. Posebno važnim, smatramo insistiranje da i osoblje unutar ustanove, kao i svi predstavnici udruženja građana koji rade sa ovom populacijom moraju da rade na umanjenju razlike između života unutar i izvan ustanove, a koje vode ka poštovanju dostojanstva maloletnika koji je lišen slobode kao ljudskog bića.

u procesu postoji visok stepen saglasnosti oko opšteg cilja u smislu njegove važnosti i potrebe doseganja;

- Kako opšti cilj ne daje dovoljno jasne i precizne smernice za rad sledeći nužan korak je razrada opšteg cilja, odnosno formulisanje *posebnih ciljeva*. Njih je dobro definisati u formi vremenski određenih, konzistentnih promena trenutne situacije. Dobar primer je definisanje dobijanja jednokratne materijalne pomoći od CSR-a kao posebnog cilja, paralelno sa rešavanjem problema u vezi sa ličnim dokumentima (lična karta i zdravstvena knjižica na prvom mestu). Na ovom primeru se vidi da je važno odrediti dobijanje lične karte kao primarni cilj jer je on i preduslov za ostvarivanje svakog od postavljenih posebnih ciljeva.

Postavljanje zadataka označava aktivnosti i korake koje treba preduzeti da bi se ostvarili postavljeni ciljevi. Smernice ukazuju da pri definisanju "zadataka" on treba da bude konkretan, jasan, koncizno definisan, vremenski određen i merljiv. Polazeći od zadataka donosi se konkretan plan rada, tj. plan aktivnosti koje treba preduzeti u neposrednom radu sa konkretnim maloletnikom u cilju što uspešnije reintegracije u zajednicu.

Kao što smo već ukazali, analiza postojećeg sistema reintegracije maloletnika/ca u Republici Srbiji pokazala je da postoji potreba za organizovanim, pouzdanim i valjanim sistemom praćenja uspešnosti vaspitne mere. Psiho-socijalni status maloletnika/ca procenjivan na početku vaspitne mere može se koristiti za poređenje sa njegovim/njenim profilom na kraju, te dobiti podatak o eventualnim promenama u njegovom/njenom

mišljenju, doživljaju ili načinu funkcionisanja. Takođe, korisno bi bilo u praksu uvesti kontinuirano testiranje maloletnika/ca i procenu individualnog napretka ili potreba.⁹⁵ Međutim, navedeno predstavlja samo prvu fazu u praćenju i evaluaciji napretka maloletnika/ce prilikom izvršenja mere. Praćenje i evaluacija traje i nakon izlaska lica na slobodu i zato je u skladu sa *Smernicama* neophodno formulisati i poseban plan za postpenalni prihvata. *Plan praćenja i evaluacije plana za postpenalni prihvata* podrazumeva definisanje rokova, metoda i tehnika praćenja i evaluacije. Kreiran plan nije „zatvoren” dokument. Naprotiv, izmene i dopune čine prirodan proces dalje individualizacije podrške i usmeravaju kretanje ka postavljenim ciljevima i željenim ishodima. Da bi plan imao tu dinamičku komponentu nužno je planirati periodične revizije.

6.4. Definisani zadaci i njihova realizacija u lokalnoj zajednici

Jedna od prvih oblasti, u kojoj mladoj osobi po izlasku iz ustanove treba pružiti podršku, je *obezbeđivanje lične dokumentacije*. Biće neophodno da se obave brojne administrativne procedure u vezi sa regulisanjem ličnog statusa, kao što su npr. dobijanje ličnih dokumenata, upis u školu ili odgovarajući oblik profesionalnog osposobljavanja, prijava na evidenciju Nacionalne službe za zapošljavanje, regulisanje zdravstvenog osiguranja i zdravstvene zaštite itd. Ukoliko

---

⁹⁵ Stevanović, I., Batrićević, A., Protič, S. (2016) *op. cit.* str. 311-312.

maloletnica/maloletnik nema ličnu kartu (vrlo često ni rešeno prebivalište) tu najznačajniju ulogu ima CSR koji ga može prijaviti na svojoj adresi i pokriti troškove izrade lične karte, kao što je pomenuto u primerima gore. Zato je potrebno sa ovom ustanovom stupiti u kontakt već prvog dana po stupanju na slobodu. Kao što je već pomenuto, u gotovo svim slučajevima oni su punoletni u trenutku stupanja na slobodu i mogu samostalno da podnose sve zahteve u CSR-u. Uloga kontakt osobe je da pomogne da se snađe u administrativnim zahtevima koji se stavljaju ispred njih i upozna je/ga unapred sa svim pravima kako bi se sprečile greške u procesu i samim tim procesi odužili. S obzirom na to da se radi o ustanovama gde zaposleni nemaju uvek razumevanja za neznanja i slabije komunikativne veštine ovih mladih, nekada je dovoljno biti pored njih kao podrška i ohrabriti ih u situacijama kada nailaze na nerazumevanje, diskriminaciju i direktno odbacivanje.

Pronalaženje smeštaja predstavlja urgentnu potrebu na čijem rešavanju prvo treba raditi i to dok je maloletnica/maloletnik još u domu. U obezbeđivanju smeštaja najveća podrška se može dobiti od CSR-a u vidu obezbeđivanja novčane pomoći za zakup smeštaja ili obezbeđivanja smeštaja u nekom od Prihvatišta za odrasla i stara lica. Ukoliko CSR ne može da pomogne u rešavanju tog problema, organizovanje manjih akcija za prikupljanje novčane pomoći za zakup prostora predstavlja alternativu.

Pronalaženje zaposlenja može se posmatrati i kao urgentna potreba za one mlade koji nemaju smeštaj i stalno prebivalište. Kako bi sebi obezbedili novčana sredstva za stanovanje na prosocijalan način treba u što hitnijem roku da pronađu zaposlenje.

Kao što je već pomenuto, udruženja građana koja pružaju podršku treba aktivno da rade na povezivanju sa poslodavcima na lokalnom nivou koji bi bili spremni da ove mlade zapošljavaju već u prvim danima slobode. Na osnovu saznanja o tome za koja zanimanja se obučavaju mladi koji se nalaze u domu, treba da okupe poslodavce u svojoj lokalnoj zajednici kroz fokus grupe, panel diskusije, promocije ili akcije, rade na njihovoj senzibilizaciji i motivišu ih da otvore vrata svojih firmi za mlade kojima udruženja pružaju pomoć. Tim iz udruženja građana (civilnog sektora) može da pomogne maloletnici/maloletniku u tome da razvije veštine ličnog predstavljanja poslodavcu, zatim veštine pisanja motivacionih pisama i biografije, kao i da usvoji veštine adekvatne komunikacije prilikom razgovora sa poslodavcem. Za te potrebe mogu da se povežu sa spoljnim saradnicima koji imaju znanja i veštine iz te oblasti.

Kada se reše urgentne potrebe, mogu se sprovoditi aktivnosti koje utiču na *povećanje kvaliteta života*. Na prvom mestu tu je *sređivanje porodičnih odnosa*, koje je potrebno većini porodica u koje se ovi mladi vraćaju. Za ovu vrstu podrške treba se povezati sa institucijama i organizacijama u lokalnoj zajednici koje imaju stručnjake koji se bave porodicama (kao što su Savetovališta za brak i porodicu pri CSR-u ili Savetovalište za mlade pri Domovima zdravlja).

Paralelno sa svim aktivnostima treba raditi na *kreiranju prosocijalnog okruženja* i usmeravati mladu osobu da pronalazi nove prijatelje koji nisu iz društva koje je bilo povezano sa činjenjem krivičnih dela. Za ovakvu vrstu podrške važno je uključiti

ih u organizacije i institucije u lokalnoj zajednici koje okupljaju mlade. Pre svega, tu mislimo na Kancelarije za mlade, omladinske jedinice Crvenog krsta i druge humanitarne organizacije koje uključuju mlade u volonterske akcije.

Na kraju, ali nikako najmanje bitno, je i podrška *u uzdržavanju i odvikavanju od zavisnosti od upotrebe alkohola i opojnih droga*. Ova vrsta podrške počinje prvim danom stupanja na slobodu, a planira se već nakon prvog kontakta. Tokom prvog kontakta važno je dobiti informacije da li su postojali problemi sa opojnim drogama i da li je bilo pokušaja lečenja. Za ovu vrstu podrške, ukoliko nema stručnjaka u samom udruženju, pomoć i podršku treba potražiti među organizacijama i institucijama koje se bave lečenjem bolesti zavisnosti kao što su savetovališta pri zdravstvenim ustanovama ili udruženja građana.⁹⁶

---

⁹⁶ Prema zvaničnim statističkim podacima na celoj teritoriji Republike Srbije, kao i analizom prakse Višeg suda u Beogradu za period 2014–2019. godina (suda koji pokriva i do 60% procenata celokupnog maloletničkog kriminaliteta u Srbiji na godišnjem nivou) poslednjih godina može zapaziti značajan rast krivičnih dela koja čine maloletnici povezanih sa drogom. Pored neovlašćenog držanja opojne droge koje je najčešće krivično delo vezano za drogu, neki autori posebno ističu neophodnost šireg sagledavanja ove problematiku u smislu povezivanja sa brojnim imovinskim deliktima koji maloletnici čine, često podstrekavani od strane punoletnih, a u vezi sa stavljanjem u promet opojnih droga. Treba skrenuti pažnju na složenost ove problematike, ističući značaj prevencije ali i razumevanja neophodnosti posebne podrške u postpenalnom prihvatu onih lica koji su imali probleme sa drogom ili u vezi vršenja krivičnih dela vezanih za zloupotrebu droga po izlasku na slobodu. Videti šire: Jovanović, S., Sofrenović, V., Marković, Lj. (2020) "Maloletni učinioci krivičnih dela i droga – gde smo danas?", u: Milićević, M., Stevanović, I. (ur.) *Droga i narkomanija: pravni, kriminološki, sociološki i medicinski problemi*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 261-278 ; Stevanović, I., Zečević, O. (2020) "Krivična dela maloletnika u vezi sa drogom – prevencija i suzbijanje", u: Milićević, M., Stevanović, I. (ur.) *Droga i narkomanija: pravni, kriminološki, sociološki i medicinski problemi*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

6.4. Praćenje realizacije postpenalnog plana podrške i dostizanje kratkoročnih ciljeva

Prilikom kreiranja postpenalnog plana podrške uzimaju se u obzir svi prikupljeni podaci. Za svaki plan pravi se vremenski okvir za koji se očekuje da će se realizovati. Sam plan, koji je u pisanoj formi, pored nabrojanih posebnih ciljeva definiše prava i obaveze maloletnice/maloletnika, ali i prava i obaveze udruženja koje sprovodi program. Tako napisan plan dobija formu „ugovora“ sa kojim su upoznate obe strane, potpisuju ga i time se obavezuju da će ga se pridržavati. Iako nepoštovanje ovakvog ugovora ne povlači neke sudske posledice već samo prekid pružanja podrške, on pre svega ima ulogu da motiviše mladu osobu da aktivno bude uključena u kreiranje svoje „slobode“. Tim određuje koliko često će se sastajati i preispitivati rad na dostizanju ciljeva. Poželjno je da se organizuju susreti najmanje jednom mesečno sa osobom kojoj se pruža podrška oko preispitivanja planova. Tada je potrebno proći kroz svaki postavljeni cilj, videti da li je dostignut, ako nije onda videti dokle se stiglo ili šta treba promeniti i preduzeti drugačije od planiranog da bi se dostigao. Na kraju programa, tim treba da napiše jedan sveobuhvatni izveštaj sa zaključcima.

Od prvog kontakta sve informacije koje se prikupljaju čuvaju se u pisanoj (elektronskoj i štampanoj) formi, dok se posle svake preduzete aktivnosti piše izveštaj. Svi podaci se čuvaju na jednom mestu i predstavljaju dosije. Svi podaci čuvaju se u skladu sa *Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti*⁹⁷.

---

⁹⁷ *Zakon o zaštiti podataka o ličnosti*, "Službeni glasnik RS", br. 87/2018.

Program se smatra završenim onda kada se dostignu svi postavljeni ciljevi, odnosno osoba postane samostalna u obavljanju svih svojih prosocijalnih društvenih uloga. U neuspješnom slučaju program se prekida onda kada dođe do činjenja novih krivičnih dela ili konzumiranja opojnih droga, ode na izvršenje neke druge kazne ili jednostavno osoba iskaže želju da izađe iz programa. Naravno, svakome treba ostaviti priliku da ostane u kontaktu sa članovima tima, kako zbog njegove potreba za komunikacijom tako i zbog praćenja efekata programa.

6.5. Zapošljavanje maloletnica i maloletnika koji napuštaju vaspitno-popravni dom

Najvažniji korak ka reintegraciji u društvo bivših štićenika Vaspitno-popravnog doma u Kruševcu, predstavlja njihovo zaposlenje a to je ujedno i najvažnija karika u postpenalnom prihvatu ovih lica. Međutim, uključivanje mladih koji su imali "sukob sa zakonom" na tržište rada i dalje je veliki izazov za privredu, ali i za celokupno društvo. Mogućnost za njihovo zaposlenje, pored borbe sa predrasudama, podrazumeva ispunjenje brojnih prethodnih uslova kao što su promena navika i usvajanje novih obrazaca ponašanja, sticanje potrebnih znanja, veština i sposobnosti, upoznavanje sa odnosima u svetu rada, dovođenje u kontakt sa poslodavcima.

Uključivanje u svet rada je najznačajniji korak na putu osamostaljivanja i sticanja ekonomske, ali i druge vrste nezavisnosti i pronalaženja sopstvenog mesta u društvu. Upravo zato bi trebalo da pažljivo budu osmišljeni i planirani svi koraci u ovom procesu, a

na čemu program koji se trenutno realizuje posebno insistira. Kako bi prvi susret bivših štićenika vaspitno-popravnog doma sa svetom rada, poslodavcem, nadređenima, kolegama, radnim obavezama, imao pozitivan uticaj na njihov dalji profesionalni, ali i lični razvoj i uspeh, postojanje individualnog plana u tom procesu za svakog od ovih lica, predstavlja neophodnost i nužnost. Nažalost, predrasude nisu uvek samo na strani poslodavca, često ih srećemo i kod korisnika ovih programa koji su u velikoj meri već izgubili poverenje kako u svoju najbližu okolinu, tako i društvo u celosti.

Poštovanje zakonskih normi je minimum standarda koje mora da poštuje poslodavac prilikom svakog zapošljavanja i zadržavanja zaposlenog u kompaniji, pa samim tim i mlade koji su bili u VPD-u, a u zavisnosti od svojih poslovnih i finansijskih mogućnosti, svoje delatnosti, uvek treba da traži nove načine njihovog uključivanja i prilagođavanja radnom okruženju jer svaki usmeren i spašen mladi život svakako je uspeh i za celo društvo.

Moramo da istaknemo da su samim *Ustavom Republike Srbije* (2006) zagarantovana ljudska i manjinska prava i slobode. Ovim najvišim pravnim aktom zabranjena je svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu. Odredbe o zabrani diskriminacije sadrži i *Zakon o zabrani diskriminacije*⁹⁸, ali i *Zakon o radu*⁹⁹ koji je osnovni propis kada je u pitanju regulisanje prava, obaveza i odgovornosti iz radnog odnosa i po osnovu rada. *Zakon o*

---

⁹⁸ *Zakonu o zabrani diskriminacije*, "Službeni glasnik RS", br. 22/2009.

⁹⁹ *Zakon o radu*, "Službeni glasnik RS", br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – odluka US, 113/2017 i 95/2018 – autentično tumačenje.

radu izričito zabranjuje neposrednu i posrednu diskriminaciju lica koja traže zaposlenje kao i zaposlenih. Podatak da je neko lice bilo u vaspitno-popravnom domu ne vidi se u izvodu iz kaznene evidencije, a ukoliko poslodavac i ima informaciju da je lice koje traži posao bilo u domu, to nikako ne bi smelo da bude razlog za odbijanje, ukoliko ono ispunjava druge tražene uslove. Sa druge strane, ne smatraju se diskriminacijom posebne mere uvedene radi postizanja pune ravnopravnosti, zaštite i napretka lica, odnosno grupe lica koja se nalaze u nejednakom položaju, pa ukoliko bi poslodavac želeo da prilikom odlučivanja prednost da kandidatu koji spada u neku od ranjivih kategorija, to se ne bi smatralo diskriminacijom već predstavlja tzv. mere afirmativne akcije koje upravo služe smanjenju diskriminacije. Diskriminacija je zabranjena u odnosu na uslove za zapošljavanje i izbor kandidata za obavljanje određenog posla, uslove rada i sva prava iz radnog odnosa, obrazovanje, osposobljavanje i usavršavanje, napredovanje na poslu, otkaz ugovora o radu.

Prema *Zakonu o zabrani diskriminacije* zaštitu od diskriminacije uživa kako lice koje je u radnom odnosu tako i ono lice koje obavlja privremene i povremene poslove ili poslove po ugovoru o delu ili drugom ugovoru, lice na dopunskom radu, lice koje traži posao, student i učenik na praksi, lice na stručnom osposobljavanju i usavršavanju bez zasnivanja radnog odnosa, volonter i svako drugo lice koje po bilo kom osnovu učestvuje u radu. Prilikom zasnivanja radnog odnosa poslodavac od kandidata ne može da zahteva podatke koji nisu relevantni za njegov rad, kao ni dostavljanje isprava i drugih dokaza koji nisu od neposrednog značaja za

obavljanje onih poslova za koje zasniva radni odnos. Zaključivanjem ugovora o radu ova lica, baš kao i sva druga, imaju sva prava, obaveze i odgovornosti iz radnog odnosa koja se odnose na pravo na zaradu, pravo na jednaku zaradu za rad iste vrednosti, pravo na dnevni, nedeljni, godišnji odmor, bezbednost i zdravlje na radu, pravo na plaćeno odsustvo, zdravstvenu zaštitu, zaštitu ličnog integriteta, dostojanstvo ličnosti i druga prava u slučaju bolesti, smanjenja ili gubitka radne sposobnosti i brojna druga prava i oblike zaštite predviđene zakonom i aktima samog poslodavca. Ovo je naročito važno napomenuti poslodavcima s obzirom na to da se često radi o licima koja nemaju dovoljno saznanja o svojim pravima iz radnog odnosa, te je ponekad od strane poslodavca potrebno uložiti i malo dodatnog vremena kako bi ona na adekvatan način bila informisana o svojim osnovnim pravima u vezi sa radom i kako bi se mogućnosti za zloupotrebu svele na najmanju moguću meru.

Ukoliko se pak radi o licima koja još uvek nisu navršila 18 godina života, za njih *Zakon o radu* predviđa posebnu zaštitu, kako prilikom samog zasnivanja radnog odnosa tako do zabrane rada na određenim poslovima, koji su taksativno nabrojani zakonom (poslovi na kojima se obavlja naročito težak fizički rad, rad pod zemljom, pod vodom ili na velikoj visini, poslovi koji uključuju izlaganje štetnom zračenju ili sredstvima koja su otrovna, kancerogena ili koja prouzrokuju nasledna oboljenja, kao i rizik po zdravlje zbog hladnoće, toplote, buke ili vibracije i poslovi koji bi, na osnovu nalaza nadležnog zdravstvenog organa, mogli štetno i sa povećanim rizikom da utiču na njegovo zdravlje i život s obzirom na njegove psihofizičke sposobnosti). Takođe, posebne mere zaštite

predviđene su i za zaposlene između navršene 18. i 21. godine života koji se prema pojedinim zakonima smatraju mlađim punoletnim licima. Svakako da postoji još mnogo načina za učenje i delovanje osim usvajanja i poštovanja navedenih elementarnih prava ove ranjive kategorije lica.

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku kada su u pitanju mladi od 15. do 24. godine života nezaposlenost je i dalje visoka i iznosi 26% dok ne postoje relevantni podaci o tome koliki procenat njih pripada posebno osetljivim i ranjivim kategorijama, kakvi su mladi koji su tema ove publikacije. Značajan broj mladih još uvek radi u takozvanoj *sivoj zoni* bez bilo kakvih ugovora ili putem različitih oblika radnog angažovanja, ali bez zasnivanja radnog odnosa što ima za posledicu neuživanje punog obima elementarnih prava iz rada i po osnovu rada, dok za ranjive kategorije kao što je ova, postoji povećana zloupotreba njihovog rada. Do ove povećane zloupotrebe, pa čak i do uključivanje u različite oblike prinudnog rada dolazi iz više razloga, kao što su: neznanje i neinformisanost, neadekvatna uloga porodice ili njeno potpuno odsustvo, nezainteresovanost, nedovoljno životno iskustvo ovih lica, nesigurnost, „nužde“, itd.

ZAKLJUČAK

Postpenalni prihvata, resocijalizacija i reintegracija maloletnika moraju da budu u fokusu svake države, jer se preko uspešnosti ovih instituta meri i uspešnost kriminalne politike jedne države prema maloletnim učiniocima krivičnih dela i ukoliko nema uspešnosti na ovom planu, ukoliko sistem maloletničkog pravosuđa nije povezan sa sistemom socijalne zaštite, obrazovanja, kao i sistemom postpenalnog prihvata koji se primenjuje prema punoletnim učiniocima krivičnih dela, rezultati postignuti u tretmanu maloletnih lica i završene obuke neće biti dovoljni da ova lica pri izlasku iz ustanova iz sistema maloletničkog pravosuđa, ne ponove vršenje krivičnog dela. Zato je povratak u zajednicu maloletnika nakon lišenja slobode i izvršenja mera zavodskog karaktera uz postpenalnu podršku, prioritet svakog društva i veliki izazov kako za društvo u celini, tako i za svakog maloletnika/cu koja se vraća u život na slobodi.

Važno je ipak imati na umu da za politike socijalnog uključivanja „dece u sukobu sa zakonom“ i njihovu reintegraciju u lokalnu zajednicu moraju biti osmišljena posebna ciljana rešenja koja mogu da im pomognu prilikom povratka u porodični život, proces obrazovanja, kao i prilikom zaposlenja, a nakon otpuštanja iz

ustanova iz sistema maloletničkog pravosuđa. Razvoj posebnih procedura, uključujući i punu primenu u praksi uslovnog otpusta, pohađanje kurseva koji će im omogućiti sticanje životnih veština i lakše zaposlenje, moraju biti osmišljeni i realizovani još prilikom ulaska maloletnika u ustanovu. Takođe, nadležni organi moraju da prepoznaju i ustanove službe i usluge čiji zadatak treba da bude pomoć maloletnicima prilikom povratka u društvo i to dok je maloletnik/ca još u ustanovi na izvršenju mere.

Napori koji se poslednjih godina čine, idu u pravcu prepoznavanja neophodnosti pružanja šanse, prepoznavanja i prevazilaženja rizika, i stvaranja uslova za pronalaženje posla u lokalnoj zajednici koja će biti spremnija da prihvati maloletnice/maloletnike koji izlaze iz Vaspitno-popravnog doma u Kruševcu bez predrasuda. Na prevazilaženju predrasuda mora da se radi kontinuirano, a prevazići ih možemo jedino podrškom ovim licima nakon obustave mere ili njenim izvršenjem.

Mere moraju da budu individualno osmišljene i treba da im pomognu da sami ojačaju i budu spremniji da prihvate izazove sa kojima će se suočiti pri izlasku na slobodu. Ta podrška treba da dođe sa svih strana, da snažno sinhronizuje rad državnih institucija sa ostalim snagama koje postoje u lokalnoj zajednici, a pre svega, sa udruženjima građana. Sa druge strane, mora se raditi na informisanju poslodavaca i jačati njihova spremnost da prevaziđu predrasude i daju šansu ovim licima tako što će biti spremni da ih zapošljavaju.

Kada govorimo o poslodavcima, razlog zbog kojeg bi se oni opredelili da daju šansu mladoj osobi koja je bila u zavodskoj

ustanovi zbog izvršenog krivičnog dela, u prvom redu, nije lukrativne prirode, već uključuje i onu društvenu, a naročito humanu komponentu. Kada želi da pruži šansu takvoj osobi, poslodavac treba da bude svestan da se radi o mladoj osobi koja može dosta da uči i da se menja, prihvatajući brojne pozitivne modele u čemu i on može i treba da bude podstrek i pomoć. Svaka osoba, takođe, poseduje odgovarajuće talente i veštine, ponekad su oni i jedinstveni, čak i izuzetni, tako da i to treba uzeti u obzir prilikom pružanja šanse.

Zato ova podrška i rušenje predrasuda i počinje u samom domu u Kruševcu. U tom smislu, već tokom boravka u instituciji, maloletnice i maloletnici imaju priliku da pohađaju i steknu osnovno i srednjoškolsko obrazovanje po programu obrazovanja odraslih koje im mora obezbediti bar funkcionalnu pismenost. Takođe, mora im biti pružena prilika da budu raspoređeni u jednu od radionica u kojima tokom boravka u vaspitno-popravnom domu imaju priliku da budu obučeni za neki od zanata koji će im dati veće šanse za zapošljavanje u lokalnoj zajednici (keramičarski, zidarski, pekarski i sl.). Nakon izlaska iz ustanove ovim licima bi bila značajna i dodatna podrška u daljem obrazovanju i profesionalnom usavršavanju kroz očuvanje kontakta sa školama koje su ranije pohađali/e i ugovore o saradnji sa određenim srednjim školama koje bi ih prihvatile po isteku vaspitne mere.

Takođe, tokom celog procesa rehabilitacije potrebno je sprovođenje strukturiranih programa edukacije maloletnica i maloletnika o veštinama neophodnim za zaposlenje (kao što su načini konkurisanja za radno mesto, pisanja biografije ili vežbanja

snalaženja tokom intervjua) i samostalni život (na primer, raspolaganje budžetom, plaćanje računa, obezbeđivanje ličnih dokumenata). Važna je i formalna podrška u procesu zapošljavanja ili traženja prakse kod poslodavaca, u firmama, kao i rešenje za bivše prestupnike/ce koji/e nemaju mesto stanovanja kojem bi mogli/e da se vrate.

I na kraju, želimo još jednom da naglasimo da razvoj programa reintegracije i postpenalne podrške igra veoma bitnu ulogu u resocijalizaciji i integraciji maloletnika. Od sadržine ovih programa, njihovog kvaliteta i uspešnosti u velikoj meri zavisiće da li će se ova lica vratiti vršenju krivičnih dela. Moramo razumeti da postpenalna podrška predstavlja važnu fazu u procesu reintegracije maloletnika za život u lokalnoj zajednici, prevashodno nakon izvršenja mera zavodskog karaktera. Zbog toga je izuzetno bitno da ova završna faza omogući da maloletnici, po pravilu već punoletna lica po izlasku iz ustanova, imaju podršku i steknu znanja, veštine i sposobnosti za život na slobodi u skladu sa prihvatljivim društvenim normama. Međutim, sticanje ovih veština i osposobljavanje za određena zanimanja dok je maloletnik u ustanovi, predstavlja jednu kariku, a raznovrsne aktivnosti od kojih postpenalni tretman kao poslednja faza u resocijalizaciji predstavlja drugu i nezamenljivu kariku.

Da li će programe postpenalne podrške realizovati država samostalno ili u sinergiji sa predstavnicima civilnog društva, zavisi od normativnog okvira svake države. Iskustva iz prakse potvrđuju da se najbolji rezultati upravo postižu u sinergiji države i njenih institucija i organizacija civilnog društva (udruženja građana) i

tržišta rada. Ovakav način omogućava sprovođenje postpenalne podrške na lokalnom nivou, tj. nivou lokalne zajednice i lakše se prihvata od samih korisnika tretmana. Time se, što je kod maloletničke populacije još značajnije, doprinosi istinskom prihvatanju resocijalizacije, a ne samo puko ispunjavanje obaveza. Treba naglasiti da i postojeći zakonski okvir daje dovoljno prostora da se postpenalni tretman lica, koji su bili štićenici Vaspitno-popravnog doma u Kruševcu, sprovodi zajedničkim naporima državnih organa i civilnog sektora. Da bi sve navedeno bilo moguće, neophodno je stvoriti uslove za bolje povezivanje sistema maloletničkog pravosuđa, sistema socijalne zaštite i sistema postpenalnog prihvata punoletnih učinioca krivičnih dela.

LITERATURA

- Altschuler, D. M., Armstrong, T., & MacKenzie, D. L. (1999) *Reintegration, supervised release, and intensive aftercare*, US Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Batrićević, A., Srnić Nerac, J., Marković, J. (2018) "Post-Institutional Care of Juvenile Perpetrators of criminal Offences in Serbia-key Problems in Legislation and Practice", u: Stevanović, I. (ur.) *Pravda po meri deteta*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Batrićević, A., Srnić, Nerac, J., Marković, J. (2018) "Post-Institutional Care of Juvenile Perpetrators of criminal Offences in Serbia-key Problems in Legislation and Practice", u: *Pravda po meri deteta - tematski zbornik radova međunarodnog značaja* (2018), Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

- Batrićević, A., Srnić, J. (2013) "Uloga udruženja građana u postpenalnom tretmanu", *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 51(2).
- Chesney-Lind M, Sheldon R. (1992) *Girls, Delinquency, and Juvenile Justice*, Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Čopić, S. (2016) "Delinkventno ponašanje maloletnih lica: obim i struktura", u: Nikolić-Ristanović, V. (ur.) *Delinkvencija i viktimizacija maloletnih lica u Srbiji: Rezultati Međunarodne ankete samoprijavlivanjem delinkvencije*. Beograd: IGP "Prometej".
- Fortier, M. A., DiLillo, D., Messman-Moore, T. L., Peugh, J., DeNardi, K. A., & Gaffey, K. J. (2009) "Severity of child sexual abuse and revictimization: The mediating role of coping and trauma symptoms", *Psychology of Women Quarterly*, 33(3).
- Gaarder, E., Belknap, J. (2002) "Tenuous Borders: Girls Transferred to Adult Court", *Criminology*, 40.
- Hrnčić, J. (2009) *Prestupništvo mladih, rizici, tokovi i ishodi*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Hrnčić, J. (2011) *Depresija i delinkvencija*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

- Ignjatović, Đ. (2013) "Normativno uređenje izvršenja vanzavodskih krivičnih sankcija u Srbiji", *Crimen*, 4(2).
- Ignjatović, Đ. (2013) *Metodologija istraživanja kriminaliteta*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Ignjatović, Đ. (2015) "Kriminalitet maloletnika: stara tema i nove dileme", u: Stevanović, I. (ur.) *Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Ignjatović, Đ. (2018) *Pravo izvršenja krivičnih sankcija* (šesto izmenjeno i dopunjeno izdanje), Biblioteka *Crimen*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Jovanović, S., Sofrenović, V., Marković, Lj. (2020) "Maloletni učinioci krivičnih dela i droga – gde smo danas?", u: Milićević, M., Stevanović, I.(ur.) *Droga i narkomanija: pravni, kriminološki, sociološki i medicinski problemi*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Joyce, P., Wain, N. (2010) *A Dictionary of Criminal Justice*, London: Routledge.
- Knežić, B. (2011) "Zatvorska kazna: represija i /ili resocijalizacija", u: Kron, L., Knežić, B. (ur.) *Kriminal i državna reakcija: fenomenologija, mogućnosti*,

perspektive, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

- Knežić, B. (2017) *Obrazovanje osuđenika: način da se bude slobodan*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
- Konstantinović Vilić, S., Kostić, M. (2006) *Penologija*, Niš: "Sven".
- Kostić, M., Dimovski, D. (2011) "Postpenalna pomoć kao oblik tretmana i/ili kriminalno politička mera - prostor i način njene primene", *Zbornik radova Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu*, vol. 58. br. 1.
- Kovačević, M. (2016) "Opis uzorka", u: Nikolić-Ristanović, V. (ur.) *Delinkvencija i viktimizacija maloletnih lica u Srbiji: Rezultati Međunarodne ankete samoprijavlivanjem delinkvencije*, Beograd: IGP Prometej.
- Loeber, R. et al. (1999) *Behavioral antecedents to serious and violent juvenile offending: Joint analyses from the Denver Youth Survey, Pittsburgh Youth Study, and the Rochester Youth Development Study*, *Studies in Crime and Crime Prevention*, 8.
- Moffitt, T. E. (1993) "Life-course-persistent" and "adolescence-limited" antisocial behavior: A developmental taxonomy, *Psychological Review*, vol. 100.

- Moffitt, T. E. (Ed.). (2001) *Sex differences in antisocial behaviour: Conduct disorder, delinquency, and violence in the Dunedin Longitudinal Study*, Cambridge University Press.
- Moffitt, T. E., & Caspi, A. (2001) "Childhood predictors differentiate life-course persistent and adolescence-limited antisocial pathways among males and females", *Development and psychopathology*, 13(02).
- Mršević, Z. (2005) "Maloletni autori grafita mržnje", u: Stevanović, I. (ur.) *Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Nikolić Ristanović, V. (2014) "Između ideologije i na dokazima zasnovanih društvenih odgovora na maloletničku delinkvenciju" u: Nikolić Ristanović, V. & Stevković, Lj. (ur.) *Maloletnička delinkvencija u svetu i Srbiji - trendovi i društveni odgovori*, Beograd: "Prometej" & Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu.
- Nikolić Ristanović, V. (2014) "Određivanje pojma i njegove konsekvence: kriminalitet maloletnika ili maloletnička delinkvencija" u: Nikolić Ristanović, V. & Stevković, Lj. (ur.) *Maloletnička delinkvencija u svetu i Srbiji - trendovi i društveni odgovori*, Beograd: "Prometej" & Fakultet za

specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu.

- Pavićević, O., Stevanović, I. (2015) "Rizična ponašanja dece i mladih - rizik i otpornost" u: Stevanović, I. (ur) *Maloletnici kao učinioci i kao žrtve krivičnih dela i prekršaja*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Perić, O., Milošević, N., Stevanović, I. (2008) "Analiza kretanja broja i vrste izrečenih krivičnih sankcija prema maloletnicima u periodu 2003-2007", u: *Politika izricanja krivičnih sankcija prema maloletnicima u Srbiji*, Beograd: Centar za mir i razvoj demokratije.
- Petrović, M., Stevanović, I, Golić-Ružić, M., Anđelković, M. (2015) *Drugi i treći alternativni periodični izveštaj o primeni Konvencije o pravima deteta u Republici Srbiji (2008-2014)*, Beograd: Centar za prava deteta.
- Simeunović Patić, B. (2009) *Kriminalitet maloletnika u Srbiji i savremena društvena reakcija*, doktorska disertacija, Kragujevac: Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu.
- Srnić, J., Kovačević, N., Nikolić, N. (2014) *Život posle zatvora*, Beograd: Centar za prevenciju kriminala i postpenalnu pomoć NEOSTART, str. 56-59.
- Srnić, J., Vulević, D. (2016) "Načela dobre postpenalne prakse", u: *Moderno društvo i postpenalna praksa*,

Beograd: Centar za prevenciju kriminala i postpenalnu pomoć NEOSTART.

- Srnić, J., Vulević, D. (2016) *Moderno društvo i postpenalna praksa*, Beograd: Centar za prevenciju kriminala i postpenalnu pomoć NEOSTART, str. 19-29.
- Stevanović, I. (2012) "Koraci ka unapređenju sistema evidencije, prikupljanja i praćenje podataka od značaja za statistiku u okviru sistema maloletničkog pravosuđa u Republici Srbiji", *Temida*, br. 3.
- Stevanović, I. (2012) "Pravac reforme sistema maloletničkog pravosuđa u Republici Srbiji u 2012. godini – mere, sankcije i načini vođenja evidencija", u: Kron, L. (ur) *Delikt, kazna i mogućnost socijalne profilakse*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Stevanović, I. i dr. (2012) "Izvršenje vaspitne mere posebne obaveze (samostalno i uz vaspitnu meru pojačanog nadzora)", u: Stevanović, I. (ur.) *Korak ka preuzimanju odgovornosti*, Beograd: Centar za prava deteta, dostupno na sajtu: www.cpd.org.rs.
- Stevanović, I., Batrićević, A., Milojević, S. (2016), "What to expect after juvenile correctional institution? Recidivism or reintegration", *Criminal and Misdemeanor Sanctions and Measures: Imposing, Enforcement and Conditional Release, Criminal and Misdemeanor Sanctions and Measures: Imposing, Enforcement and Conditional*

Release, Belgrade: Institute of Criminological and Sociological Research.

- Stevanović, I., Međedović, J., Petrović, B., & Vujičić, N. (2018). *Ekspertska istraživanje i analiza povrata u Republici Srbiji*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u saradnji sa Organizacijom za evropsku bezbednost i saradnju - Misija OEBS u Srbiji.
- Stevanović, I., Vujičić, N. (2019), "Adequate Training of Juveniles Deprived of Liberty: A step Toward Successful Reintegration", *Protection of the Rights of the Child "30 Years After the Adoption on the Convention of the Rights of the Child*, Novi Sad: Pokrajinski zaštitnik građana & Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Stevanović, I., Zečević, O. (2020) "Krivična dela maloletnika u vezi sa drogom – prevencija i suzbijanje", u: Milićević, M., Stevanović, I. (ur.) *Droga i narkomanija: pravni, kriminološki, sociološki i medicinski problemi*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Stevanović, Z. (2014) "Postpenalna pomoć osuđenima" u: *Tretman osuđenih u zatvorskom sistemu Srbije*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Škulić, M., Stevanović, I. (1999) *Maloletni delinkventi u Srbiji*, Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.

- Škulić, M. (2011) *Maloletničko krivično pravo*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu & Službeni glasnik.
- Van I. Jzendoorn, M.H. (1997) "Attachment, Emergent Morality, and Aggression: Toward a Developmental Socio-emotional Model of Antisocial Behaviour", *International Journal of behavioral development*, 21(4).
- Srnić, J., Kovačević, N., Nikolić, N. (2014) "Primeri dobre prakse u Srbiji", u: *Život posle zatvora*, Beograd: Centar za prevenciju kriminala i postpenalnu pomoć NEOSTART.
- Vučković Šahović, N. Doek, J. Zermatten, J. (2012) *The Rights of the Child in International Law*, Berne: Stampfli Publications Ltd.
- Vujičić, N. (2020) "Stanje i tendencije kriminaliteta maloletnika u Republici Srbiji", Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Godina XXXIX, br. 1.

Odabrani instrumenti

- Agenda Evropske unije o pravima deteta usvojena od strane Evropske Komisije Evropske unije 52011DC0060 od 15. februara 2011. godine 52011DC0060, (52011DC0060,15. februar 2011. godine).
- Evropska komisija: Izveštaj o skriningu za Poglavlje 23 - Pravosuđe i osnovna prava, EUMD45/14,u

http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/Skrining/Screening%20Report%2023_SR.pdf

- Evropska komisija: Izveštaj o skriningu za Poglavlje 24 - Pravosuđe i osnovna prava, EU MD 46/14, u http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/Skrining/Screening-report-chapter-24-serbia.pdf
- *Fakultativni protokol o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji uz Konvenciju o pravima deteta* ("Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 22/02).
- *Fakultativni protokol o učešću dece u oružanim sukobima uz Konvenciju o pravima deteta* ("Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 22/02).
- *Konvencija o pravima deteta*, "Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 15/90.
- *Krivični zakonik*, Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014.
- *Opšti Komentar* br. 10: "Prava dece u maloletničkom pravosuđu", usvojen od Komiteta za prava deteta 25. aprila 2007. godine na 44 sednici (CRC/C/GC/10).
- *Pravila o zaštiti maloletnika lišenih slobode*, usvojena rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 45/113 od 14. decembra 1990. godine (A/Rezol/45/113, 14. decembar 1990).

- *Pravilnik o izvršenju vaspitnih mera posebnih obaveza*, Službeni glasnik RS, br.94/2006.
- *Pravilnik o kućnom redu vaspitno-popravnog doma*, Službeni glasnik RS, br. 71/2006.
- Republički zavod za statistiku (2019) *Bilten: punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2018 - prijave, optuženja i osude*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Republika Srbija: Republički zavod za statistiku (2019) *Bilten: maloletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2018 - prijave, optuženja i osude*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- *Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta*, usvojene 17. novembra 2010. na 1.098. zasedanju zamenika ministara Saveta Evrope - Redigovana verzija od 31. maja 2011.
- *Smernice za prevenciju maloletničke delinkvencije (Rijadske smernice)* usvojene rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 45/112 od 14. decembra 1990. godine (A/Rezol/45/112, 14. decembar 1990).
- *Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe (Pekinška pravila)*, usvojena rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 40/33 od 29. novembra 1985. godine (A/Rezol/40/33, 29. novembar 1985).

- *Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za mere alternativne institucionalnom tretmanu*, usvojena rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 45/100 od 14. decembra 1990. godine (A/Rezol/45/110, 14. decembar 1990).
- *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija*, Službeni glasnik RS, br. 55/2014.
- *Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera*, Službeni glasnik RS, br. 55/2014.
- *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, Službeni glasnik RS, br. 85/2005.
- *Zakon o radu*, "Službeni glasnik RS", br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – odluka US, 113/2017 i 95.
- *Zakon o socijalnoj zaštiti*, Službeni glasnik RS, br. 24/2011.
- *Zakon o zaštiti podataka o ličnosti*, "Službeni glasnik RS", br. 87/2018.
- *Zakonik o krivičnom postupku*, Službeni glasnik RS, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.
- *Zakonu o zabrani diskriminacije*, "Službeni glasnik RS", br. 22/2009.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.242:343.22-053.6

343.241

343.2.01

СТЕВАНОВИЋ, Ивана, 1968-

Izazovi u postpenalnom prihvatu maloletnih učinilaca krivičnih dela u Srbiji : (norme, praksa i mere unapređenja) / Ivana Stevanović. - Beograd : Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 2020 ([Beograd] : Pekograf). - 149 str. : tabele, graf. prikazi ; 21 cm

Tiraž 300. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 137-148.

ISBN 978-86-80756-32-5

а) Малолетници делинквенти -- Васпитне мере б) Казнена политика

COBISS.SR-ID 17779721